

UKDE KİTAPLIĞI: 51
MARAŞ TÂRİHİ SERİSİ: 21

Editör:

Yaşar ALPARSLAN
Serdar YAKAR

Baskı – Cilt:

LAZER OFSET
Kazık Karabekir Caddesi
Koyunlu Han 95/1-A
İskitler / ANKARA

Kapak Tasarım:

Furkan & Hakan

Sayfa Düzeni

Ukde

Baskı Tarihi :

Temmuz 2008

Yazışma Adresi:

Vefa Kitap Kirtasiye
İsmetpaşa Mah. Borsa Cad.
Buket Sitesi Altı No 17/C
0.344.2251300
KAHRAMANMARAŞ

UKDE

*Bu Kitap Maraş Harbi'nin Büyük Gazisi Âşıkloğlu
Hüseyin'in Aziz Hatırasına Binâen Âşıkloğulları Ailesi
Tarafından Bastırılmıştır.*

MARAŞ'TA MİSYONER FAALİYETLERİ VE MİSYONER OKULLARI

Mustafa ÇABUK

KAHRAMANMARAŞ
2008

Mustafa ÇABUK: 1980 yılında K.Maraş Andırın ilçesi Altınyayla köyünde doğdu. İlkokulu Altınyayla'da, ortaokulu Andırın'da, liseyi Kahramanmaraş'ta tamamladı. 2003 yılında Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümünden mezun oldu. 2008 yılında K.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında yüksek lisansını bitirdi. 2004 yılından itibaren Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde tarih öğretmeni olarak görev yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	13
ÖNSÖZ.....	25
GİRİŞ.....	27
MİSYONERLİK.....	37
Misyonerliğin Tanımı ve Kaynağı.....	37
Misyonerlik ve Emperyalizm.....	41
American Board of Commissioners for Foreign Missions Adlı Misyoner Örgütü.....	43
Eğitimin Misyonerlik Faaliyetlerindeki Önemi.....	47
Misyonerlerin Türkiye'deki Amaçları.....	54
Misyonerlerin Müslümanlara ve Türklere Bakışları.....	56
MİSYONERLERİN MARAŞ'TAKİ FAALİYETLERİ.....	59
Misyonerler Açısından Maraş'ın Yeri ve Önemi.....	59
Maraş'ta Ermeniler.....	61
Amerikalı Misyonerlerin Maraş'a Gelişleri.....	64
Amerikalı Kadın Misyonerlerin Maraş'taki Faaliyetleri.....	65
Amerikalı Misyonerlerin Maraş'taki Müslüman Halka Yönelik Faaliyetleri.....	76
Misyonerlerin Alevilere Olan İlgisi.....	78
Mürted Mustafa Olayı.....	79
Hıristiyan Genç Erkekler Birliği (YMCA).....	80
Amerikalı Misyonerlerin Mali Kaynakları.....	81

MARAŞ'TA AMERİKALI MİSYONERLERE AİT OKULLAR.....	91
İlkokullar.....	92
Pazar Okulları.....	95
Orta Dereceli Okullar.....	97
Maraş Erkek Lisesi ve Maraş Erkekler Yüksek Akademisi.....	98
Maraş Kız Lisesi.....	100
Kız Lisesi Açılması.....	101
Kız Okullarında Okutulan Dersler.....	103
Maraş Protestan İlahiyat Okulu.....	106
Maraş Protestan İlahiyat Okulu'da Okutulan Dersler.....	112
Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nun Kütüphanesi.....	118
Maraş Protestan İlahiyat Okulu'ndan Mezun Öğrenciler.....	119
Maraş'taki Amerikan Misyoner Okullarından Mezun Olan Cenanyan ve Haygazyan'ın Faaliyetleri.....	122
Misyonerlerin Protestan İlahiyat Okulu'nu Antep'e Alma Girişimleri.....	123
Maraş Protestan İlahiyat Okulu Binası.....	123
Maraş Merkezî Türkiye Kız Koleji.....	124
Çırak Mektebi.....	127
Yetimhaneler.....	127
İngiliz Yetimhaneleri.....	128
Merkezî Türkiye Koleji'ni Kurma Çalışmaları.....	129
MARAŞ'TA ALMAN MİSYONERLERE AİT OKULLAR.....	135
Alman Erkek İptidai Mektebi.....	137
Alman Rüşdi-İ'dâdî Erkek Mektebi.....	139
Alman Rüşdi-İ'dâdî Kız Mektebi.....	139
Alman Yetimhaneleri.....	144
Alman Hastanesi.....	145

MARAŞ'TA FRANSA DESTEKLİ KATOLİK MİSYONERLERE AİT OKULLAR.....	149
İlk ve Orta Okullar.....	151
İ'dâdî (Lise).....	152
1901 Midilli Hadisesi.....	153
Katolik Kilisesi.....	156
Abarabaşı Manastırı.....	156
MİSYONERLER VE MARAŞ'TAKİ ERMENİ OLAYLARI.....	159
Misyonerlerin Ermenilerle Olan Sürtüşmeleri.....	159
Ermeni Olayları ve Misyonerler.....	161
Zeytun İsyancıları ve Ermeniler.....	169
Amerikalı Misyoner Henry Marden'in 1879 Zeytun İsyanındaki Faaliyetleri ve İsyanla İlgili Değerlendirmesi.....	174
1879'daki Zeytun İsyanının Misyonerlere Katkıları.....	175
Misyonerlerden Thomas Christie'nin Zeytun Ermenilerini Konu Alan Mektubu.....	176
Maraş'taki Millî Mücadele Sırasında Misyoner Faaliyetleri.....	177
Maraş'taki Amerikan Misyoner Kurumlarının Sonu.....	180
SONUÇ.....	183
KAYNAKÇA.....	187
EKLER.....	197

ÇİZELGELER LİSTESİ

<i>Çizelge 2.1.</i> Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Ülkelerin Açtığı Okullar.....	49
<i>Çizelge 2.2.</i> 1904–1905 Yıllarında Maraş Kazası'nda Nüfusun Dinî Açısından Dağılımı.....	61
<i>Çizelge 2.3.</i> Maraş İstasyonu 1875 Yılı Bayan Board Örgütü Mali Raporu.....	67
<i>Çizelge 2.4.</i> Kadın Misyonerlerin 1876 yılında Maraş'taki Faaliyetleri.....	68
<i>Çizelge 2.5.</i> Maraş İstasyonu 1881 Yılı Bayan Board Örgütü Mali Raporu.....	71
<i>Çizelge 2.6.</i> Maraş'ta Board'a Bağlı Okullarda Çalışan Bayan Öğretmenler.....	73
<i>Çizelge 2.7.</i> Maraş İstasyonu 1861 Yılı Mali Raporu.....	83
<i>Çizelge 2.8.</i> Maraş İstasyonu 1862 Yılı Mali Raporu.....	84
<i>Çizelge 2.9.</i> Maraş İstasyonu 1865 Yılı Mali Raporu.....	85
<i>Çizelge 2.10.</i> Maraş İstasyonu 1870 Yılı Mali Raporu.....	86
<i>Çizelge 2.11.</i> Maraş İstasyonu 1881 Yılı Mali Raporu.....	87
<i>Çizelge 2.12.</i> Yıllara Göre ABCFM'in Gönderdiği Yardımlar ve Yerel Halkın Yaptığı Katkıları.....	89
<i>Çizelge 2.13.</i> Osmanlı Arşivlerine Göre 1903 Yılında Amerikalı Misyonerlerin Maraş'taki Okulları.....	91
<i>Çizelge 2.14.</i> Maraş'taki Pazar Okulları.....	96

<i>Çizelge 2.15.</i> Maraş Erkekler Yüksek Akademisi'nde Okutulan Dersler.....	100
<i>Çizelge 2.16.</i> Kız Okullarında, İlkokuldan Yüksekokula Okutulan Dersler.....	104
<i>Çizelge 2.17.</i> 1868 yılında İlahiyat Okulunda Okutulan Dersler.....	113
<i>Çizelge 2.18.</i> 1869–1870 Maraş İstasyonu Yıllık Raporuna Göre İlahiyat Okulunda Okutulan Dersler ve Öğretmenler.....	113
<i>Çizelge 2.19.</i> 1871 Yılında Maraş İlahiyat Okulunda Ders Veren Öğretmenler.....	115
<i>Çizelge 2.20.</i> Maraş İlahiyat Okulunda 1878 Yılında Okutulan Dersler.....	115
<i>Çizelge 2.21.</i> Maraş İlahiyat Okulunda 1878–1879 Yıllarında Son Sınıfta Okutulan Dersler.....	116
<i>Çizelge 2.22.</i> 1894 Yılında Maraş'taki İlahiyat Okulunda Okutulan Dersler.....	117
<i>Çizelge 2.23.</i> 1878 Yılında İlahiyat Okulundan Mezun 8 Öğrencinin Papaz Olarak Çalıştıkları Kiliseler	120
<i>Çizelge 2.24.</i> 1879 Yılında Maraş İlahiyat Okulu Son Sınıf'ta Okuyan Öğrencilerin Memleketleri.....	121
<i>Çizelge 2.25.</i> 1890 Yılında Maraş Merkezi Türkiye Kız Kolejinde Okutulan Dersler.....	126
<i>Çizelge 2.26.</i> Merkezi Türkiye Koleji'nde 1878–79 Yılında Okutulan Dersler.....	133
<i>Çizelge 2.27.</i> Alman Misyonerlerin Maraş'taki Müesseseleri.....	137
<i>Çizelge 2.28.</i> Maraş Alman Kız-Erkek İptidai Mektebinin Ders Kitapları.....	138
<i>Çizelge 2.29.</i> Maraş, Alman Rüşdi-İdadi Kız Mektebi Programı.....	140
<i>Çizelge 2.30.</i> Maraş, Alman Rüşdi-İdadi Kız Mektebi'nde Okutulan Kitaplar.....	142

Çizelge 2.31. 1901 Yılında Fransa Destekli Katolik Misyonerlerin Maraş'taki Okullar.....	151
Çizelge 2.32. 1906 Yılında Maraş'taki İptidai Ermeni Okulları ve Mezheplere Göre Dağılımı.....	152
Çizelge 2.33. 1901 Yılında Varlığı Kabul Edilen Fransız Müesseselerinden Maraş Sancağında Olanlar.....	154
Çizelge 2.34. Osmanlı Arşivlerindeki 1913 Tarihli Listeye göre Fransa'nın Himaye Ettiği Fransisken Rahiplerine Ait Maraş'taki Müesseseler.....	155
Çizelge 2.35. Fransız Kuvvetlerinin Şehirdeki Dağılımı.....	180

KISALTMALAR

ABCFM	:American Board of Commissioners for Foreign Missions
Board	:American Board of Commissioners for Foreign Missions
Fem. B. School	:Female Boarding School
Hz.	:Hazreti
NER	:Yakın Doğu Yardım Teşkilatı
PABCFM	:Papers of American Board of Commissioners for Foreign
Missions	
s.	:Sayfa
ss.	:Sayfa Sayısı
S.	:Sayı
WBM	:Woman's Board of Missions
WBMI	:Woman's Board of Missions of the Interior
Vb.	:Ve benzeri
YMCA	:Hıristiyan Genç Erkekler Birliği
YWCA	:Hıristiyan Genç Kadınlar Birliği

TAKDİM

Eskiden beri bakarım. İslâmiyyette tebliğ var. Bilen bildiğini anlatacak. Âlim bildiğini aktaracak. Aktararak bilgisinin zekâtını verecek. Emr-i bilma'ruf nehy-i anilmünker yapacak. Tebliğ sürekli olacak. İçer, kendi insanına karşı olduğu gibi dışa karşı da olacak. Dışa karşı tebliğ yapan hassaten nâzik davranacak. Arkamda Allah var hesâbiyle nezâketi elden bırakmayacak. Yumuşak konuşacak. Müslümanlar şu veya bu güçle dünyânın yönetimine tâlip olacak, yürüyecek. Ekonomi-politik üretecek. Dünyâ'yı kendisi yönetecek. Bunları da Allah adına, Allah'ın dilediği şekilde yapacak.

Velâkin bakarsınız târih içinde Müslümanlar bütün bu işleri yürütebilmek için kurum geliştirmemişler, kurum vücuda getirmemişler, üretmemişler. İslâm adına kurulan devletler bu işler için şimdiki adıyla bakanlık tahsis etmemişler. Veyâ Müslümanlar her şey için vakıf kurmuşlar da bu iş için vakıf kurmamışlar. Vakfa bağlı kurum ortaya çıkarmamışlar. Gelir sağlamamışlar. İnsan yetiştirmemişler. Onlara Hristiyanlığı veyâ diğer güç kaynağı olan inançları öğretmemişler. Za'fiyetlerini belletmemişler. Düzenli fikrî mücadele içine girmemişler. Haklarında kitap yazmamışlar. Karşı tarafı aydınlatmamışlar. Toplu münâkaşa geleneği geliştirmemişler. Tâ'bir yerinde ise hâkim oldukları toplumları kendi hâline bırakmışlar. Hâkim olmadıklarını hesaba katmamışlar. Kendi toplumlarını haklı olarak başkalarına benzetmemişler. Ama hâkim olduklarının da kendilerine benzemesini engellemişler.

Veya Kur'an ve sünnet eksenli siyer çıkışlı Ashab-ı Suffâ örneğinde olduğu gibi hukukî açıdan bir tebliğ kurumu ortaya çıkarmamışlar. Bunu fıkıh kitaplarına girdirmemişler. Devletin, toplumun üstüne kuruma bağlı bir tebliğ faâliyeti yüklememişler. Kurumu oluşturup gelir kaynaklarına bağlayıp çağın şartları içerisinde yürüyüşünü sağlamamışlar. Medrese ortaya çıkarıp kurumlaştırırken mâli kaynaklara bağlarken tebliğ işini kurumlaştırmamışlar. Medrese içinde buna bir yol da bulmamışlar.

Eğer İslâm târihinde çok kısıtlı, sayılabilecek kadar başka dinlerle –hassaten Hristiyanlık- alâkalı eserler varsa bunun da sebebi yine onların İslâma olan taarruzlarıdır. Bu tenkitleri yapanlar da, yazanlar da çok öyle İbrânîce, Latince bilmezler. Bu dîne bağlı kaynaklar kullanmazlar. Cevap da vermezler. Cevaplar genellikle Arapça kaynaklar kullanılarak olur.

İslâm tarihinde daha çok gelişen şey şudur:

Anlaşmalı olmadığınız ülke Darülharp'tir. Bu da size sürekli harbi câiz kılar. O halde harbe hazır olursunuz. Sınırlara sürekli asker biriktirirsiniz. Ribat bölgesi, çizgisi oluşturursunuz. Garnizonlu şehirler kurarsınız. Buralarda asker beslersiniz. Bu sınırlara İslam âleminin her tarafından insan çekersiniz, taşırırsınız. Bölgeye mahsus sistemler oluşturursunuz. Ekonomi kurarsınız. İşletme yaratırsınız.

Yaz geldi mi belli va'dilerden düşman ülkesine girersiniz. Düşmanın gücünü kırar, bulduğunuz eşyayı, insanı alır getirirsiniz. Çekildiğiniz yerde taş üstünde taş bırakmazsınız. Eşyayı satar, insanı esir eder, pazarlarsınız.

Buna göre;

Şık bir: Bu size bir gelir kaynağı olur. Bundan geçinen bir devlet bir kesim ortaya çıkarırsınız. Gelir devam eder, devlet ayakta durur. Bir kitle beslenir. Gelir kurur

devlet zayıflar, ülkede gelir seviyesinin düştüğünü görürsünüz.

Şık iki: Yumuşattığımız gücün toprağında kalırsınız. Düşmanlarınızı bir mahallede veya bir muhitte toplarsınız. Veyâ içinize alırsınız. Ama kültürel çözülüşü sağlayacak faaliyetlerde bulunmazsınız. Oralara insan taşırsınız. Sınırlarınızı büyütürken yavaş yavaş kendi nüfusunuzu da azınlık durumuna düşürürsünüz. Risk payları yaratırsınız.

Lafi fazla uzatmayalım. Çünkü bu başlı başına bir çalışma konusu.

Sadece şöyle söyleyelim. Belli ki Müslümanlar önce geçmişlerinin bazı za'fiyet çizgilerini cihad adı altında târihe taşımışlar. Cihâd başlı başına hedef değilken cihâdi hedef haline getirmişler. Cihâdi gelir kaynağı yapmışlar. Cihâdi koruyucu, ortam yaratmada faâliyet alanı olmaktan çıkarmışlar. Kendi başına tebliğ unsuru yapmışlar. İyi de yapmamışlar. Çok büyük cehtlerle birinci asrı çık çok da büyümemişler.

Belki bunda bir âmil de kültürlerinin yüceliğini görmüşler. Yaşamışlar. Düşmanın kültürüne eğilmemişler. Tenezzül etmemişler. Onları seviyesiz, domuz yer, içki içer, temizlik yapmaz, helal haram bilmez, yarı putperest gördüklerinden muhatap bile almamışlar.

Zâten onun için de ilerde demirin gücü ile büyüyen, tabîat bilgisini teknolojiye çevirip elini güçlendiren Batı karşısında aptallaşmışlar, çözülmüşler, sağlıklı bir geri kalma tahlîli bile yapamamışlar.

Tabî burada hiç tebliğ yapmamışlar demek de doğru değil. Yapsalar bile ticarî kervan girişleriyle. Biraz da târikatlarla. Ama önceden hesaplı planlı değil. Şöyle verelim, şöyle anlar, şöyle doğru hesâbıyla değil. Teşkilatlı hiç değil. Sonra bir şeyin târikat nâmına yapılması başka şey, şeriat nâmına yapılması başka şey.

Bütün bu girişten sonra asıl konuya, misyonerlik faâliyetlerine girelim.

Hristiyanlar çok erken dönem misyonerlik, yâni bir çeşit tebliğ faâliyetlerine girmişler. Devlet dîni oluncaya kadar tebliğ faâliyetleri ile Anadolu, Kuzey Afrika, kısmen Balkan ve Ortadoğu'da güç olmuşlar. Sonra devlet dîni olmuşlar. İyi veya kötü dinlerini siyasallaştırmışlar.

Ama önce çok erken bozdukları dinlerine bir tebliğ kurumu kazandırmışlar. Bu işler için vakıflar kurmuşlar. Vakıf işletmeleri ortaya çıkarmışlar. Tebliğ işini sisteme bağlamışlar. Usûlü içinde yürür hâle getirmişler. Çağına göre, geliştirmişler, örfüne âdetine vücûd vermişler. Burada bir din sınıfı yaratmışlar. Bu sınıfa dokunulmazlık kazandırmışlar. İnsan girişini kolaylaştırmışlar. Gelir kapısı yapmışlar.

Siyasallaştırdıkları dînin devletini arkalarına almışlar. Devlet her fetih yaptığı yerde Hristiyan olmayı mecbûrî kılmış. Pağan kültürleri yasaklamış. Tebliğ ve devletin gücü bir araya gelince târihin en büyük nüfuslu toprağa sahip devletini devletlerini ortaya çıkarmışlar. Avrupayı temâmen Hristiyanlaştırmışlar.

İslâmiyet zuhûr edinceye kadar büyüme devam etmiş. Gerçi kendi içinde bölünmüş, birbirini yemişler, fakat yine de büyüme fetihlere ve misyonerlik faâliyetlerine bağlı varlığını sürdürmüş.

Arkasından İslâmiyet zuhûr etmiş. Batının, Hristiyanlığın kalbi toprakları elinden almış, onu soğuk iklimlere sürmüş. İçinde kalan Hristiyanlara hiçbir şey yapmamış. Hiyânetini görmüş yine de bir şey yapmamış. Hatta ülkesinden bile sürmemiş. İçinde tutmuş. Dünyâ imtihan dünyâsı demiş, hakkı var yaşamaya, hakkı var temel haklarını kullanmaya demiş. Onlarda o bünyenin içinde gâyet rahat yaşamış. Nihayet baş ve ekonomik kazancına karşı bir vergi vermiş. Yani haraç ve cizye vermiş. Ama

bununla da hayâtını güvence altına almış. Kültürünü tam olarak yaşamış. Bir pâdişah olamamış, geri kalan her şey olmuş. Kendi adâlet sistemini bile kurmuş.

Hristiyanlık bir üst kültür olan Müslümanlık karşısında pek bir şey yapamamış. Zâten yenilmiş. Komplekse düşmüş. Kendi içinde hesaplaşmaya yönelmiş. Mesela İkona'lar konusunu tartışmış. Bu sebeble aralarında ğâyet kanlı mücadeleler de olmuş. Ama yine de pes etmemiş. Ve şunları yapmış:

1-Müslümanların giremediği, girmede geciktiği toprakları Hristiyanlaştırmış. Rusya vs gibi.

2-Kendi insanını Müslümanlığa karşı koruyabilmek için İslâmiyyete ve onun peygamberine karşı olmadık iftirâlar atmış, kampanyalar düzenlemiş. Bu iftirâlarla Müslümanlığı Hristiyanlara çirkin yüzlü bir inanç olarak sunmuş. Geçişleri engellemiş.

3-İslamlar onlarla savaşmış. Ama onlar da Müslümanlarla savaşmış. Hem de daha çok savaşmış. Müslümanların toprağı münbit, Müslümanların toprağı onların eski toprağı. Peygamberlerinin doğup, büyüüp haça gerildiği yer. Onun için daha bir istekle savaşmış. Müslümanlar savaşın ucunu bırakmış onlar bırakmamış.

Bu da her iki kesimi düşman kardeşlere çevirmiş, döndermiş. Hasseten Hristiyanların Müslüman algısını bozmuş. Müslüman deyince çok kötü şeyler anlamış. Döğüş, kavga, talan insanı, müstevlî vs gibi... Müslümanlığın tahkîkine bile tenezzül etmemiş.

4-Bu demek değil İslâm âleminde hiç misyoner faâliyeti yapmamış. Hayır yine de gücünün yettiği kadar yapmış. Yaptığında da cevaplarını almış. Ama çok az almış. Değecek kadar almamış.

Hristiyanlar bu çizgiye kadar, dîni siyasallaştıran, toplumunu arkasına alabilmek, varlığını güçlendirebilmek

için dîne arka çıkan devletleri arkalarına almışlar. Güçlerinden istifâde etmişler. Böyle olunca da biri Hristiyanlık öğretirken biri sömürmüş. Ama bir yerde herkes işine bakmış. Papaz-misyoner kendini, insanları Hristiyanlaştırmak, diğer dinleri ve bu dîne inananları yok etmek için görevli bilmiş. Öbürü de onun verdiği cevazla sömürmeyi hak bilmiş. Asimileci karakterini devam ettirmiş. Asimile etmiş, sömürmüş.

Ama sonunda Avrupalı İslâmlardan aldığı bilgiyi ülke şartları uygun olduğu için teknolojiye çevirmiş. İlimleri geliştirmiş. Tabîatın künhüne vâkıf olmuş. Kömüre demire tam hâkimiyet sağlamış. Asırlarca tabîatın kendisine cömert davranmadığını zannederken Allâhın-tabîatın asıl kendine cömert davrandığını görmüş. Demire hakîmiyet sağladıkça eli güçlenmiş. Tabîatı öğrenmiş, tabîatın kanunlarını istismar etmiş, tabîata hakimiyet sağlamış. Bu da kendisine kaba da olsa bir hakimiyet getirmiş. Üstünlük duygusu, şımarıklık getirmiş.

Böyle görmüş. Böyle zannetmiş. Dünyâya da böyle duyurmuş. Böyle inandırmış. En iyi de onlara bizimkiler inanmış.

Böyle yaparken de dîniyle arası açılmış. Çünkü dîni prensipten ziyâde detay veriyormuş, insanın büyüme alanına giriyormuş. Dîninin sahipleri –Papazlar- dîni tam hak, hiç bozulmamış gördüklerinden gelişmelere reaksiyon gösteriyormuş. Asıyor kesiyormuş. Dîne karşı savaşan ve kazanan ilim ancak böyle ayağa kalkabilmiş. Senin yerin vicdan demiş, ipin ucunu eline almış ancak bu şekilde elinden kurtulmuş. Zâten dinlerinin yapısı da buna müsâitmiş. Bu iş Avrupa da olmuş. Hristiyanlığa karşı olmuş.

İşte işin kötü tarafı bura.

Avrupa da devletler sömürgeciliğe başlamış. Ülkeler fethedilecek. Altın gümüş toplanacak. Götürülecek Çine

satılacak. Gelirken Hindistan'dan şurdan buradan Avrupaya mal getirilecek. Avrupalı beslenecek. Afrika da halk kalmayacak. Pamuk yetiştirmek için Amerika'ya taşınacak. Avrupa sâde haram sermâye ile dolacak. Hırsızlık mala boğulacak. Sermâye ilmî gelişmede, ilmî gelişme teknolojik gelişmede kullanılacak. Makine avantajı ile üretim yapılacak. Mal çoğalacak. Hatta üretim fazlasına ulaşılacak. Mal iyice ucuzlayacak. Ülkeler kapatılacak. Bu mallar zorla oralarda satılacak. Yâni kazanma hırsıyla teknoloji geliştirilecek. Mal satılacak. Avrupa avantajlı konuma getirilecek.

Dünyânın yer altı yer üstü zenginliği Avrupaya taşınacak. Pis işler, müsbet bir dînin, müsbet bir zihniyetin tasvip edemeyeceği şeyler.

Hristiyanlar için görünen avantajlar var ise de görünen görünmeyen bir çok çirkinlikler var. Hırsızlık var, talan var, bunu tasvip eden zihniyet var. Biyolojik meteryalizm, ekonomik kültürel emperyalizm var.

Evet işin kötü tarafı bura diyorduk.

Artık Avrupalı bütün târihinde olandan daha çirkin bir Avrupalı. Sömürmeye yeni izâhlar bulmuş. Tuttuğu çirkin iş çoğalmış. Biyolojik meteryalizmi geliştirmiş. Dinle bağlarını çok aza indirmiş. Târihte yeni Hıristiyan olduğunda karşı çıktığı eski Yunan kültürünü, toplumunun içine yeniden daha fazlası ile sokmuş. Hedonist olmuş.

Tam bu yerde ama Hıristiyanlık, ama onun temsilcileri papazlar, misyonerler onun Avrupa dışında önünü açıyor. İnsanlık adâlet dîni olması gereken Hıristiyanlığı bu işe âlet ediyor. Romalıdan gördüğü zulüm ortadayken Romalıdan daha zâlim devletlerle işbirliği ediyor.

Avrupalının güçlenmesi ile beraber misyonerler İslam âlemine yeniden giriyor. Fakat çok az Güney Afrika

hariç Hristiyanlaştırmada netice alamıyor. Bu defa bu bölgedeki eski unsur mezhepleri, mezhebe bağlı halkları ele alıyor. Onları kendi mezheplerine çekiyor. Onları sömürgeciler kullansın diye Protestan yapıyor, Katolik vs yapıyor.

Protestanlığı Amerikalılar, Almanlar kullanıyor, kazandıkları unsurlar üstünden ticâret yapıyor. Vatandaşlığı içine alıyor. İngilizler millî olan Angilikan kilisesinin içine çekiyor. Fransızlar Katoliklik şemsiyesi altına almaya çalışıyor. Rus Ortadoksu kuruyor. Hepsi de bir şekil amaçları doğrultusunda kullanıyor.

Ortak nokta emperyalizmin önünü açmak. Eline kozlar vermek. Bunun için:

1-Türkçe belletiliyor. Osmanlının gözü boyanıyor.

2-Milletine göre millî lisanı belletiliyor. Milliyet duygusu aşılıyor. Bulgara Bulgarca, Ermeniyeye Ermenice öğretiliyor. Milliyet üstünden hareket kabiliyeti kazandırılıyor. Osmanlı vs'nin aleyhine bir menfâtı elde etmede koz olarak kullanılıyor. Netîce de veriyor. Bulgaristanı kuranlar misyoner okullarından çıkıyor. Hem de İstanbul'da Robert Kolejden mezun oluyor.

3-Bir yabancı lisan öğretiliyor. İngilizce, Fransızca vs. Öğrenci Batı kültürü içine çekiliyor. Batılının her çeşit menfaâtı için kullanılıyor. Koloni yapılıyor. Üstünden ticaret yapılıyor. Zengin ediliyor. Modern sanatlar belletiliyor. Ekonomik bakımdan güçlendiriliyor. Öne çıkarılıyor.

Okulları papazlar-misyonerler açıyor. Okullara önceleri temâmen Hristiyanlar rağbet ediyor. Sona doğru çok yozlaşmış Müslüman unsurlar da öğrenci veriyor. Onların da ağırlığı Batı kültürüne kayıyor. Tek tük de olsa Hristiyan olanı çıkıyor.

Acı olanı şu: Bu son olan misyoner dalgası sıfırdan, bir başka dinden Hristiyan kazanamıyor. Çok kimseyi

Hristiyan yapamıyor. Ya? Anadolu da var olan ilk dönem millî kiliselerin müntesiplerini emperyalistlere yem yapıyor. Yâni din adına pis işler yapıyor. Dîni maksadı dışına taşıyor. Kullanıyor. Veya Osmanlının batısında Ortodoks olan unsurları kaşıyor. Onları Rus'un emperyalist emellerine hazır hâle getiriyor, âlet ediyor, yem yapıyor.

Bizim şehrimize bütün Anadolu'da olduğu gibi en fazla Amerikalılar giriyor. Bütün memâlik-i Osmaniye'de Amerikalıların 400 okulu var. Bunun yanı sıra Amerika'ya yakın sırayla Fransızlar, Almanlar, İngilizler giriyor. Ermeninin çok olduğu şehrin içi Zeytun vs gibi yerlere okul, hastane ve o günkü ta'birle eytamhâne açıyor. Çünkü o günün şartlarında yetimden çok bir şey yok. Bunlar buralarda amaçlarına göre gelenleri eğitiyor. Hatta Maraş'ta Amerikalıların yüksek okulları bile var. Anadolu'da açılan en önemli okullardan biri. Adı Yüksek İlahiyât Okulu.

Geldikleri zaman da Maraş'ta mütecânis bir Ermeni topluluğu var. Giderlerken Ermenilerin millî mezhebi olan Gregoryan mezhebinde insan sayısı epeyce azalıyor. Kalanı Protestan Katolik vs. Halbuki Amerikalılar Maraş dâhil Anadolu'ya ilk gelişlerinde tepki görüyor. Zor tutunuyor. Ama sonra menfaat Ermenilerin akıllarını, ezberlerini bozuyor. Ermeniler mezheplerini bırakıyor. Gelir getiren mezheplere giriyor. Uluslar arası ticaret yapıyor. Modern sanatları belliyor, zengin oluyor, çoğalıyor.

Ancak Ermeniler rahat durmuyor. İç içeliği kabul etmiyor. Varlık içerisinde yüzerken milliyetçilik hareketlerine bulaşıyor. Daha çok kırıyor, daha az kırılıyor. 1895'de bir büyük ayaklanma deniyor. Birinci Cihan Harbi'nde devleti karşılarına alıyor. Düşmanla taraf oluyor. Tehcirle biraz zayıflıyor. Çıkan bölgesel harbde de güçlerini ve ortak yaşama şanslarını yitiriyor. Çekiyor ve gidiyor.

Rahatlık sokuyor, büyük oynuyor, büyük yitiriyor. Dünyânın en güzel vatanında yaşarken vatansız kalıyor.

Amerika, İngiltere, Almanya, Fransa yerinde duruyor. Ama Ermeniler yurtlarının dışında diyar-ı ğurbetlerde yaşıyor. Kullanılıp atılmışlığın acısını çekiyor. En ğaribi de bu bölgede Ermenilere en büyük kazığı atmış Fransa da bu bölgeden giden Ermenilerden çok azı yaşıyor.

Muhterem Mustafa ÇABUK Beyefendi kâbiliyetli, çaplı bir arkadaşı. Yüksek lisansa başladığı zaman bize gelmişti. Tanışmıştık. Kendisi için elimizden geleni yapmıştık.

Mustafa Bey daha sonra yüksek lisansı bitirdi. Ancak o daha çok Amerikan okullarına ve misyonerlik teşkilatlarına çalıştı. Biz ondan yeniden ricâ ettik. O kabûl etti. Buna Fransız, Alman ve İngiliz misyoner faâliyetlerini de ekledi. Malzeme girişi sağladık. Konuyu genişlettik. Olgunlaştırdık. Ne varsa kaynak olarak kullanılabilecek hepsini kullandık. Yanî biz elimizden ne geliyorsa yaptık. O da elinden ne geliyorsa yaptı.

Mustafa ÇABUK Bey azimli sabırlı bir arkadaş. Gelecek va'd eden bir târihçi. Ğayet uyumlu. Anlayan, anlatan, rahat yazabilen biri. Biz onunla beraber çalışmaktan, dostluğundan memnûn kaldık. Allah ondan da râzî olsun. Ona başarılar diliyoruz.

Onun eserini zevkle basıyoruz. Bunu bir de teşvik olsun, önü açılsın diye yapıyoruz. Şehrimiz yeni târihçiler kazansın diye yapıyoruz.

Bu eserle şehrimiz târihinin bir bilinmez yönü daha bilindir hâle geliyor. En sancılı geçen bir dönem daha aydınlanıyor. İnsanımızın eline bu hususta makâlenin çok çok ötesinde hacimli bir eser geçiyor. Emperyalizmin bu bölgede oynadığı oyun gün yüzüne çıkıyor.

Biz inşallah söz verdiğimiz gibi Allâh'ın inâyeti ile Maraş târihini aydınlatmaya devam edeceğiz. İnşâallah

aydınlanmamış zaman dilimini, konusunu bırakmayacağız. Destekler devam ederse daha nice mevzuları işleyeceğiz.

Bizim bu kitabımızın masrafını Aşıklioğlu Hüseyin'i aralarından çıkarmış olan Âşıklioğlu âilesi karşılıyor. Yaşar Alparıslan'ın da ana tarafı olan bu âile Maraş'ın eşrâf âilelerinden. Köklü âilelerinden. Elleri hayratta olan âilelerinden. Allah onlardan râzı olsun.

Başta ÂŞIKLIOĞLU Alper PAKDAMAR ve kardeşleri olmak üzere biz bu âilenin bütününe katkılarından dolayı teşekkürler ediyor, Allah yerine fazlasıyla versin diyoruz.

Allah'ın bize daha nice kapılar açacağına ve bu projeyi tahakkuk ettireceğimize inanıyoruz.

Yaşar ALPARSLAN

ÖN SÖZ

Bu çalışmada misyonerliğin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı ve hangi araçları hedefine ulaşmak için kullandığını araştırmaya çalışırken özellikle misyonerliğin eğitime ve eğitim kurumlarına olan ilgisi üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Araştırmada misyonerler tarafından Maraş'ta açılan kurumlar ile misyonerlerin mali olarak desteklediği kurumlar incelenmiş, misyonerler tarafından açılan okullar ile misyonerlerin maddi olarak destekleyip, öğretmenlerini teftiş ettiği okullar, okulların ders programları, öğrencileri ve öğrencilerinin yerli halkla olan ilişkileri ele alınmıştır. Misyonerlerin bölge halkıyla ve Müslümanlarla olan ilişkileri, onlara bakış açıları ve misyonerlerin genel dünya görüşü içerisinde Türklerin yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada ayrıca misyonerlerin Maraş'ın Zeytun kasabasındaki Ermeni olayları sırasındaki faaliyetleri, tutumları, olaylara bakışları ve olayları Avrupa ve Amerika kamuoyuna sunuşları incelenmiştir. Araştırma sonucu misyonerlerin Batı'daki Türk imajının oluşmasında çok önemli bir role sahip oldukları ve Türk toplumunun Batı dünyasındaki imajında misyonerlerin önemli bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Misyonerlerin, raporları ve mektupları incelendiğinde Türklere ve Müslümanlara karşı çok önyargılı oldukları anlaşılmıştır. Bu durum, yani bu önyargı, misyonerlerin aşırı derecede Hristiyan taassubu ile yetişmesinden ve dünyayı da bu pencereden görmesinden kaynaklanmıştır.

Günümüzde, her yıl sürekli olarak Avrupa ve Amerika kamuoyunda karşımıza çıkan Ermeni yalanlarının dayanakları olan iddialarda da misyonerlerin aşırı abartılı ve

ön yargılarla dolu olarak göndermiş oldukları mektupların önemli bir yer tuttuğuna şahit olunmuştur.

Osmanlı Ülkesi'nde faaliyet gösteren misyonerler de, Osmanlı coğrafyasını ve bu coğrafyada meydana gelen olayları oldukça abartılı bir şekilde anlatarak kendilerinin ne kadar zor şartlar altında ve ne kadar önemli işler yaptıklarını göstermeye çalışarak Batı dünyasında, insanların dikkatlerini bu olaylar üzerine çekerek onlardan daha çok maddi destek almaya çalışmışlardır. Zaten misyonerlerin gelirleri Protestan ve Katolik kiliselerinin üyelerinin yapmış oldukları bağışlardan oluşmaktaydı.

Bu araştırmada; Katolik ve Protestan misyonerlerin Maraş gibi Anadolu'nun küçük bir şehrinde 1850'lerden 1920'lere kadar olan faaliyetleri araştırılmıştır. Araştırma da Amerikalı misyonerlerin 1850 ve 1881 yılları arasındaki faaliyetleri incelenirken Amerikan Board Örgütü arşivinin mikrofilmlerinden istifade edilmiştir. Mikrofilmleri temin etmemize yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Ayhan DOĞAN'a teşekkür ederim.

Bu araştırma önce sâdece Amerikalı Protestan misyonerlerin Maraş'taki faaliyetlerini içine almaktaydı. Muhterem büyüğümüz Yaşar ALPARSLAN hocamla görüşmemizden sonra hocam kitap ve kaynak temin ederek çalışmamızı destekledi ve bu çalışmanın Maraş'ta faaliyet göstermiş olan bütün misyoner örgütlerini içine alması yönünde bizi teşvik etti. Elinden gelen her türlü yardımı yaptı. Biz de konunun içine Alman misyonerlerini, Katolik misyonerlerin Maraş'taki faaliyetlerini v.s ekledik. Konuyu bütünlüğe kavuşturduk. Bu konularda dışarıda bir şey bırakmamaya çalıştık.

Çalışmalarımız sırasında bize her hususta yardımcı olan başta muhterem büyüğümüz Yaşar ALPARSLAN olmak üzere bütün diğer arkadaşlarıma ve hocalarıma da teşekkürlerimi sunarım.

Mustafa ÇABUK

GİRİŞ

Misyonerlik faaliyetleri, misyonerler tarafından, insanlara sıradan tebliğ faaliyeti olarak sunulmakta ve misyonerler kendilerini, kurtlar arasında kalmış kuzu olarak sunmaya çalışmaktadırlar. Fakat misyonerlik faaliyetleri tarihte hiçbir zaman sadece dînî amaçlı faaliyetler olmamıştır. Misyonerlik yerine, zamanına ve şartlara göre faaliyet alanlarını, yöntemlerini ve hedefleri de değiştirebilmiştir.

Hristiyan misyonerliğinde amaç insanlara Hristiyanlığın duyurulması ve insanların da bu dînî mantıklı, anlaşılır ve kabul edilebilir bulup bu dine geçmesi değildir. Amaç insanların bir şekilde Hristiyanlaştırılmasıdır. Bunun için ne gerekiyorsa yapılmalıdır. Misyonerler, stratejisyenleri Pavlos'un da belirttiği gibi insanları Hristiyan yapmak için her yolu mübah görmüşlerdir. Tarih boyunca Hristiyan misyonerler, kaba kuvvet ve güç dâhil amaçlarına ulaşmak için her yolu denemişlerdir.

Hristiyanlık'taki misyonerlik faaliyetlerini ve misyonerliğin esaslarını bilmeden günümüzde neden birçok kavmin kısa sürede asimile olduğunu, Avrupa'daki birçok küçük devletin kendinden kat kat büyük coğrafyaya ve nüfusa sahip milletlere kendi dillerini resmi dil olarak kabul ettirdiklerini anlayamayız. Hristiyan egemen güçler, İslam devletlerinin aksine; egemenlikleri altında yaşayan farklı inanç ve kültürden olan halkları hızla asimile etmişler ve

bunu da Hz. İsa'nın ve Pavlus'un kendilerine yüklediği bir görev olarak addetmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu asırlarca hâkimiyet kurduğu topraklarda Türkçeyi öğretememesine rağmen Batılı güçler kısa zamanda kendi dillerini öğrettikleri gibi, hâkimiyet kurdukları ülkenin her türlü yeraltı ve yerüstü zenginliklerini de sömürmüşlerdir.

Batılı güçlerin bu faaliyetlerinde, misyonerler öncü kuvvetler olmuşlardır. Mesela I. Dünya Savaşı'ndan önce Batılı güçlerin okul açtığı yerlerle Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra işgal ettiği yerler arasında büyük bir benzerlik vardır. Misyonerler sadece vâiz, papaz, din adamı, rahip ve rahibe olarak faaliyet göstermemişlerdir. Misyonerler doktor, mühendis, öğretmen, teknisyen, sosyal yardım görevlisi gibi unvanlarla misyonerlik faaliyetinde bulunacakları bölgelere yerleşmişler ve özellikle ekonomik ve sosyal hizmetler açısından geri kalmış ülkelerde halka verdikleri hizmetlerle amaçlarına ulaşmak istemişlerdir.

Misyonerlik faaliyetlerinin ülkelerin ve de insanların bu kadar çok ilgisini çekmesinin nedeni misyonerliğin dini yönünden çok daha fazla siyasi, ekonomik ve de yayılcı yönüdür.

Emperyalist güçler; misyonerliği siyasi ve yayılcı amaçları için bir araç olarak kullanmışlardır. Bu hususta; İngilizler: "Hindistan'da orduların, diplomatların yapamadıklarını misyonerler yapmıştır" diyerek, Almanlar: "Dünyada Alman hâkimiyetini sağlamak için misyonerlik çalışmalarına girmek, organize etmek ve finanse etmek zorundayız" diyerek misyonerliğin emperyalizmin olmazsa olmazı hâline geldiğini göstermişlerdir.

Tarihte misyonerlik faaliyetleri emperyalist amaçlar için iyi bir kamuflej veyahut takiiye görevi görmüştür. Kenya'nın İlk Başbakanı olan Jomo Kenyatta'nın söylediği gibi zamanla misyonerlerin faaliyet gösterdikleri ülkelere;

yerli halkın İncilleri olmuş, Hristiyanların ise toprakları olmuştur. Bu şekilde bir alışveriş, ticaret yapılmıştır.

Bu şekilde ticaret yapmanın çok karlı bir iş olduğunu gören batılı ülkelerin hemen hemen hepsi dünyanın değişik yerlerinde özellikle de zengin kaynaklara sahip fakat güçlü bir koruyucusunun olmadığı topraklarda misyonerlik faaliyetlerine girişmişlerdir.

Misyonerlik zâten coğrafi keşiflerden sonra başlamıştır. Batının dünyâyı sömürgeleştirmeye başlaması da coğrafi keşiflerle başlamıştır. Önceleri sadece Katoliklerin yaptığı misyonerlik işi 19. yüzyılda Protestanlar tarafından oldukça ileri seviyelere çıkarılmıştır. Protestan misyonerler yaptıkları işlerle Katolik misyonerleri aratır olmuşlardır. Dünyada yüzlerce misyonerlik örgütü kurulmuş, binlerce misyoner istihdam edilmiş ve milyarlarca dolar para harcanmıştır. Fakat misyonerlerin bizzat belirttiği gibi destekleyici olan ülkeler, misyonerlerin veya kendilerinin misyonerler için harcadığı parayı faiziyle birlikte, yüksek miktarlarda yeniden misyonerlerin faaliyetleri sonucu kasalarına koymuşlardır. Hindistan'daki İngiliz valisi; East India Company'ye: "Ticaret yapmak istiyorsanız pahalı mal satan bezirgânlar yerine misyonerler gönderin" demiştir.

Misyoner örgütleri dünyayı kendi aralarında paylaşmışlardır. Osmanlı topraklarında Katolik misyonerlerin yanı sıra en çok faaliyette bulunan ve en çok misyoner istihdam ederek en çok para harcayan örgüt; "American Board of Commissioners for Foreign Missions" adlı Amerikan Protestan misyoner örgütüdür. 1810 yılında Amerikanın Boston eyaletinde kurulan bu örgüte ait ilk misyonerler 1920 yılında İzmir'e ayak basmışlardır. Katı bir hiyerarşiye sahip olan bu örgüt, Türkiye'de: Merkezi, Doğu ve Batı Türkiye Misyonları adı altında örgütlenmişlerdir. Misyonlar; kendi aralarında istasyonlara ayrılmıştır, istasyonlar da uç (dış) İstasyonlar olarak çalışmışlardır.

Böylece, bu misyoner örgütü faaliyetlerini Anadolu'nun ücra köylerine kadar yaymıştır.

Misyonerler; Türkiye'yi misyonerlik faaliyetleri için Asya'nın anahtarı olarak görmüşlerdir. Misyonerler için Osmanlı İmparatorluğunun çok uluslu, çok dinli ve çok dilli mozaiği bulunmaz bir fırsattı. Misyonerlerin asıl amacı ise Ermeni ve diğer azınlıkları kendi çıkarları için kullanmaktı. Bunun için, Osmanlı toplumunu dini ve etnik gruplara ayırarak Ermeni ve Rumlar başta olmak üzere Hristiyan azınlıkları destekleyerek faaliyet gösterdikleri bölgelerdeki azınlık arasında ulusçuluk hareketlerini desteklemişlerdir. Yoksa Amerika gibi uzak bir kıtadan gelip de Maraş gibi Osmanlı Devleti'nin küçük bir kasabasında misyonerlerin ne işi vardı?

Misyonerlerin zihinlerinde Türkler için pek de olumlu bir imaj yoktu. Üstelik misyonerlere göre Türkler normal bir insan olarak dahi kabul edilmemekteydi. Türklerin insanlık dışı varlıklar olduğu, Müslümanların ruhunu İblis'e satmış olduğu, şeklinde düşüncelere sahip olan misyonerlerin, Türklerle ve Müslümanlara bakış açıları yönünden Orta Çağ'daki Haçlı güruhundan pek de farklı düşüncelere sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Herhalde misyonerlerin almış oldukları eğitimin gereklerinden birisi de Türk ve İslam düşmanlığı olsa gerektir. Misyonerler dünyaya ve diğer milletlere ve toplumlara Hristiyanlık taassubu ve haçlı zihniyetinin etkisiyle ve at gözlüğü ile bakmışlardır ve de bakmaktadırlar.

Geçmişte misyonerler; Avrupa ve Amerika'da Türkleri o kadar vahşi olarak tanıtmışlardır ki bununla ilgili yurt dışına çıkan hemen hemen her Türk'ün çok ilginç bir hatırası vardır.

Yine Amerika ve Avrupa'da Ermeni propagandalarının temel dayanaklarını oluşturan aptalca ve aşırı derecede abartılmış olan iddiaların temelinde de

Misyonerlerin imzaları ve izleri bulunmaktadır. Çünkü I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında Anadolu'nun herhangi bir yerinde bir Ermeni isyanı çıksa olaylarda 50- 60 Ermeni ölse, bu olay Amerika ve Avrupa kamuoyuna hemen akabinde onbinlerce Ermeni katledildi şeklinde misyonerler tarafından duyurulmaktaydı.

Aynı şekilde bu tez çalışması yapılırken de 1879 yılındaki Zeytun isyanı sırasında Maraş'taki Amerikalı misyonerlerin mektuplarında ve raporlarında isyanla ilgili tutumların ve önyargıların aynı olduğu görülmüştür. Zeytun'da 1879 yılında isyan çıkıyor, haydutlar 7-8 ay kasabaya hükmediyor. Çevredeki Müslüman köyler üzerinde terör estiriyor. Yolları kesiyor. İnsanları soyuyor. Hatta, misyonerlere ait olan Antep'teki Amerikan Merkezi Türkiye Kolejinin hocası Mr.Sewny ve karısı da bu soygundan nasibini alıyor. Devlet erkânı kasabaya giremiyor. Halep valisi olayı barışla çözmek için; haydutların ayağına göndermedik papaz, misyoner bırakmıyor. En sonunda askeri müdahale yapmak istediklerinde, daha askerler harekete geçmeden, misyonerler; yazdıkları mektuplarda; "gaddar, merhametsiz Türklerin Zeytun'daki 10 bin Hristiyanı katledeceğini yazıyorlar." Zaten o yıllarda; misyonerlerin verdiği rakamlara göre Zeytun'un toplam nüfusu 8-10 bin arasındaydı. Misyonerler Batı'da öyle bir izlenim bırakıyordu ki Türkler girdikleri yerlerde canlı bırakmıyorlardı. Ermeniler de yıllar sonra bu yalanları kullanarak Türklerden toprak ve para koparmaya ve aynı zamanda kendi yaptıkları katliamları da unutturmaya çalışmaktaydılar.

Sosyal mirasın, bilimin ve diğer bütün gerçeklerin sistematik olarak nakledilmesinde, dolayısıyla yeni nesillerin şekillendirilip, yönlendirilmesinde eğitim çok önemlidir. Bu nedenle misyonerler faaliyetlerini kalıcı hale getirmek ve gelecek nesiller üzerine yatırımlar yaparak, hem ülkelerin geleceklerinde söz sahibi olmak hem de yerli işbirlikçiler

yetiştirmek için okullar açmışlardır. Misyonerliğin en önemli araçlarından olan okullar; ideolojiyi, bilgiyi, beceriyi aktaran bir kurum olarak Misyonerliğin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak nüfuz etme araçlarının en önemlisidir.

Misyonerler Ortadoğu genelinde açtıkları eğitim kurumlarıyla yöredeki azınlık halkları Protestan ya da Katolik bir eğitimden geçirmişler ve böylelikle yöre Hristiyanlarının misyonerlerce temsil edilen Protestan ya da Katolik kiliseye ve bunların arkasındaki güçlere bağlanmaları sağlanmıştır. Misyonerler; okullarında verdikleri modern eğitimle Ermeni ve Rumların uluslaşmasına önemli katkılar sağlamışlardır.

İngiltere, Fransa, Amerika, Almanya, İtalya, Rusya gibi devletler; Osmanlı topraklarında yüzlerce okul açarak Osmanlı ülkesindeki azınlıkları eğiterek, kendi emperyalist çıkarları doğrultusunda pastadan pay almaya çalışmışlardır.

Maraş, Osmanlı Ülkesi'nde Ortadoğu'ya açılan güzergah üzerinde kurulmuş târihi bir şehirdi. Ve ekseriyetini Ermenilerin oluşturduğu bir takım azınlık şehirde yaşamaktaydı. Bu etnik çeşitlilik misyonerlerin özellikle ilgi ve alâkasını çekmiştir. Alman, İngiliz, Fransız ve Amerikalı misyonerler şehirde eğitim kurumları açmıştır.

Amerikan Board Örgütüne bağlı Evanjeliclerin Maraş'taki çalışmaları ise 1850'lerde başlamıştır. Maraş'a ilk Evanjelic misyoner ise 1855 yılında gelmiştir. Bunlar; Maraş'ta ve Maraş'a bağlı kasaba ve köylerde faaliyet göstermişlerdir. Maraş'ta; ilkokullar, kızlar için lise, erkekler için lise açmışlardır. Kiliseler, Pazar okulları gibi eğitim kurumları açmışlardır.

Maraş'ta bölgenin papaz ihtiyacını karşılamak için Protestan İlahiyat Okulu'nu 1865 yılında açmışlardır. Merkezi Türkiye Kız Koleji'ni 1880 yılında açarak Adana, Antep, Maraş, Saimbeyli (Haçin) vb. şehirlerdeki orta

dereceli okullardan gelen kız öğrencileri yetiştirerek, bölgedeki bu tür okulların bayan öğretmen ihtiyacını karşılamak istemişlerdi. Okuldan alınan diplomalar Osmanlı Maarif Nezareti tarafından onaylanmaktaydı ve okuldan mezun olan öğrenciler ülkenin herhangi bir yerinde öğretmenlik yapabilmekteydiler.

Alman Protestan misyonerler, Maraş'ta; Alman Erkek İbtidai Mektebi, Rüşdî-İ' dadi Erkek Mektebi, Rüşdî-İ' dadi Kız Mektebi, Alman Hastanesi, Beitsholom Erkek Yetimhanesi ve Bethel Kız Yetimhanesi gibi kurumları kurmuşlardır.

Almanlar, I. Dünya Savaşı'ndan sonra, şehirdeki kurumlarını, Amerikalı misyonerlere bırakarak Maraş'ı terk etmişlerdir. Savaş sırasında müttefikleri olan ve aynı zamanda şehrin sahibi olan Türklere teslim etmeyip de savaştıkları bir ülkenin vatandaşlarına teslim etmeleri, insanda ayrıca merak uyandırmaktadır.

Savaştan sonra Amerikan Yakınoğu Yardım Teşkilatı, Maraş'ta İngilizlere ait olan iki yetimhanenin kontrolünü de üzerine almıştır. Yetimhanenin dükkânlarında; yerel doğramacılar, ayakkabıcılar, berberler, terziler, fırıncılar, tenekeçiler ve tüccarlar pratik ve gönüllü öğretmenler olarak bulunuyordu ve çocuklara meslek eğitimi verilmekteydi. Bu sayede çocuklar sadece giyindirilmekle kalmıyorlardı aynı zamanda ticareti öğreniyorlardı ve ilerideki yaşamları için gerekli olan becerileri elde ediyorlardı.

Woman's Board Of Missions (WBM) ile *Woman's Board Of Missions Of The Interior* (WBMI) gibi kadın misyoner örgütleri de Maraş'ta özellikle kız öğrencilere yönelik olarak faaliyet gösteren okulları finansa etmişler ve bu tür okullarda bayan öğretmenler istihdam etmişlerdir. Aynı zamanda kırsal kesimlerde gezerek va'zler etmesi için

yerel halktan yetiştirdikleri bayanları İncil Okuyucu kadın olarak istihdam etmişlerdir.

Misyonerler, Maraş'taki Müslümanları da Protestan yapmak için çalışmalar yapmışlardı. Amaçlarına ulaşmak için bölgedeki Alevi toplulukları da kullanmaya çalışmışlardı. Maraş'ta yaşayan Alevilerle ilgili raporlar yazıp Amerika'ya göndererek misyonerlerin dikkatlerini Aleviler üzerine çekmişlerdi. Günümüzde misyonerlik faaliyetlerinin daha ziyade Aleviler üzerine odaklanmasının sebebini de 1860'larda buralardan gönderilen misyoner raporları gayet iyi açıklamaktadır. Günümüzde Almanya'da yaşayan gurbetçi Türkler arasında özellikle Alevi vatandaşlarımızı kullanmaya çalışan Alman misyonerler, Alevilerin aslında Anadolu'daki Hristiyanlar olduğunu sonradan Türkler tarafından asimile edilerek Müslümanlaştırıldıklarını öne sürerek onlara, sanki ilk Müslümanlardan olan ve İslam Peygamberinin damadı olan Hz. Ali'yi seven ve ona bağlı olan insanlar olduklarını unutturmak istemektedirler.

Misyonerler, özellikle kriz ve kargaşa dönemlerini kendi çalışmaları için fırsat olarak görmüşlerdir. Örneğin, Hristiyan Genç Erkekler Birliği adlı misyoner örgütü Birinci Dünya Savaşı sırasında, savaş nedeniyle sefalet düşen kimseler arasında çalışmıştır ve bu kişilerden birkaçını Hristiyan etmeye muvaffak olmuşlardır. Maraş'ta bu örgüt tarafından on kişi Hristiyan yapılmıştır.

Fransa destekli Katolik misyonerler de Maraş'ta bir idadî (lise), bir Rüşdî (ortaokul), iki İptidai (ilkokul) okul ile Katolik kilisesini ve Abarabaşı Manastırını vücûda getirmişlerdir. Ayrıca Maraş'a bağlı birkaç köyde Katolik Frensisken Rahipleri İptidai okullar açmışlardır.

Fransızlar, Maraş'ı işgal ettiklerinde merkez karargâh olarak Amerikalıların Protestan İlahiyat Okulu'nu seçmişlerdir. İşgal sırasında da misyonerler ve Ermeni

azınlık işgalcilerle yakın işbirliği içerisinde olmuştur. Misyonerler Ermenilere ve işgal kuvvetlerine bütün binalarını açmışlar ve her türlü hizmeti sunmuşlardır.

Maraş'taki Amerikalı misyonerlere ait binalar 1932 yılında bedelleri ödenerek kamulaştırılmıştır.

Yerel usullere göre kışlık erzağın hazırlanışı. Maraş Hülfsbund yetimhanesi

MİSYONERLİK

Misyonerliğin Tanımı ve Kaynağı

Misyon sözcüğü Latince “missio” teriminden gelmektedir, sözlük anlamı; görev ve yetki anlamına gelmektedir. Bundan türetilmiş olan misyoner terimi ise görevli olan kişi anlamına gelmektedir. Kilise tarafından va’z için görevlendirmeyi ifade eden misyon terimi 16. yüzyıldan itibaren Cizvitler tarafından daha özel bir anlamda kullanılmaya başlanmıştır. 16. yüzyılda, Hristiyan uluslarca oluşturulan kolonilere kilise görevlileri gönderilmesini ifade etmek için kullanılan misyon ve misyonerlik terimleri, Hristiyan uluslarca kolonileştirilen sömürge bölgelerinin Hristiyanlaştırılması bağlamında kullanılmıştır. Hristiyanlığın yerliler arasında yayılması amacıyla Katolik kilisesince görevlendirilen kilise temsilcileri “misyoner”, bunların gittikleri ülkeler ise “misyon ülkesi” olarak adlandırılmıştır (Gündüz, 2006: 14).

Misyonerlik tarihte yedi aşama geçirerek günümüze kadar gelmiştir. Bu dönemler şöyledir (Küçük: 2005: 37):

- 1) 33- 100 yılları arası, Havariler dönemidir.
- 2) 100–800 yılları arası, kiliselerin kurulma dönemidir.

- 3) 800- 1500 yılları arası, Ortaçağ dönemidir.
- 4) 1500- 1650 yılları arası, reformasyon dönemidir.
- 5) 1650- 1793 yılları arası, reformasyon sonrası dönemdir.
- 6) 1793- 1965 yılları arası, modern dönemdir.
- 7) 1965’ten sonraki dönem ise diyaloglar dönemidir.

Misyon ve misyonerlik terimleri Hristiyan olmayan halkların zihinlerinde, tarihte yaşadıkları sömürüyü, baskıyı, zulmü ve Batılıların hegemonyacı, baskıcı tavırlarını canlandırmaktadır. Bu nedenle misyonerler, özellikle de Protestan misyonerler, misyoner teriminin yerine başka terimler kullanmayı tercih etmeye başlamışlardır. Evanjelizm, beyan, tanıklık gibi (Gündüz, 2006: 15).

Misyonerlik, sıradan ya da rast gele bir tebliğ faaliyeti değildir. Hristiyan geleneğinden gelen belirli metotları kullanarak Hristiyan dinsel değerlerinin yayılması ve diğer insanların, Hristiyanlaştırılması için yapılan sistematik faaliyetler bütünüdür (Gündüz, 2006: 20).

İslam dinindeki tebliğ anlayışı ile Hristiyanlıktaki misyonerlik birbirinden amaç olarak ve yöntem olarak da çok farklıdır. İslam’daki tebliğ ve irşat çalışmalarının temel amacı, insanların bir şekilde Müslümanlaştırılması değil, İslamî esasların onlara duyurulmasıdır. Müslüman devletler; yüzyıllarca gayrimüslim toplumlara hükmetmelerine rağmen onları, Müslüman olmaları için zorlamamışlar ve onların dinlerini yaşamalarına müsaade etmişlerdir (Gündüz, 2006: 23–25).

Hristiyan misyonerliğinde ise amaç insanlara Hristiyanlığın duyurulması değil insanların bir şekilde Hristiyanlaştırılmasıdır. Misyonerler, Pavlos’un da belirttiği gibi insanları Hristiyan yapmak için her yolu mübah görmüşlerdir. Hristiyan egemen güçler, İslam devletlerinin aksine; egemenlikleri altında yaşayan farklı inanç ve

kültürden olan halkları hızla asimile etmeyi, Hz. İsa'nın ve Pavlus'un kendilerine yüklediği bir görev addetmişlerdir. Tarih boyunca Hristiyan misyonerler, kaba kuvvet ve güç dâhil amaçlarına ulaşmak için her yolu denemişlerdir. Mesela; Amerika kıtası, Avustralya, Yeni Zelanda ve Afrika ülkelerinde yaşayan halkların inanç ve kültürleri, Batılı Hristiyanlarca hızla yok edilmiştir (Gündüz, 2006: 25–26).

Misyonerler amaca ulaşmak için her yolu mubah kabul etmişlerdir. Hatta I. Dünya Savaşından sonra Tarsus'taki Amerikan kolejinin danışmanlığını yaptığı ve işgal güçleri tarafından kurulan “Yakın Doğu Yardım Teşkilatı” Tarsus'ta bir umumhane açarak halkın inancını çökertmek istemişlerdir (Tozlu, 1991: 101).

Misyonerliğin metodolojisini ve temel yöntemlerini belirleyen kişi olarak kabul edilen Pavlos; kiliselerin yerelleşmesine büyük önem vermiş ve kendi inançlarını insanlara sunmak için her yola başvurmuştur. Pavlos, Hristiyanlığı yaymak için yaptıklarını şöyle ifade etmektedir: “Ben özgürüm kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişi kazanayım diye herkesin kölesi oldum. Yahudileri kazanmak için Yahudilere, Yahudi gibi davrandım. Kendim kutsal yasanın (Musa hukukunun) denetimi altında olmadığım halde, Yasa altında olanları kazanmak için onlara Yasa altındaymış gibi davrandım. Tanrı'nın yasasına sahip olmayan değil de Mesih'in yasası altında olan biri olarak, Yasa'ya sahip olmayanları kazanmak için Yasa'ya sahip değilmişim gibi davrandım. Güçsüzleri kazanmak için güçsüzlerle güçsüz oldum. Ne yapıp ne edip bazılarını kurtarmak için herkesle her şey oldum” (Gündüz, 2006: 49).

Misyonerler sadece vâiz, papaz, din adamı, râhip ve râhibe olarak faaliyet göstermemişlerdir. Bunların yanı sıra misyonerler amaçlarına ulaşmak için; Misyonerliğin kurucusu olarak kabul edilen Pavlos'un Anadolu'da çadırcılık yaptığı gibi misyonerler de doktor, mühendis,

öğretmen, teknisyen, sosyal yardım görevlisi gibi unvanlarla misyonerlik faaliyetinde bulunacakları bölgelere yerleşmişlerdir. Misyonerler, özellikle ekonomik ve sosyal hizmetler açısından geri kalmış ülkelerde halka verdikleri hizmetlerle amaçlarına ulaşmak istemişlerdir (Gündüz, 2006:111).

Uygun siyâsal ve sosyal koşulların değerlendirilmesi çerçevesinde misyoner örgütleri, faaliyette bulunulacak olan bölgelerde halkın yaşadığı sosyal, siyasal ve ekonomik problemleri etüt ederek, bu problemlerin doğurduğu şartları kullanmak şartıyla misyonerliğe uygun ortamlar bulmaya çalışmışlardır. Misyonerler, her kriz bir fırsattır mantığıyla hareket etmişlerdir. Savaşlar, karışıklıklar, kıtlıklar, deprem, sel, gibi felaketler misyonerler için en elverişli ortamların olduğu zamanlardır (Gündüz, 2006:118). Örneğin; misyonerler I. Dünya savaşı sırasında Anadolu'da yoksul Müslümanları yardım vaatleriyle Hristiyanlaştırmaya çalışmışlardır.

Misyonerliğin özü din olmasına rağmen kullandıkları başlıca araçlar ise okul, matbaa, kitap, hastane gibi modern ve laik kurumlardır. Misyonerler bu kurumların içerisinde iktisadî ve ticarî çıkarların, siyasal ve kültürel etki ve yayılmanın bir aracı olmuşlardır (Kocabaşoğlu, 2000: 14).

Yıllar itibariyle misyoner okullarından dini nitelikli olan okulların öğrenci sayıları azalırken, kapitalist değerlerin öğrencilere verildiği okulların öğrencileri yıldan yıla artmıştır. Bu bağlamda misyonerlerin papaz yetiştirmek için açtığı okulların öğrenci sayısı azalmıştır. Mesela; Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulunun öğrenci sayısı 1872 yılında 26 iken 1893'de bu sayı 9'a düşmüştür (Kocabaşoğlu, 2000: 126).

Misyonerlik ve Emperyalizm

Dînî bir kurum olarak tanımlansa da misyonerlik, çok uzun zamandan beri emperyalizmin uygulama şekillerinden biri olmuştur. Kuruluşlarından itibaren Katolik ve Protestan misyoner örgütleri hiçbir zaman sadece dini amaçlı müesseseler olmamıştır. Amaçları sadece gittikleri yerdeki insanları Hristiyan etmek olmamış, o insanları; zihnen, dînen, ma'nen, maddeten, kalben misyonerleri gönderen ve himâyeye eden ülkeye bağlamak olmuştur (Küçüköğlü, 2005: 32).

İngiliz Misyonerlere göre, İngiliz sömürgesi olan; “Hindistan’da orduların, diplomatların yapamadıklarını misyonerler yapmaktaydılar” (Küçüköğlü, 2005: 34).

İngiliz misyoneri Mr. John, İngiltere Misyoner Cemiyeti için şu sözleri söylemiştir: “400 milyon halkı İngiltere’ye bağlayan ve onlara tanıttıran misyonerlik derneğidir. Bununla birlikte ticaret ve servet birikiminde İngiltere’yi hâkim kılan bu güçtür” demiştir. (...) Bu cemiyetin görünüşteki görevi Protestanlığı yaymak ve anlatmak, gizli görevi ise İngiliz siyaset ve çıkarlarını sağlamak için keşiflerde ve teşviklerde bulunmaktır. Ne bir insan ne de bir hükümet durumunu bilmediği bir yeryüzü parçasında, ahlak ve âdetini bilmediği bir kavim ve kabile arasında uzun müddet kalamaz. Çünkü körü körüne istilâ edilen yerlerde çok durulamaz. İngiltere istilâ edeceği yerleri önceden inceleyerek öğrenir; ondan sonra politik araçlarla işini hazırlar ve günü gelince ansızın orayı istilâ eder ve oraya girdiği zaman bir yabancı evine değil, kendi evine giriyormuş gibi girer. Sizin bilmeniz gerekir ki Hz. Muhammed de komşu kabileleri ve hükümetleri araştırmaktan asla geri kalmamıştır” (Ahmet Hamdi Paşa, 2006: 40–46).

Misyonerler, emperyalizmin keşif gücü gibi hareket etmişlerdir. Misyonerlerden kurulu birer silahsız orduya sahip olan Amerikan, İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan hükümetleri yerleşip sömürgeleştirmek istedikleri ülkelere önce misyoner örgütlerini göndermişlerdir. Bu ülkelerde kendi kültürleriyle özdeş birer kültür dairesinin teşekkül etmesini sağlamışlardır (Küçüköğlü, 2005: 107).

20. yüzyıl başlarında Almanya’da misyonerlik için bir merkez kurulması yolundaki çalışmaların gerekçesini şöyle açıklamaktaydılar: “Dünyâda Alman hâkimiyetini sağlamak için misyonerlik çalışmalarına girmek, organize etmek ve finanse etmek zorundayız” (Küçüköğlü, 2005: 34).

Misyonerler; dünyanın büyük bir kısmında faaliyet göstermişlerdir. Mesela; Çin’de misyonerlerin çalışmaları nedeniyle çok büyük sıkıntılar yaşanmış, kan dökülmüştü. Hatta o yıllarda Çin, misyoner tehditleri karşısında Osmanlı İmparatorluğundan daha zayıftı. Sultan II. Abdülhamit’in çağdaşı olan Ana İmparatoriçe Tzu Hsi misyonerler için şu sözleri söylemiştir: “Bu Hristiyanlar Çin’deki en kötü insanlardır (...) yoksul kır halkının toprağını ve mülkünü soyuyorlar ve misyonerler, elbette, kendi paylarını almak için onları daima koruyorlar” (Deringil, 2002:120).

Çin’de birçok Çinli, misyonerlerin şerrinden emin olmak için Hristiyan olmuşlardı. Çin’de Hristiyanlığın yayılmasının nedenlerinden biri de afyon alışkanlığıydı. Afyonu tükenen afyonkeş Çinliler arasında bir afyon hapına dinini değiştirenler dahî olmuştu. Çin’de aynı zamanda idâma mahkûm olan kişiler hemen Fransız Konsolosluğuna müracaat ederek, Hristiyanlığı kabul ettiğini söylemekteydiler ve konsoloslar da kendisini idamdan kurtarmaktaydılar (Özbaş, 2003: 15).

Moğolistan’daki Budistlerin lideri Hambe Lama’da “Budistliği bilenlerin hiçbiri Hristiyan olmadı, sadece bazı câhiller para için, Rus kızları için ve de büyük bir kısmı da

Rus hükümetinin şerrinden korunmak için Hristiyan olmuştur” demektedir (Özbaş, 2003: 15).

26 Eylül 1893 yılında Washington’da yapılan dünyâ dinleri toplantısında; Japon delegesi: Japonya’ya gelen misyonerlerin amacının, ülkeyi yabancı ilhakına hazırlamak olduğunu söyleyerek; “Japonya’da ilk kez Hristiyanlığa karşı çalışan bir derneği kurduğumu söylemekten gurur duyuyorum” demişti. Toplantıya katılan delegeler ayrıca Çin’de büyük acılara ve kan dökülmesine neden olan misyoner etkinliklerini de şiddetle kınamışlardı (Deringil, 2002:132).

Kenya’nın İlk Başbakanı olan Jomo Kenyatta (1889–1978) misyonerler için: “Hristiyanlık Afrika’ya geldiğinde Afrikalıların toprakları, Hristiyanlarınsa İncilleri vardı. Hristiyanlar bize gözlerimizi kapayarak düâ/ibâdet etmemiz gerektiğini öğrettiler. Gözlerimizi açtığımızda onlar bizim topraklarımızı, biz de onların İncillerini almıştık” (Gündüz, 2006: Arka Kapak). Kenya’nın ilk Başbakanının bu sözleri de; misyonerlik faaliyetlerinin, Batılıların yayılcı politikalarının en önemli unsurlarından biri olduğunu gösteren güzel bir örnektir.

Misyonerler yazışmalarında ve mektuplarında “Christ Kingdom throughout the whole world” (Dünya Hristiyan krallığı) gibi ifadeler kullanmışlardır. Bu ifadeler, misyonerlerin gönüllerinde ve hedeflerinde olan dünyada büyük bir Hristiyan krallığı kurma idealini göstermektedir PABCFM, (Reel 642:No:432).

American Board of Commissioners for Foreign Missions Adlı Misyoner Örgütü

Kısaca BOARD veya ABCFM olarak bilinen bu örgüt Amerika’daki en büyük misyoner örgütlerindedir. Bu örgüt Kalvinci geleneği temsil eden Puritan akımın üç

temsilcisinden biri olan Congregationalistlerce 1810 yılında Amerikanın Boston eyaletinde kurulmuştur. ABCFM 1868 yılında ABD’deki 16 Protestan misyoner örgütten biri olmasına rağmen tek başına bu örgütlerin toplam harcamalarının % 30’unu yapmış ve yine bu örgütlere ait misyonerlerin %30’unu istihdam etmiştir (Kocabaşoğlu, 2000: 13).

1896 yılına gelindiğinde dünyâdaki Protestan misyoner örgütlerinin sayısı 150’lileri, çalışan misyoner sayısı 11574’ü bulmaktaydı ve bunlar tarafından 15 milyon dolara yakın harcama yapılmaktaydı. Amerikan misyoner örgütleri bu rakamların %30–35 ini kendileri karşılamaktaydı. ABCFM ise Amerikan misyoner örgütlerinin en başta gelenlerindendi (Kocabaşoğlu, 2000: 15–16).

ABCFM örgütü 1819 yılında Osmanlı topraklarını da faaliyet göstereceği yerler arasına almıştır.1830 yılında da Osmanlı- ABD ticaret antlaşması imzalanmıştır (Şimşir, 2005: 17).

Protestan misyoner örgütleri içerisinde Osmanlı İmparatorluğunda en fazla faaliyet gösteren misyoner örgütü olan ABCFM; katı bir örgütsel hiyerarşiye sahipti. Her misyonda seçimle işbaşına gelen aşağıdaki görevliler bulunurdu. Bunlar:

Sekreter: Misyonun yönetiminden sorumlu kişi

Veznedar: Misyonun parasal işlerinden sorumlu kişi

Müfettişler: İç denetimi sağlayan kişiler.

Mütevellîler: Misyoner okullarının her türlü yönetiminden sorumlu ve genellikle Amerikalılar arasından seçilen kişiler. Yerli Hristiyanlar da ilerleyen yıllarda artan oranda mütevellî heyetlerine girmişlerdir.

Misyonlar; kendi aralarında istasyonlara ayrılmaktaydı ve ayrıca; köyler ve kasabalarda misyonerler adına

faaliyet gösteren yerli misyonerler de uç istasyonlar veya dış istasyonlar olarak faaliyet göstermekteydiler (Kocabaşoğlu, 2000: 43).

Amerika'nın yabancı misyon örgütü olan ABCFM üyesi misyonerler ilk önce 9 Ocak 1820 yılında İzmir'e ayak basmışlar, ardından Osmanlı ülkesinde;1823'te Kudüs'te, 1825'te Beyrut ve Suriye'de, 1828'de de İzmir'de istasyonlar açmışlardır. Bu istasyonlar 1830 yılında kapatılmış fakat ertesini yıllarda misyonerler yeni istasyonlar açmışlardır (Mazıcı, 2005: 19–20).

1830 yılında imzalanan Türk-Amerikan ticaret antlaşması, 15 Kasım 1847'de Osmanlı İmparatorluğundaki, Protestanların ayrı bir dini cemaat olarak kabul edilmesi ve 1857 yılında da ABD Başkanının temsilcisinin isteği üzerine, Müslümanlıktan Hristiyanlığa dönenlerin ölüm cezasına çarptırılmasının kaldırılması misyonerlerin Türkiye'deki çalışmalarını kolaylaştırmıştır. Misyoner örgütünün dünyâda gerek insan yönünden gerekse parasal yönden en çok para harcadığı ülke Türkiye olmasına rağmen misyonerlerin asıl hedefi Türkler olmamıştır, asıl hedef Türkiye'de yaşayan Hristiyanlar olmuştur. ABCFM; Türkiye'deki maksatlarının dînî olduğunu söylemelerine rağmen, ilgilerini toplumsal ve siyasi sorunlara yöneltmişler ve bu yönde çalışmışlardır (Mazıcı, 2005: 19–21). 1817–18 yılları arasında Türkiye de faaliyet gösteren 2 misyoner ajanlık yaptıkları için tutuklanmışlardır (Mazıcı, 2005: 31).

Önceleri Türkiye'deki Müslümanları Protestanlaştırmak için faaliyet gösteren misyonerler bunda başarı sağlayamayınca, Rum, Ermeni ve Yahudi gibi azınlıklara yönelmişlerdir. Rumlar ve Yahudiler arasında da istedikleri alakayı bulamayınca, 1858 yılında ABCFM Türkiye'de: Merkezi, Doğu ve Batı Türkiye Misyonları adı altında yeniden örgütlenmişlerdir. I. Dünya Savaşı başladığında ABCFM'nin Türkiye'de 17 ana, 256 alt istasyonu ile beraber 174 çalışanı, 9 hastanesi, 426 okulu ve bu okullara devam

eden 25 binin üzerinde öğrencisi bulunmaktaydı (Mazıcı, 2005: 22).

1820–1893 yılları arasında Amerikan Board Örgütü, Osmanlı Ülkesi'nde 3 milyonu İncil 10 milyon adet dini kitap dağıtmış; 550 misyoner göndermiş ve 10 milyon dolar harcamıştı. Buna karşılık çoğu Ermeni 60000 kişiyi Protestanlaştırmıştı. Örgüt başkanı Smith; Türkiye'nin hemen hemen bütün şehir ve köylerine eriştiklerini belirtmişti (Küçüköğlu, 2005: 97).

Misyonerlerin amacı Türk-Amerika ilişkilerini geliştirmek değildi. Asıl amaç Ermeni ve diğer azınlıkların ülkedeki çıkarlarını gözetmektir. Osmanlı toplumunu dini ve etnik gruplara ayırarak Ermeni ve Asuriler başta olmak üzere Hristiyanları destekleyerek faaliyet gösterdikleri bölgelerde halk arasında ulusçuluk hareketlerini desteklemişlerdir (Mazıcı, 2005: 23–25).

Merkezî Türkiye Koleji'nin kurucusu olan misyoner Trowbridge; Anadolu'nun içlerinde bir kolej açarak birçok meseleye de çözüm getireceklerini belirtmekteydi ve bu meselede Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan ırklardı. Ülkede, Türkler, Araplar, Ermeniler, Bulgarlar, Rumlar, Kürtler vb. milletler yaşamaktaydı. Bu milletler ülkeye dağılmış durumdaydı. Trowbridge'e göre Kolej bu konuları çalışmak için iyi bir yer olacaktı PABCFM, (Reel:642, No:452).

Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikalı misyonerlerin yayılmasında ve faaliyetlerinde din dışı kuruluşlar dinsel kuruluşlardan daha fazladır. Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan etnik gruplar üzerinde Protestan misyonerler dinsel açıdan başarılı olamamıştır. Çünkü çok az kişi Protestan yapılmıştır. Bunun üzerine Amerikalı misyonerler okul ve hastane kurarak dinsel alanın dışında faaliyetlerini yoğunlaştırmışlar ve bu şekilde sayılarını artırmışlardır. (Mazıcı, 2005: 125–126).

Eğitimin Misyonerlik Faaliyetlerindeki Önemi

Sosyal mîrasın, bilimin ve diğer bütün gerçeklerin sistematik olarak nakledilmesinde, dolayısıyla yeni nesillerin şekillendirilip, yönlendirilmesinde ana rolü eğitim ve kültür kurumları oynamaktadır (Vahapoğlu, 1992: 11).

Yabancı devletler ve onların kontrolündeki teşkilatlar, misyonerler; açtıkları okullarla dînî maksatların yanı sıra, okul açtıkları bölgelerde söz sahibi olmak ve ileride bu bölgelerde hâkimiyet kurma ideali de taşımaktaydılar. Osmanlı İmparatorluğu'nda da bu devletler önce okullarını açmışlar sonra da gerek duyarlarsa ruhsat almışlardır (Vahapoğlu, 1992: 73).

Misyonerliğin en önemli araçlarından olan okullar; ideolojiyi, bilgiyi, beceriyi aktaran bir kurumdur. Bir toplumun içinde bulunduğu maddî ve ma'nevî ilişkilerin yeniden üretilmesini sağlayan kurumların en önemlisidir. Misyonerliğin siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak nüfuz etme araçlarının en önemlisidir (Kocabaşoğlu, 2000: 19–20). Askerler, diplomatlar ve tüccarların yarattığı tehdit, yaşanan zamanla ve yerle ilgili iken misyonerler; okullar vasıtasıyla gelecek için bir tehdit yaratmışlardır (Deringil, 2002:119).

Türkiye'de uzun yıllar çalışan Misyoner George White, eğitimi kullanarak amaçlarına ulaşmaları hususunda şunları söylemekteydi: “sorun Ermenilerin iyiliği için mümkün olan en yararlı işi hangi yoldan yapacağımızdır. Onlarla ilgili işe doğru uçtan başlamak için ilkokullar açmalıyız. Bir çocuğun kafasında yetişkininkinden daha kolay iz bırakılabilir” (Küçüköğlu, 2005: 86).

Misyonerler Ortadoğu genelinde açtıkları eğitim kurumlarıyla yöredeki azınlık halkları Protestan ya da Katolik bir eğitimden geçirmişler ve böylelikle yöre Hristiyanlarının misyonerlerce temsil edilen Protestan ya da Katolik kiliseye bağlanmaları sağlanmıştır. Bu eğitim

kurumlarının Hristiyan din eğitimi verme yanında bir diğer faâliyeti de de genellikle Osmanlı idaresi altında bulunan bölgelerde yaşayan gayrimüslim halk arasında Amerikan, İngiliz benzeri Batı ulusların siyasal amaçlarına paralel olarak etnik- ayırıcı bir anlayışın oluşup gelişmesini sağlamak olmuştur (Gündüz, 2006: 76).

Misyonerler; okullarında verdikleri modern eğitimle Ermeni ve Rumların uluslaşmasına önemli katkılar sağlamışlardır. Okullar en iyi nüfuz etme alanlarıydı. Misyonerlik faaliyetleri vasıtasıyla emperyalist ülkeler, Osmanlı ülkesinde kendilerine vatandaş gibi gönülden bağlı destekçiler, taraftarlar edinmişlerdi. Osmanlı ülkesinde misyonerlerin el attıkları azınlıklar görünüşte Osmanlı vatandaşıydı, Osmanlı topraklarında yaşıyordu, Osmanlı devletinde ticaret yaparak zengin oluyordu, fakat bu insanların gönlü, kumandası emperyalist ülkelerin ellerinde oluyordu. Emperyalist ülkelerin çıkarları için çalışıyorlardı. Bunu kendilerine bir görev addediyorlardı. Mesela; Lübnan'daki Mârûnî Hristiyanların çocukları, Fransız misyonerler tarafından eğitilmişti. Fransızlar, Cizvitlerin çalışmaları sayesinde Lübnan'daki Mârûnîler arasında gerçek bir mevcudiyet kurmayı başarmışlardır. Lübnan'daki Mârûnîler; 1870 yılındaki Fransa ve Prusya arasında savaş çıkınca 15000 kadar gönüllü Mârûnî Fransız saflarında savaşmıştı. Hâlbuki 1877–78 Osmanlı- Rus savaşında, Lübnan'daki Mârûnîler kendi ülkeleri için bir gönüllü birliği oluşturma gereği bile duymamışlardı (Deringil, 2002:127).

ABCFM'nin dış ilişkiler sekreteri James L. Barton; Türkiye'deki misyoner okulları için şunları söylemektedir: “Türkiye'deki bu modern eğitim kurumları bu ülkenin insanların yaşam, düşünce, âdet ve alışkanlıklarını yeniden biçimlendirmede önemli bir güçtür. Bu okullardan çıkan erkek ve kadınlar bilgi isteyen mesleklerde olduğu gibi iş ve ticarete ön sıralarda yer almaktadırlar. Misyoner okullarının eski öğrencilerinin büyük bir kısmı şimdi Avrupa ve

Amerika'nın varlıklı tüccar ve işadamlarıdır. Bu adamlar vasıtasıyla fabrikalarımızın ürünleri ve Batı'nın makineleri Doğunun bu bölümüne artan oranlarda girebiliyor, bunun karşılığında Türkiye'nin ürünleri de bize ulaşıyor. Sık sık ifade edildiği gibi, Türkiye'deki Amerikan Kolejlerini kurmak ve desteklemek için Amerika'dan gönderilen paranın, bu ülkeyle artan ticaret sayesinde, yüklü faiziyle birlikte fazlasıyla geri ödendiğini söylemek doğru olacaktır” (Kocabaşoğlu, 2000: 18).

Eğitimin ve eğitim kurumlarının siyâsî, dînî, sosyal, kültürel her yönden en iyi nüfuz etme aracı olduğunu gören misyoner örgütlerinin hemen hemen hepsi eğitim ve okul işine girmişlerdir. Bu maksatla Osmanlı İmparatorluğu'nda okullar açmışlardır. Yabancılar tarafından açılan okullar özellikle 1870–1890 yılları arasında yoğunluk göstermiştir.

Aşağıdaki tabloda Osmanlı Devleti'nde açılan yabancı okullar ve bunları açan veya destekleyen devletler verilmiştir.

Çizelge 2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Ülkelerin Açtığı Okullar

Devletler	Okul Sayısı
Fransa	72 ⁽¹⁾
İngiltere	83
Amerika	465
Avusturya	7
Alman	7
İtalyan	24
Rus	44 (Beyrut)
İran	2
Yunan	3 (İzmir)

Kaynak: Vahapoğlu (1992: 117).

⁽¹⁾ Bu rakam Anadolu'daki Fransız okullarının sayısıdır. Yoksa Memâlik-i Osmaniye'deki Fransız okullarının sayısı 370'dir.

Osmanlı Devleti'nde misyoner okulları hızla çoğalmıştır. Misyoner okullarının çoğu da ruhsatsız olarak açılmıştır. Misyonerler zaten ruhsat almaya pek de gerek duymamışlardı. Sultan II. Abdülhamit'e verilen raporda; 284 yabancı okulun Sultan II. Abdülhamit tahta çıkmadan önce açıldığı, Osmanlı ülkesinde faaliyet gösteren 392 Protestan okulundan ise sadece 51'inin ruhsatlı olduğu belirtilmiştir (Akyüz, 1993: 28).

1910 yılında Osmanlı topraklarındaki Amerikalı misyonerlere ait okullar şöyleydi: Ana ve İlkokul; 395, öğrenci mevcudu 19243, Orta dereceli okullar: 29; öğrenci mevcudu 3012, Kolejler (yüksekokullar); 6; öğrenci sayısı ise 1219'dur (Sakaoğlu, 2003: 88).

Osmanlı İmparatorluğu'nun okulların ruhsat alıp almadıklarını daha sıkı denetlemeye başlamaları üzerine Amerikan elçiliği, Maarif Nezaretine başvurarak 400 kadar Amerikan okulu için ruhsat istemiştir. Maarif Nezareti bu başvuruyu onaylamayınca Amerikalılar, içine oldukça geniş sayıda misyoner müessesesini alan 10 Amerikan müessesesi için yeniden başvurmuşlardır. Bunlara 3 Mayıs 1907 yılında ruhsat verilmiştir. Bu Amerikan müesseseleri ise şunlardır (Güngör, 2005: 130–131):

- 1-Kayseri ve Talas'taki Kız ve erkek mektepleri
- 2-Tarsus'taki Amerikan Koleji
- 3-Selanik'teki Mabet ile misyonerlere ait evler ve binalar
- 4-Van'daki kız ve erkek mektepleri, yetimhane, hastane, eczane ve misyonerlere ait ev ve binalar
- 5-Selanik'teki sanayi ve ziraat mektebi
- 6-İzmir'deki kız ve erkek mektebi
- 7-Adana'daki kız mektebi ile misyonerlere ait ev ve binalar

8-Sivas'ta kız ve erkek mektepleri, mabet ve misyonerlere ait evler

9-Maraş'taki kız koleji ve Protestan İlahiyat Okulu ile mekteplere ve misyonerlere ait binâlar.

10-Beyrut'taki kolej ve buna ait binalar.

Yukarıdaki parçadan da anladığımız gibi misyonerler sadece bina saymamışlar, 10 adet şehri saymışlar ve bunlar içindeki misyonerlere ait bütün müesseseleri kastetmişlerdir.

Misyonerlerce sayılan kurumlar yeri, nitelikleri ve faâliyetleri itibariyle ana istasyonlardır. Belirtilen kurumlar sadece okullar olmayıp, okuluyla, hastanesiyle, eczânesiyle, yetimhânesiyle, misyoner ikametgâhlarıyla tam teşkilatlı kurumlardır. Bu okullar; en etkin, en faal ve siyasi yönden en önemli okullardır. Aynı zamanda yukarda zikrolunan bu yerler; siyasi amaçlar için en elverişli yerlerdir. Bu yerler sadece öğrenci eğitmek için değil, onların ailelerini ve yöre halkını etkilemek için de uygun yerlerdi (Haydaroğlu, 1990: 143–144).

Yabancı Okulların Amaçları Genel Olarak Şunlardı (Ertuğrul, 1998: 202–203)

1-Faaliyet gösterdikleri bölge halkı arasında Hristiyanlık inancını yaymaktır.

2-Mensubu bulunduğu yabancı ülkenin, Osmanlı Devlet'i üzerindeki emellerinin ta'kipçisi olmak ve Osmanlı Devleti'ni bölmektir.

3-Avrupa ve Amerika sanâyînin ihtiyaç duyduğu hammadde için, yeraltı ve yerüstü zenginliklerini araştırmak ve bu yerlerde faaliyet göstermek.

4-Her türlü siyâsi ve iktisâdi hareketleri desteklemek ve muhtemel bir karışıklığa zemin hazırlamak

5-Osmanlı topraklarını sömürge haline getirecek fikri yapıyı, okullar kanalıyla gerçekleştirmek

6-Azınlık ve Yabancı okullarında okuyan öğrencileri amaçları doğrultusunda yetiştirip bir "seçkinler grubu" oluşturmak, bunlar eliyle de Türk Devlet politikasını etkilemek hatta güdümüne almaktır.

7-Görünüşteki amaçları ise kendi vatandaşlarının eğitim ihtiyacını karşılamak, onları kültürel yönden desteklemek ve geliştirmektir.

Azınlık ve Yabancı Okullarına Duyulan İlginin Nedenleri İse Şunlardı (Ertuğrul, 1998: 264):

1-Zengin ve seçkin tabaka çocuklarını, iyi bir eğitim görmesi, yabancı dil öğrenmesi ve Avrupa tarzı eğitim görmesi için bu okullara göndermiştir.

2-Dönemin şartlarına göre, modern tarzda bir yapıya ve eğitim öğretim imkânına sahip bu okullar geniş bir kitleyi etkilemiştir.

3-Azınlık ve Yabancı Okulları eğitim- öğretim yoluyla çevrelerindeki ekonomik üstünlüğü ele geçirmişlerdir. Devlet okullarının yetersiz kalması, bu okullara olan ilgiyi artırmıştır.

4-Azınlık ve Yabancı Okulları, bilgi, beceri ve teknolojiyi zamâna uygun pratiklerle vermekteydiler.

5-Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki ekonomik sıkıntılar da öğrencilerin yabancı okullara giderek ekonomik bağımsızlıklarına sahip ve bir meslek sahibi olmak istiyorlardı.

6-Yabancı Okullar hakkındaki mübalağalı propagandalar da bu okullara olan ilgiyi artırıyordu.

7-Toplumun Batı karşısında çözülme sürecine girmesi de bu okullara karşı olan ilgiyi artırıyordu. Batının ne kadar da çirkin yüzünü görse ve kazığını yese de bu ilgiyi engellemiyordu.

Misyoner okullarının birçok eksiklikleri aksaklıkları da bulunmaktaydı fakat bu yönleri genellikle gözden uzak tutuluyordu. Mesela; Maraş'taki okulların düzenli bir programları yoktu, zaman zaman öğretmen yetersizliğinden okulların bir yıl açılmadığı oluyordu. Abartılı reklâmlarla misyonerler okulların eksik yönlerini kapatıyorlar ve her şeyin çok iyi işlediği izlenimini veriyorlardı. Hâlbuki o dönemdeki misyonerlerin mektup ve raporları incelendiği takdirde misyoner okullarının birçok eksikleri olduğu da görülmekteydi.

Osmanlı devleti de özellikle Sultan II. Abdülhamit Han zamanında görkemli binalarda Rüştîyeler ve İ'dâdiler açarak, halk'ta misyoner okullarına karşı olan ilgiyi azaltmak ve devlet okullarının kalitesini yükseltmek yolunu tercih etmiştir (Sakaoğlu, 2003: 88).

Misyoner ve yabancılar tarafından açılan okullara Müslüman halktan pek bir rağbet yoktu. Asıl talep Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıklardan gelmekteydi. Misyonerlerin mektupları da bu durumu teyit etmekteydi. Örneğin; "London Times"ın Editörü; T. Chemery'in, 17 Ocak 1880 Tarihli, Tilman Trowbridge'e yazdığı mektup'ta: "Oralarda halkta çocuklarını iyi okullarda okutmak için bir arzu var. Fakat bu okullara Müslümanlar uzak duruyor. Rumlar ve Ermeniler ise alâka gösteriyor, okutuyor. İstifâde ediyor. Sanat öğreniyor, gelirlerini artırıyor." PABCFM, (Reel 645, No:525).

20. yüzyılda Müslüman Türklerden yabancı okullarına olan talep giderek artmıştır. Osmanlı İmparatorluğunda yabancı okullara devam eden Türk ve Müslüman öğrenci sayısı, 1900'e kadar %10-15 dolayında iken, 1910'dan itibaren %60'a, Cumhuriyet döneminde ise %75'e çıkmıştır (Sakaoğlu, 2003: 88).

Misyonerlerin Türkiye'deki Amaçları

Haçlı ordularının kuvvet kullanarak yapamadığı şeyi va'z ve nasihatle, kitaplarla, risalelerle, mektep ve hastanelerle yapmak üzere silahsız bir misyoner ordusu, Osmanlı imparatorluğuna akın etmişti. Bunların vazifesi her şeyden önce, imparatorluk hudutları içindeki yerli Hristiyan kiliselerini ıslah ederek bu cemâatleri câhil bir yığın olmaktan kurtarıp, Türklerin karşısına bir kuvvet halinde çıkarmaktı (Güngör, 2005: 12).

Misyoner örgütleri misyonerlere maksatlarının haçlı seferleriyle yapılamayanları yapmak olduğunu açıkça söylüyorlardı. Örneğin; Osmanlı topraklarına gönderilen iki misyonere; Pinkwy Johnston ve Benjamin Schneider'e ABCFM tarafından gönderilen ta'limat mektubunda: "Bir fetih savaşına girmiş askerler olduğunuzu unutmayın. Ve her ne kadar mücâdele ma'nevi alanda, kafanın kafayla, kalbin kalple mücadelesi ise de ve sizin silahınız Tanrı'nın inyeti ile güçlendirilmiş manevi bir silahsa da Napolyon'un askerî girişimlerindeki kadar araştırma, bilgi ve düşünmeye ihtiyaç gösterir. Bu mukaddes ve va'd edilmiş topraklar silahsız bir Haçlı Seferiyle geri alınacaktır" (Kocabaşoğlu, 2000: 26-27).

Yine Ortadoğu'da misyoner olarak faaliyetlerde bulunmuş olan İngiliz yazar W. A. Rice 20. yüzyılın başlarında yayınlanan ve Müslümanlar arasındaki misyonerlik faaliyetlerini konu alan kitabına başlık olarak "Crusaders of the Twentieth Century or the Christian Missionary and the Muslim" (Yirminci Yüzyıl Haçlıları ya da Hristiyan Misyonerliği ve Müslümanlar)'i seçmişti. Bu başlık da gâyet açık bir şekilde Misyonerlik ve Haçlı zihniyeti arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Tarihte Haçlı Seferleri esnasında Hristiyanların gerçekleştirmeye çalıştığı fakat başaramadığı amaçları, değişik yöntem ve usullerle özellikle de yerli işbirlikçilerin de katkısıyla gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar (Gündüz, 2006:7-8).

Yerli işbirlikçilerin olması emperyalist güçlerin işgal ettikleri yerlerde durabilmeleri için çok önemlidir. Misal; Napolyon, Mısır'ı işgal ettikten sonra ; “Bu topraklarda yeterince gücüm yok fakat mükemmel işbirlikçilerim var” demiştir (Macit, 2006: 586).

Misyonerler için Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uluslu, çok dinli ve çok dilli mozaiği bulunmaz bir fırsattı. Islâhat Fermânı, ğayr-i müslim uyruklara, kendi dinlerine ve kültürlerine dönük ilk, orta ve yüksek derecede okullar açma fırsatı vermişti. Bununla beraber, Katolikliği ve Protestanlığı yaymak için Fransa, İtalya, İngiltere, Almanya, Avusturya ve Amerika kilise çevreleri yarış halinde Osmanlı topraklarında okullar açmaya başlamışlardır. Bu sayede ticârî, kültürel ve de siyâsî çıkarlarına hizmet edecek yerli unsurları yetiştirmeye başlamışlardır (Sakaoğlu, 2003: 87).

19. yüzyılda Osmanlı devletinin ekonomik ve askeri yenilgileri Müslüman halkın kendini gayri Müslimlerden üstün görme duygusunu yitirmesine neden olmuştur. (Vahapoğlu, 1992: 44).

Misyonerler, mensubu buldukları devletlerin öncü kuvvetleri gibi hareket etmişlerdir. Faaliyet gösterilecek ülke, yıllar önce misyonerlerin akınına uğradı. Misyonerler çeşitli perdeler altında faaliyet gösterecekleri ülkenin kültürel, siyâsî, dînî, askerî, ekonomik vs. bütün yönlerini tetkik edip, kültürel, ekonomik ve stratejik dökümünü çıkarıp mensubu buldukları devletlere ulaştırırlardı. Bu yüzden misyonerlerin faaliyet sahaları Hristiyan ülkelerin ve devletlerin ticârî bir art ülkesi olarak kabul edilirdi (Tozlu, 1991: 17).

Aşağıdaki sebeplerden dolayı misyonerler Türkiye'ye özel bir ilgi göstermişlerdir ve de göstermektedirler (Macit, 2006: 520):

1) Kiliselerin tarihi Anadolu'da başlamıştır. Hristiyanlığın ilk dönemlerinde kurulan 7 kilise bu topraklarda kurulmuştur.

2) İznik ve Kadıköy konsülleri bu topraklarda yapılmıştır.

3) İstanbul; Hristiyanlığın hürriyete kavuştuğu yerdir. Konstantin zamanında İstanbul Hristiyanlığın merkezi olmuştur.

4) Ayasofya Hristiyanlığın en görkemli kutsal mekânlarındanındır.

5) 12 havariden biri olan Bartholomeo, Anadolu'da yaşamış ve faaliyetlerde bulunmuştur.

6) Misyonerliğin stratejisini Paul, Tarsus'ta doğmuştur.

Misyonerlerin Müslümanlara ve Türklere Bakışları

Misyonerlerin zihinlerinde Türklerin ve Müslümanların pek de olumlu bir imajı yoktu. Üstelik misyonerlere göre Türkler normal bir insan olarak dahî kabul edilmemekteydi. Misyonerler sık sık İslamiyet ve Müslümanlara hakaret etmekten kendilerini alamamışlardır. Mesela: Misyoner Dr. Muhleisen Arnold, İslam ve Müslümanlar için; “Müslüman dini arzın beşte bir bölümüne yayılmakla kalmamış, Müslüman kandırmacası ve despotluğu mahvedici etkisini Filistin, Suriye, Arabistan, Mısır ve Küçük Asya'ya dek genişlemiştir.(...) Bu tiksindirici perişanlık, olmaması gereken yerlerde hala durmaktadır.(...) Müslümanların ruhları İblisten geri alınmalıdır ” diyerek İslam'a olan düşmanlığını ifade etmiştir (Deringil, 2002: 139).

Osmanlı topraklarına ilk ayak basan Amerikan Board Örgütü'nün misyonierlerinden Levi Parsons, 14 Ocak 1820 yılında İzmir'e geldiğinde: "Tanrı'nın yardımıyla, bu kudretli günah İmparatorluğunu tamamen yıkacak bir sistem kurmaya and içtiğini" yazmıştır (Şimşir, 2005: 17). Daha sonra Levi Parsons ve Pliny Fisk, Anadolu'daki aşiretlerin yerleşme alanlarını, göreneklerini ve hayat tarzlarını raporlar halinde Amerika'ya sunmuşlardır (Macit, 2006: 521).

Önde gelen Amerikalı misyonierlerden olan ve Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu'nun yıllarca müdürlüğünü yapan daha sonra da Antep'te Merkezi Türkiye Koleji'ni kuran Tillman C. Trowbridge de Anadolu'da yaptığı gezinin sonunda 1858 yılında Türkler için şunları yazmıştır: "Türklerin gerek insan olarak kendileri, gerekse tüm toplumsal kurumları ilkeldir. Bunun bir nedeni ırksal ise, bir nedeni de dinseldir. Türkler Hristiyanlaştırılmadıkça ve tüm kurumları Batılaştırılmadıkça kurtuluş yoktur. Kurtuluşun yolu ise Osmanlı İmparatorluğundaki Hristiyan halkları bir bir Protestanlaştırmak ve özgürleştirmektir" (Kocabaşoğlu, 2000: 53-54).

Protestanlığın kurucusu olan Luther, Türkler için: "Kılıç'tan geçirilmesi gereken yaratıklardır." İfadesini kullanmıştır. Çünkü Türkler, misyonierlere göre İslam'ın yayıldığı coğrafyayı genişlettiği ve İstanbul'u alarak Hristiyanlığın yayılmasını engellediği için barbardırlar (Macit, 2006:520).

Fundamentalist Hristiyan gruplardan, Yedinci Gün Adventizmi adlı misyonier örgütüne göre Luther; "Eğer Türkler düşmeye başlamışsa, kıyamet gelmiş demektir" demiştir. Adventistlere göre Türkler; kıyametin kopmasına bir engel oluşturmaktadır. Bazılarına göre kıyametin kopmayışı, insanlara dünyada daha fazla yaşama şansı doğuracağı için olumlu karşılanabilir. Hâlbuki Adventistlerce, "kıyametin kopmayışı" bir zulümdür.

Çünkü Türkler, onların sabırsızlıkla bekledikleri "Mesih'in Bin Yıllık Saltanat" için yeniden dünyaya gelmesinin önünde bir engel teşkil etmektedir (Özkan, 2002: 148-150).

Londra Misyonier Teşkilatı başkanı: "Biz İngilizlerin müreffeh ve saadet içinde yaşaması için Müslümanlar arasına nifak tohumları ekmemiz lazımdır" diyerek zihniyet olarak kendi çıkarları için çok rahat bir şekilde gayri ahlaki unsurları dahi kullanmaktan çekinmeyeceklerini göstermişlerdi. (Küçüköğlü, 2005: 43).

Misyonierlerin ve misyonier örgütlerinin arkasındaki emperyalist güçler de misyonierlerden farklı düşünmüyorlardı. Örneğin; İngiltere'nin Başbakanı Gladstone 19. yüzyıl sonlarında Türkler için şunları söylüyordu: "İnsanlığın tek insanlık dışı tipi Türklerdir" (Küçüköğlü, 2005: 58).

1901 yılında ABD başkanı seçilen Theodore Roosevelt, 1898 yılında şunları söylüyordu: "Dünyada herkesten önce ezmek istediğim iki güç İspanya ve Türkiye'dir" (Kocabaşoğlu, 2000: 20).

Yukarıdaki görüşler sadece bu kişilerin şahsi görüşleri olmayıp bu ve benzeri sözler ve düşünceler misyonierlerin ortak bakış açılarını göstermektedir. Misyonierler dünyaya, diğer milletlere ve toplumlara Hristiyanlık taassubunun ve haçlı zihniyetinin etkisiyle ve at gözlüğü ile bakmaktadırlar.

MİSYONERLERİN MARAŞ'TAKİ FAALİYETLERİ

Misyonerler Açısından Maraş'ın Yeri ve Önemi

Misyonerler; okul açacakları yerlerde birtakım özellikler aramışlardır. Bu özellikler ise şunlardır:

1. Osmanlı İmparatorluğunda kullanabilecekleri etnik yapıların olduğu yerleri, devletin bütünlüğüne yönelmiş bir tehlikenin bulunduğu bölgeleri tercih etmişlerdir. Bu tür bölgelere ihtiyaçtan çok fazla okul açmışlardır.

2. Okul açmak için stratejik öneme sahip bölgeleri tercih etmişlerdir.

3. Ülkenin yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin bulunduğu bölgeleri tercih etmişlerdir.

Okul kurmak için seçtikleri bölgelerde kendi vatandaşlarının ise ya çok az veyahut da hiç olmadığı görülmüştür (Ertuğrul, 1998: 205).

Maraş şehri de yukarıdaki özelliklere sahip olduğu için misyonerlerin dikkatini çekmiş ve birçok misyoner teşkilatı Maraş'ta faaliyetlerde bulunmuştur. Bu şehirde XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, ekseriyetini Ermenilerin oluşturduğu birçok azınlık yaşamaktaydı. Bu etnik çeşitlilik misyonerlerin özellikle ilgi ve alakasını çekmiştir.

Misyoner faaliyetleri içerisinde Maraş'ın ehemmiyeti, diğer bazı Anadolu şehirlerinde olduğu ve yukarıda zikredildiği gibi misyonerlik için, demografik açıdan uygun bir dokuya sahip olmasından kaynaklanıyordu. Bu nedenle de Amerikalı misyonerler de Maraş'a bir misyoner istasyonu tesis etmekte geç kalmamışlardır. Misyonerlerin hedefleri açısından bu adım o kadar önemliydi ki kendi deyimleriyle artık Maraş "işgal edilmiş" kabul edilebilirdi (Doğan, 2004: 274).

Anadolu'yu muhtelif misyon bölgelerine ayıran Amerikalı misyonerler, Anadolu'daki faaliyetin esas olarak Ermenileri kapsayacağı kesinlik kazanınca, daha önce Batı Türkiye misyonu olan misyonun adını Ermeni misyonuna dönüştürmüşler, 1856 yılında da Ermeni misyonunu Kuzey ve Güney olmak üzere ikiye ayırmışlardı. Maraş, Güney Ermenistan misyonu içerisinde yer almaktaydı. Maraş'tan başka bu misyon dairesinde Antep ve Antakya gibi şehirler de bulunmaktaydı (Doğan, 2004: 274).

1860 yılından sonra, Ermenilere yönelik misyonerlik faaliyetlerinin üç misyon çerçevesinde yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Bunlar Batı Türkiye Misyonu, Doğu Türkiye Misyonu ve Merkezî Türkiye Misyonudur. Maraş, Antep, Halep, Adana ve Antakya; Merkezî Türkiye Misyonunun 1870 yılındaki istasyonları idi. Bu istasyonun merkezi ise Antep kenti idi.

Üç misyon içerisinde, Protestan cemaati en yüksek olan Merkezî Türkiye Misyonu adı geçen merkezlerde, ilkokuldan yüksek okula kadar eğitim kurumları açarak ciddi bir eğitim faaliyeti içine girmişlerdir. Zira misyonerlerin hedeflerine ulaşabilmeleri için kullanmayı düşündükleri araçlardan biri din, diğeri ise eğitimdi. Nitekim misyonerlerin bu kanallardan hareketle amaçlarına ulaşmaya çalıştıkları görülmektedir. (Doğan, 2004:275)

1320/1904-1905 tarihli Halep Vilâyeti Salnamesi göre Maraş'ta %27 gayr-i Müslim yaşarken, bu nüfusun % 26'sı Hıristiyanlardan teşekkül etmiş olup, büyük çoğunluğu da Ermeni idi. (Doğan, 2004:275.)

Çizelge 2.2.1904–1905 Yıllarında Maraş Kazası'nda Nüfusun Dinî Açısından Dağılımı

	Müslümanlar	Hristiyanlar	Museviler	Toplam
Sayıları	43728	16352	212	60292
Yüzdeleri	%73	%26	%1	%100

Kaynak: Doğan (2004:275).

Maraş coğrafi olarak, Çukurova'nın ve Antep gibi illerin üst kısmında özellikle güvenlik açısından önemli bir konumda bulunmaktadır. Hem Maraş'ın geçiş noktalarını kontrol edebilecek bir noktada bulunması, hem de ovadaki yerleşim yerlerinin Maraş olmadan güvende olmayacağı açıktı (Doğan, 2005: 635).

Maraş'ın bütünü münbitti. Hasseten ovası pamuk, pirinç vs ekimine müsaitti. Kendi başına veya Çukurova ile birleştirildiğinde Batılı devletler için çok şey ifade ederdi. Kilikya eksenli bir oluşuma çok müsaitti.

Maraş'ta Ermeniler

Ermeniler Güney Kafkasya geçit bölgesine uğrayan kavimlerle bölge yerlilerinin veya kendilerinden daha önce bölgede yerleşmiş veya hâkimiyet kurmuş olan halk ve kültürlerin münasebet ve karışımlarıyla ortaya çıkan guruplardan biridir ve miladi üçüncü asırda Saint Gregoire tarafından Hristiyanlaştırılmış ve Hristiyanlıkla birlikte de

cemaat olma hüviyetini kazanmaya başlamışlardır (Şahin, 1988: 29).

Ermenilerde din ile milliyet, kilise iç içe girmiştir. İkisi de bir ve aynı şey sayılmaktadır. Aralarında nüfuz ve otorite yönünden bir anlaşmazlık ve mücadele olmamıştır. Ruhanilerle Ermeni toplumu iç içe girerek kiliseye “Milli Kilise” hüviyeti kazandırmışlardır. Kilisenin kaderi Ermenilerin kaderi ile bir tutulmuştur. Kendi benliklerini kazanmada kilisenin rolü büyük olmuştur (A. Küçük, 2003: 14).

Ermenistan kelimesi içlerinde Ermeni yazarların da yer aldığı birçok yazar tarafından bir ırkı ve bir milleti ifade etmek için değil, çeşitli ırk ve kültürlere mensup insan topluluğunun bulunduğu bir coğrafyayı ifade etmek için kullanılmıştır. Ermeni Kilisesi bu coğrafi bölgede, Hayg, Pers, Grek, Türk ve Gürcü gibi değişik etnik unsurları Gregoryen Hristiyanlık şemsiyesi altında bir araya getiren bir kurumdur. Bu kilise Hristiyanlık öncesinde farklı ırk ve kültürlere, yörelere göre değişik tanrı anlayışlarına sahip grupların birleşme zemini olmuştur. Kurucusundan dolayı da Gregoryen mezhebi ismiyle anılmıştır (A. Küçük, 2003: 281).

Ermenilerin Maraş bölgesine yerleşmeye başlamaları erken dönemlere rastlamaktadır. Ani bölgesinin Bizans tarafından işgal edilmesi üzerine, bölgedeki Ermeniler Bizans baskısından kaçarak Kilikya'ya, Toroslara ve Suriye'nin kuzeyine yerleşmişlerdir. Anadolu'ya dağılan bu Ermeniler Bağratuni hanedanına mensuptular. 1064 yılında Selçukluların Ani'yi almaları üzerine Kilikya'ya yapılan Ermeni göçleri Bizans'ın da teşvikiyle hızlanmıştır. Bizans, Türk ve Arap akınlarına karşı Ermenileri Kilikya'ya yerleştirerek onları kullanmaya çalışmıştır (Günay, 2007: 32–34).

Maraş, Emevi ve daha sonra Abbasi hâkimiyetinde olduğu dönemlerde birçok kez Bizans'ın işgaline uğramıştır. Sık sık el değiştirmiştir. 904 yılında Maraş, Bizans tarafından işgal edilmiştir. 916 yılında Ermeniler, Maraş'ı işgal edip yağmalamışlardır. 949 yılında Bizans Maraş'ı tekrar ele geçirmiştir ve şehre Hristiyanları yerleştirmeye başlamıştır. Bizans, Filaretos ve Kogh Vasil gibi Ermeni beyleriyle anlaşarak onları kendi çıkarları için kullanmak için onların kendi topraklarında teşkilatlanmalarına izin vererek Ermenilerin Doğu Anadolu'dan iç ve güney kesimlere göçünü desteklemiş ve Maraş'taki Ermeni nüfusunu artırmıştır (Günay, 2007: 36–38).

Ermeni liderlerinden Filaretos, Bizans imparatorluğunun içinde bulunduğu karışıklıklardan yararlanarak 1079 yılında Maraş başkent olmak üzere, Malatya, Göksun, Misis, Urfa, Anazarba, Tarsus, Raban ve Antakya'yı içine alan bölgede bir prenslik kurmuştur (İlter, 1995: 71).

Filaretos, Maraş'ta bir de Katagosislik kurmuştur. Böylece Maraş, Misis, Ani ve Honi ile beraber Ermenilerin dört dînî merkezinden biri haline gelmiştir. 1090 yılında Anadolu Selçukluları Maraş'a hâkim olmuştur. Fakat I. Haçlı seferi sırasında Türkler şehri kaybetmişlerdir. Türklerin şehri terk etmeleri üzerine, Bizans ve Antakya Haçlı Kontluğu arasındaki mücadeleden de yararlanan Ermeniler bölgeye iyice yerleşmişler ve Kilikya Ermeni Prenslüğünü kurmuşlardır (Günay, 2007: 39–40).

Kilikya Ermeni Prenslüğünün bir devlet durumunda olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Haçlı seferleri esnasında, İslam ve Hristiyan gruplar arasında daima birine bağlı kalarak “Prenslük” halinde yönetim teşkilatlanmasına sahip olmuşlardır. Kilikya Ermeni Prenslüğünün aynı dönemlerde Anadolu'da kurulan Türkmen Beylikleri gibi olduğu düşünülebilir (Yurtsever, 1983:229–230).

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mesut zamanında Maraş tekrar Türk hâkimiyetine geçmiştir. I. Mesut buranın yönetimini oğlu II. Kılıçaslan'a bırakmıştır. II. Kılıçaslan Maraş'taki Türkmenleri teşkilatlandırarak Maraş uç beyliğini kurmuştur (Günay, 2007: 42).

Maraş'ta Türk hâkimiyeti Baba İshak isyanı ve ardından Moğolların Anadolu'yu işgaliyle sona ermiştir. İlhanlı hükümdarı Hülagu ile anlaşan Ermeniler 1258 yılında Maraş, Merziban, Raban, Behinsi ve Dersbak'ı ele geçirmişlerdir (Günay, 2007: 48).

Memlukların yaptıkları seferlere iştirak eden Türkmenler 1298 yılında Maraş'ı tekrar ele geçirmişlerdir. Bu tarihten itibaren Memlukların himayesinde Dulkadiroğulları Beyliği Maraş ve Elbistan yöresine hâkim olmuştur. (Günay, 2007: 50–51) Yavuz Sultan Selim Han zamanında Dulkadiroğlu beyliğine son verilmesiyle bölge Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetine girmiştir.

Amerikalı Misyonerlerin Maraş'a Gelişleri

Amerikalı Evanjelik misyonerleri, Merkezi Türkiye Misyonundaki Ermeniler arasında 1847 yılında çalışmaya başlamışlardır PABCFM, (Reel:642, No:429). Evanjeliklerin Maraş'taki çalışmaları ise 1850'lerde başlamıştır. Maraş'a ilk misyoner 1855 yılında gelmiştir. Önceleri birçok yerli yardımcı, Ermeniler tarafından şehirden kovulmuştur. Çünkü Ermeniler, Protestanların bu şehirde yer edinmesini istememişlerdi PABCFM, (Reel:642, No:422). Çünkü kendileri Gregoryan mezhebindedi. Onlarsa hak olmayan başka bir mezheptendi.

Amerikalı Kadın Misyonerlerin Maraş'taki Faaliyetleri

Amerika'daki iç savaşla birlikte kadınlar da misyonerliğe soyunmuşlardır. Amerika'da kurulan ve daha sonra tıpkı Amerikan Board teşkilatı gibi dış dünyaya açılan ve aynı zamanda Anadolu'da da faaliyet gösteren bayan misyoner teşkilatları vardır. Bunlar; 7 Ocak 1868 yılında Boston'un Güney Kilisesinde kurulan *Woman's Board Of Missions* (WBM) ile 1868 yılı ekim ayında kurulan *Woman's Board Of Missions Of The Interior* (WBMI) adlı kadın misyoner örgütleridir (Kocabaşoğlu, 2000: 95).

Bu iki örgüt uzun yıllar BOARD'a para ve personel yardımı yaparak katkıda bulunmuştur. WBM'nin 1872 yılındaki katkısı ABCFM bütçesinin yaklaşık %8'i kadarken, bu oran 1912'de yaklaşık %27'i bulmuştur. Bu iki örgüt; *Woman's Board Of Missions* (WBM) ile *Woman's Board Of Missions Of The Interior* (WBMI) 1912 yılında Anadolu'da 3960 öğrencinin okuduğu orta ve lise düzeyindeki 16 kız okuluna para ve personel yardımı yapmaktaydı (Kocabaşoğlu, 2000: 96).

Kadın misyoner örgütlerinin Maraş'taki faaliyetlerinde ise bu örgütler özellikle kız öğrencilere yönelik olarak faaliyet gösteren okulları finansa etmişler ve bu tür okullarda bayan öğretmenler istihdam etmişlerdir. Aynı zamanda kırsal kesimleri gezerek va'zlar etmesi için yerel halktan yetiştirdikleri bayanları İncil Okuyucu kadın olarak istihdam etmişlerdir. Misyonerler herhangi bir yere öğretmen göndermek istediklerinde ilk önce yerli öğretmen yeni öğretmenle birlikte o yere gidip, nasıl çalışacağını yeni öğretmene gösteriyorlardı ve misyonerler de yıl içinde ziyaret edip işlerin nasıl gittiğini tespit ediyorlardı PABCFM, (Reel:644, No:268).

Maraş'taki Amerikalı kadın misyonerler dış istasyonlarda, kızların, erkek öğrencilerle birlikte devam

edebileceği veya sadece kızların gidebileceği ilkokulların faaliyet göstermesi için 1872 yılından itibaren faaliyet içine girmişlerdir. Bu maksatla 1872-73 yılında Maraş'ın Yerebakan köyünde 8 kadının da ders gördüğü küçük bir okul açılmıştı. Okulda kız-erkek karışık eğitim almaktaydı ve okulun yönetimi Eve Terekciyan adlı bir bayandı. Aynı zamanda Haçin'de (Saimbeyli) kadın misyonerlerin desteklediği; Kızlar okulunda 25 öğrenciye dersler verilmekteydi ve Saimbeyli'de; İncil okuyucular olarak çalışan bayanlar bulunmaktaydı. Elbistan'da ise kadın misyonerlerin desteklediği okulda 30 kız ve 50 kadına eğitim verilmekteydi. Zeytin'de ise kız ve erkeklere karışık eğitim verilen okulda 55 öğrenci eğitim görürken 17 adet düzenli olarak çalışan İncil okuyucu vardı PABCFM, (Reel:643, No:95).

Amerikan Koleji Öğretmenleri Müslüman idarecilerle birlikte

Çizelge 2.3. Maraş İstasyonu 1875 Yılı Bayan Board Örgütü Mali Raporu

Maraş İstasyonu	Harcama Toplamı
Misyoner maaşları: Mrs. Coffing:8250 Miss William:8250:16500	16500 Kuruş
Board Kız Okulu: 20 öğrencinin masrafları: 8000	8000 Kuruş
Lise öğretmeni:800, Kitaplar:300, Tur Masrafları: 800	1900 Kuruş
İncil Okuyucular: Zeytun:1050 Haçin:1250, Yere Bakan:1250, Fındıcak:1500, :	5050 Kuruş
Kız Okulları: Elbistan:675, Sis (Kozan):600, Yarpuz (Efsus-Afşin):675	1950 Kuruş
Turlar: Amerikalı öğretmenler:2500, Yerli öğretmenler: 800 kuruş	3300 Kuruş
Maraş Bayan Board Bütçesi toplam:	38600 kuruş

Kaynak: (PABCFM, Reel:643, No:21).

1874 yılında Maraş'taki kadınlara yönelik olarak çalışan misyoner okulları Alex Coffing yönetiminde çalışmalara devam etmekteydi. Maraş'taki okullarda 10 bölümde birçok bayan öğretmen 350 öğrenciye dersler vermekteydi. Bir aileden 17 kız öğrenci ilk ve ortaokulda derslere devam etmekteydi. Bayan misyonerler; bir yandan da Maraş'taki I. Kilisenin Pazar okulu öğretmenleriyle ev ev dolaşıp

bayanlarla görüşmekteydiler. Aynı zamanda Elif isimli küçük bir Müslüman kız çocuğu da bu yıllarda misyoner okullarına devam ediyordu PABCFM, (Reel:643, No:96). Bu kız büyük olasılıkla daha sonra babası Protestan olan Mustafa isimli akli sorunları olan bir şahsın çocuğudur. Çünkü o yıllarda Müslüman ailelerin çocuklarından misyoner okullarına devam eden yoktur. Müslüman ailelerin çocukları 1880 yılından itibaren tek tük bu okullara devam etmeye başlamıştır.

Çizelge 2.4. Kadın Misyonerlerin 1876 yılında Maraş'taki Faaliyetleri

Yerleşim Yeri	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı	Okutulan Kadın Sayısı	Yardımcı
Maraş	10			
Elbistan	1	20 kız, 25 erkek		
Efsus (Afşin-Yarpuz)	Yok			
Şardere	-		15	1
Haçin (Saimbeyli)	1	40 kız öğrenci	35	
Sis (Kozan)	1	7-8 öğrenci	5	
Fındıcak	Yok			
Gavur Köy	Yok			

Kaynak: PABCFM, (Reel:643, No:98).

1876 yılında Maraş'ta Miss Spencer, Y.L.Coffing, ve Miss Williams olmak üzere 3 bayan misyoner bulunmaktaydı.

1876 yılında Yarpuz (Efsus-Afşin)'da düzenli öğretmen istihdamı yoktu. Vâizin karısı Maraş'taki misyoner okullarından mezun olmuş ve kadınlara eğitim vermeye başlamıştır PABCFM, (Reel:643, No:98). Maraş'taki kız okulunda okuyan kızlar, öğretmen olarak gönderildikleri köy ve kasabalarda papaz ve vaizlerle evlendiriliyordu, papazlar ve vâizler erkek cemaati yönlendirirken, bayanları da Maraş'taki Kız okulundan mezun olmuş eşleri yönlendirip eğitiyordu.

Maraş'ta misyoner kadınlar 1876–77 yılında, Maraş II. Protestan Kilisesinin kadınlarını eğiterek onları “İncil Okuyucular” olarak çalıştırmaya başlamışlardır. Bu kadınlar; diğer Protestan olmayan Ermeni kilisesinden gelen kadınlara dersler vermeye başlamıştır. Misyonerler daha ziyade koordinatör olarak çalışmaktaydılar ve de profesyonel bir eğitim ve öğretim söz konusu değildi. Asıl maksat iyi bir dinsel eğitimden ziyade kısa zamanda yerli taraftarlar kazanmak için onları en kısa zamanda nasıl Protestan yapabiliriz gayretiydi PABCFM, (Reel:643, No:99).

Misyonerler ileride misyoner olarak kullanacakları veya dış istasyonlarda kullanacakları kızların eğitimi için ise daha çok emek ve para sarf etmekteydiler. Mesela,1876–77 eğitim döneminde; Haçin ve Zeytun Kiliseleri Maraş'a birer fakir kız göndermişler ve bu kızların yol, kitap ve giysi masraflarını karşılamışlardır. Aynı eğitim yılında Maraş Okul Komitesi de 4 kıza 30 dolar vererek onları Antep'e göndermeye karar vermiştir PABCFM, (Reel:643, No:99).

Misyonerler yerli öğretmenleri eğiterek onlara kendi altlarında eğitim verdiriyorlardı. Yerli öğretmenleri kendileri teftiş ediyor ve onlara danışmanlık yapıyorlardı. Dersleri

bölüyorlar ve her öğretmen kendi bölümündeki derslere giriyordu. PABCFM, (Reel:644, No:311). Misyonerler, bir yandan da yerli öğretmenleri eğitmek istiyorlardı. 1872 yılında Maraş'taki misyoner örgütü, yerli öğretmenlerin eğitilmesi için 2000 kuruş kaynak ayırmıştı PABCFM, (Reel:644, No:268).

1880 yılına gelindiğinde misyonerlerin Maraş'taki masrafları ve harcamaları; yeni çalışma alanlarına girdikleri için % 30 artmıştı. Buna rağmen misyonerlerin, Maraş'taki tüm çalışmalarını ekonomik olarak kendi kendini finansa etmeye başlamıştı. Böylece BOARD'ın 3 temel ilkesinden olan kendi kendine yeterlilik (self-supporting) ilkesi gerçekleştirilmiş oluyordu. Amerikalı Misyonerlerin Türkiye'deki 3 Temel İlkesi şunlardı PABCFM, (Reel:643, No:68):

- 1-Kendi kendine yeten ve çoğalan kilise
- 2-Yerli halkın eğitimi
- 3-Geniş şekilde İncil satışı

Misyonerler de yıldan yıla insanların ekonomik olarak faaliyetlere olan katkılarını arttırmaya çalışmaktaydılar. Aynı zamanda BOARD'ın yükünü de aynı oranda azaltmak istemiyorlardı; çünkü yeni kaynaklarla ve BOARD'dan gelen yardımlarla yeni yerlerde ve yeni alanlarda faaliyetler gerçekleştirmeyi amaçlıyorlardı PABCFM, (Reel:644, No:311). Fakat ABFCM'nin merkezi Boston'dan ise harcamaların kısılması isteniyordu PABCFM, (Reel:643, No:101).

Çizelge 2.5. Maraş İstasyonu 1881 Yılı Bayan Board Örgütü Mali Raporu

Maraş İstasyonu	Harcama Toplamı
Misyoner maaşları: Mrs. Coffing: 9000 + Miss spencer: 9000: 18000 İncil okuyucu, Yardımcı: 900	18900
Female Boarding Okulu: kadın yönetici: 1500, Yerli görevli: 1200, 25 kız (toplam öğrenci sayısı olabilir) öğrenciye yardım: 15000 Öğretmen kütüphanesi: 1000 kr. Kızlarla beraber yapılan turlara: 1000 Yerli öğretmen: 6000, Yerli sekreter: 600 Toplam bütçesi: 26300	26300
Okullar ve İncil Okuyucular: Adana; 5 öğretmen, 2 İncil okuyucu (halk 3200 kuruş verdi) kalan: 6066 Haçin (Saimbeyli) Kız Lisesi: 800 + İlkokul: 2400: 3200+ İncil okuyucu: 2, (halk 1850 kr verdi) kalan: 1850 kr. Zeytin Okulu: 300 + 2 İncil Okuyucu: 1100 kr.+ kitaplar: 200=1660 Elbistan Okulu: 300 + İncil okuyucu: 300=600 Yarpuz (Efsus-Afşin) okulu: 450 Şar okulu: 300 Yere Bakan Okulu: 300 Sis (Kozan) okulu: 300 + İncil okuyucu: 100=400 Tarsus Okulu: 240 + İncil okuyucu: 800 Gâvur Dere: 175, Fındıcak: 175 Vs. harcamalar	37542
Maraş Bayan Board Bütçesi toplam:	82742 Kuruş

Kaynak: PABCFM, (Reel:643, No:30).

Maraş'taki 1-2 küçük köy hariç bütün okulların masraflarının yarısını insanlar ödemeye başlamıştır. Mesela; Fındıcak Köyü, 1878-79 yılında köydeki öğretmenin maaşının yarısını ödemekteydi. Yerebakan Köyü; aynı yıl içinde öğretmene 300 kuruş ücret ödemişti ve 1880 yılında da 150 kuruş vereceğini belirtmişti. Şar Köyü; 1880 yılında öğretmenlerinin maaşının 3'te birini vermeyi taahhüt etmiştir. Efsus (Afşin-Yarpuz) Kasabası da öğretmenlerinin maaşının 3'te birini ödemeyi kabul etmiştir. Haçin (Saimbeyli) Kasabası da 1880 yılında okul için ve Mr. Montgomery ve Mrs. Coffing'in faaliyetleri için 3000 kuruş vermeyi kabul etmiştir. Kadın öğretmen isteyen Sis Kasabasından da misyonerler, öğretmenin maaşının 3'te birini ödemelerini istemişlerdir PABCFM, (Reel: 643, No: 101).

Woman's Board Of Missions (WBM) ile *Woman's Board Of Missions Of The Interior* (WBMI)'dan başka Maraş'ta faaliyet göstermiş olan bir diğer kadın misyoner örgütü ise Genç Hristiyan Kadınlar Birliği (YWCA) idi. 1878 yılında Maraş'ta Genç Hristiyan Kadınlar Birliğinin 20 yerli üyesi ve 6 adet de danışma üyesi bulunmaktaydı PABCFM, (Reel: 643, No: 101).

Aşağıdaki Tablo 30 Haziran 1878 Yılına kadar olan zamanı kapsamaktadır.

Çizelge 2.6. Maraş'ta Board'a Bağlı Okullarda Çalışan Bayan Öğretmenler

		Board'ın Kilise veya Okulundaki Yılı	Kaç Yıllık Öğretmen	Hangi Kilisenin Üyesi	Öğretmenlik Yaptığı Yer
1	Tuwanda Topalyan	a 3	13	Maraş II. Kilise	Maraş

2	Marian Sapeng	a 3	1	Maraş I. Kilise	Kessap
3	Timan Çiligyan	a 3	3	Maraş III. Kilise	Maraş
4	Hach Goboow	3	13	Maraş II. Kilise	Maraş, Haçin, Sis
5	Hatoon Karacayan	a 3	7	Maraş II. Kilise	Maraş, Karaman
6	Gadar Kaffeciyan	a 3	4	Maraş II. Kilise	Tarsus
7	Tuwanda Çilingiryan	a 3	9	Maraş II. Kilise	Haçin, Zeytin, Maraş
8	Marian Abrahamyan	a 3	2	Maraş II. Kilise	Maraş
9	Eva Orakçıyan	a 3	5	Maraş II. Kilise	Haçin, Maraş Yerebakan
10	Shamaram Hagopçıyan	a 3	1	Maraş I. Kilise	Maraş
11	Gadar Finiçıyan	a 2,5	1	Maraş II. Kilise	Maraş
12	Tegiea Kurracıyan	0	6	Maraş II. Kilise	Maraş, Elbistan
13	Gadar Tekeli	1	4	Maraş II. Kilise	Haçin, Maraş
14	Markarid Bayramyan	0	4	Maraş I. Kilise	Maraş, Haçin, Zeytin
15	Rakel Rookeyan	0	2	Maraş I. Kilise	Maraş
16	Kootçi Roderenk	0	3	Maraş II. Kilise	Maraş
17	Geji Zeytinli	0	2	Maraş II. Kilise	Maraş
18	Marian Garabetyan	0	4	Maraş III. Kilise	Maraş, Zeytin
19	Mariam	0	4	Maraş	Yarpuz,

	Şirici			II. Kilise	Maraş, Zeytin
20	Gohar Bajin	1,5	4	Maraş I. Kilise	Zeytin, Fındıcak, Şar
21	Fartor Hemciyan	0	4	Maraş II. Kilise	Maraş
22	Anna Bulgurcuyan	0	3	Maraş I. Kilise	Haçin, Yerebakan Maraş
23	Kohar Muradiyan	0	1	Maraş II. Kilise	Maraş
24	Rakel Hahamyman	1	2	Maraş I. Kilise	Maraş
25	Antor Finiçıyan	0	2	Maraş II. Kilise	Maraş
26	Marian T. Sarkisyan	1	3	Maraş I. Kilise	Elbistan
27	Tuwanda Eranyan	0	2	Maraş II. Kilise	Maraş
28	Anna Sarayan	0	2	Maraş I. Kilise	Fındıcak, Maraş
29	Kootee Boyajen	0	2 yıl 3 ay	Maraş II. Kilise	Zeytin, Fındıcak
30	Sara Zeytinli	0	2,5	Maraş III. Kilise	Haçin, Maraş
31	Tuwanda Hocayan	0	1,5	Maraş II. Kilise	Maraş, Zeytin
32	Tuwanda Menengig	0	2	Maraş II. Kilise	Maraş, Zeytin, Gâvur Köy
33	Sara Kurracıyan	a 1	1 yıl 4 ay	Maraş II. Kilise	Maraş
34	Tuehgun Hemiyman	a 1	1	Maraş II. Kilise	Maraş
35	Mariam Serzat	a 1	1	Maraş II. Kilise	Maraş
36	Tuwanda	4	2	Yerebaka	Fındıcak

	Grikoryan			n	
37	Kahor Ovakiyan	4	2	Maraş II. Kilise	Yerebakan
38	Rakel Muskacıyan	4	2	Sis	Sis
39	Anne Zerunyan	0	2	Maraş II. Kilise	Zeytin, Sivas
40	Sara Aljuyan	4	1 yıl 3 ay	-	Efsus (Afşin- Yarpuz) Elbistan
41	Sara Aljuyan	4	1	Zeytun	Maraş
42	Marian Kuratunyan	3	1	-	Zeytin
43	Vartin Krikoryan	3	2	Fındıcak	Gâvur Köy
44	Gamer Şadoryan	0	1	Maraş II. Kilise	Zeytin, Maraş
45	Miriam Efsus (Afşin- Yarpuz)'lu	3	1	-	Efsus (Afşin- Yarpuz)
46	Zuria Nagaretyan	3	6 ay	-	Maraş
47	Maream Panacıyan	5	6 ay	Elbistan	Elbistan
48	Tuwanda Kuratyan	0	1	-	Maraş
49	Gadar Çiftçi	0	1	Maraş II. Kilise	Maraş
50	Viktor Zekioğlu	0	6 ay	-	Maraş

Kaynak: PABCFM, (Reel:644, No:301).

Yukarıdaki listenin başında bulunan; Tuwanda Topalyan, Marian Sapeng, Timan Çiligiyan, Hatoon Karacayan, Gadar Kaffeciyan, Tuwanda Çilingiryan, Antep'e Mrs. White tarafından gönderilmiştir. Tuwanda Topalyan, Marian Sapeng, Timan Çiligiyan; Maraş'taki okuldan 1864 yılında mezun olmuşlardır. Hatoon Karacayan, Gadar Kaffeciyan ise Maraş'taki okuldan 1866 yılında mezun olmuştur PABCFM, (Reel:644, No:301). Öğretmenlerden biri hariç tamamı misyonerlerin gözetiminde ve kontrolünde yetişmiştir. Tablodaki öğretmenlerin birçoğu birbirinin sınıf arkadaşlarıdır. Yukarıdaki listede "a" ile gösterilenler yıllarca Antep'te kalmışlardır ve masraflarını BOARD karşılamıştır PABCFM, (Reel:644, No:301).

Amerikalı Misyonerlerin Maraş'taki Müslüman Halka Yönelik Faaliyetleri

Misyonerler 1874 yılında Merkezi Türkiye Misyonunda en çok Ermeno- Türkçe yazılmış İncillerin okunduğunu belirtmişler ve ilerleyen yıllarda Arapça-Türkçe yazılmış İncillere çok talep olacağını belirtmişlerdir. Fakat daha sonra böyle bir talebin olmadığını görmüşlerdir PABCFM, (Reel:643, No:153).

27 Mart 1879 yılında, Merkezi Türkiye Misyonun 22.Yıllık Toplantısı Antep'te yapılmıştır. Toplantıdaki Konu Başlıkları ise şunlardır PABCFM, (Reel:643, No:38):

1. Kadınlar arasında çalışmaların yayılması için neler yapabiliriz.

2. Kolej ve liselerde yerli yönetimin yetiştirilmesi

3. Kilise yönetimi

4. Yerli papaz, vaiz ve öğretmenlerin desteklenmesi

5. Müslümanların Evanjelik yapılması

6. Ülke dillerindeki Hristiyan edebiyatı (literatür)
7. Son politik gelişmeler ve misyoner çalışmalarına etkisi
8. Yerli kiliseler arasında Hristiyanlığın yayılması
9. Misyoner istatistikleri

Toplantıda görüşülen konulardan da anlaşıldığı gibi misyonerler, Ermeniler üzerine çalışmalarını açıktan yürütürken Müslüman halkı da Hristiyan yapabilmek gayesinden vazgeçmiş değillerdi. Müslümanlara Hristiyanlığı kabul ettirme gayelerini daha ziyade gizli olarak yürütmüşlerdir. Maraş'ta gizlice Hristiyan olan Mustafa'nın akli dengesi bozuk bir kişi olduğunu Maraş'taki yerel hükümet tarafından belirtilmiştir. Bu kişi aynı zamanda Merkezi Türkiye Misyonunda Hristiyan olan tek kişiydi.

Misyonerler Müslümanlar üzerinde başarı sağlayamamasının iki temel nedeni bulunmaktaydı. Bu nedenler ise Müslümanların kendi dinlerini üstün görmesi ve İslâmî cemiyetin sağlam olmasıdır (Tozlu,1991: 53). Bu sebeplerden olsa gerek misyonerler ve batılılar İslam ülkelerinin geri kalmış olmalarının sebebi olarak İslamiyet'i öne sürerek Müslümanların İslamiyet'i üstün görme anlayışına zarar vermeye çalışmaktadırlar.

Misyoner okullarına, Müslümanlar 1880'li yıllara kadar pek bir talep göstermemişlerdir. 1880'li yıllardan itibaren Merkezi Türkiye Misyonunda da Müslüman öğrenciler tek tük bu tür okullara gitmeye başlamışlardı. Bunlar genellikle aydın ve varlıklı kesimlerle, kimi taşra bürokratlarının çocuklarıydı (Kocabaşoğlu, 2000: 148).

Misyonerler sadece okullarında okuyan öğrencileri değil zaman zaman okullarında görev yapan Türk öğretmenleri dahi Protestan yapmak için uğraşmışlardır. Mesela; Bursa Amerikan Kolejinde çalışan Behice Hanım'a

Protestan olması teklif edilmiş, fakat Behice Hanım teklifi kabul etmeyince okuldan çıkarılmıştır (Güngör, 2005: 33).

Maraş'taki Amerikan Kolejinin misyonerleri, okutma ve Amerika'ya yerleştirme va'di ile bazı öğrencileri ve fakir halkı Hristiyan yapmışlardı (Özbaş, 2000: 5).

Misyonerlerin Alevilere Olan İlgisi

Misyonerler, en küçük bir fırsat, bir açık bulabilmek ve oradan Müslümanlara ve Müslümanların inançlarına saldırmak maksadıyla hareket etmekteydiler. 1860'lardaki misyonerler tarafından hazırlanan raporları gördüğümüzde, misyonerlerin günümüzde neden Türkiye'deki mezhep farklılıkları üzerine çalışmalarını yoğunlaştırdığını daha iyi anlamaktayız. Nisan 1860 yılında yayınlanan raporda Maraş'ta çalışan Amerikalı misyoner George H White: "Elbistan'da Aliye inanan insanlar var bunların olması Müslümanlar arasındaki çalışmalarımızı kolaylaştıracak; bunlar Hz. Muhammed'den çok İsa'ya inanıyorlar. Bunlardan Mustafa isimli bir genç düzenli olarak faaliyetlerimize katılıyor. Diğer iki kişi ise bizim yardımcı ile Ahit okuyor" diyordu PABCFM, (Reel:640, No:62).

Aynı şekilde Merzifon Kolej müdürü Mr. White de Türkiye'deki Şiiler için şunları söylemekteydi: " Şiiler hakiki Müslüman olmadıkları gibi, kesretli bulunmakla beraber Türk nüfusunun ekseriyetini teşkil etmezler. Eğer mutedil surette mezhepte serbesti gösterilirse, Ermenilerin saflarımıza gösterdikleri rağbet gibi rağbet göstereceklerdir" (Tozlu,1991: 18).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi misyonerler Türkiye'de yaşayan Alevileri, yani ilk Müslümanlardan olan ve aynı zamanda İslam Peygamberinin damadı olan Hz. Ali'ye aşırı bağlılık gösteren insanları dahi İslamiyet'in dışında görmek

istemekteydiler. Bir şekilde bu insanları kendi amaçları doğrultusunda kullanabileceklerini zannetmekteydiler.

Mürted Mustafa Olayı

Maraş'ta, Mustafa adlı bir kişi 1874 yılında gizlice Hristiyan olmuştu. Bu kişinin büyük oğlu Ali, Protestan okullarından birinde okumaktaydı ve babasıyla birlikte kiliseye gelmekteydi. Mustafa'nın kızı Elif de Misyonerlerin kızlar okuluna devam etmişti. Bu şahsın din değiştirmesine, Maraş halkı büyük tepki göstermiştir ve 4 Mayıs 1874 tarihinde Mürted Mustafa ve oğlu tutuklanarak Halep'e götürülmüştür PABCFM, (Reel: 645, No: 82).

Bunun üzerine misyonerler derhal harekete geçerek; Hristiyan devletlerin ve güçlerin dikkatleri bu konu üzerine çekilmiştir. Misyonerler, Hristiyan devletlerin, Osmanlı Devleti'ne baskı yapmasını ve Müslümanların, Hristiyan olmalarına sadece Osmanlı Devleti'nin değil Müslüman halkın da tepki göstermemesi gerektiğini isteyerek bunu da Avrupalı güçler ve Amerika gibi Hristiyan güçlerin yapması gerektiğini vurgulamışlardır PABCFM, (Reel: 643, No: 113).

Mürted Mustafa, mahkeme kararıyla Maraş'tan sürgün edilmiştir. Bu kişi mektupla misyonerlerden yardım istemiştir. Bunun üzerine Merkezi Türkiye Misyonunun 22. yıllık toplantısında, Antep'te 27 Mart 1879 tarihli toplantıda misyonerler bu işle ilgilenmesi için misyoner Montgomery'yi görevlendirmiş ve Halep'teki İngiliz konsolosundan Mürted Mustafa'yı desteklemesi istenmiştir PABCFM, (Reel:643, No:38). Misyonerler, daha sonra bu şahsın tekrar Maraş'a dönmesi için İngiliz elçiliğini de devreye sokmuşlardır PABCFM, (Reel:645, No:47). Mürted Mustafa 6 yıl sonra Maraş'a getirilerek, misyoner evlerine yerleştirilmiştir. Fakat Maraş'taki yerel hükümet

Mustafa'nın güvenliği için dışarı gönderilmesini misyonerlere tavsiye etmiştir.

Misyonerler 1874 yılından 1880 yılına kadar sürekli olarak bu konuyu gündemde tutmuşlardır; hatta Mürted Mustafa olayıyla ilgili mektup misyonerlerin yayın organlarından "Levant Herald"te de yayınlanmıştır. Çünkü Mürted Mustafa; Merkezi Türkiye Misyonunda, o yıla kadar Protestan olan tek Müslüman'dı PABCFM, (Reel: 645, No:54, 55, 60). Mürted Mustafa ve ailesi için Maraş'taki Protestanlardan, misyonerler 30 pound da yardım toplamışlardır PABCFM, (Reel: 645, No: 64).

Hristiyan Genç Erkekler Birliği (YMCA)

Hristiyan Genç Erkekler Birliği (YMCA) İlk olarak İngiltere'de kurulmuş daha sonra Amerika'da maddî imkânlarla gelişerek dünyanın değişik yerlerinde de faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu örgüt bilhassa Birinci Dünya Savaşı sırasında, savaş nedeniyle sefaletе düşen kimseler arasında çalışmıştır ve bu kişileri Amerikan dolarları ile Hristiyan etmeye muvaffak olmuştur. Maraş'ta bu örgüt tarafından Hristiyan yapılanlar ise şunlardır: "Tapu Memuru Hüsnü oğlu Mustafa Remzi, Ali Avni, Mustafa oğlu Davut ve kardeşi Nuh, Ali oğlu Mehmet Hulusi ve daha 10 kadar kadın ve erkek" (Güngör, 2005: 59).

Hükümet olayla ilgili olarak Amerikalı misyonerlerden; misyoner Besea'yı ve Vayl'ın, James Crane ve karısının, Alman misyonerlerden; rahip Wilhelm, kızı Şefelin, Finlandiyalı misyoner Adela Herold'un sorumlu olduğunu tespit etmiştir. Bunlardan suçları sabit görülen; Şefelin, Herold ve Vayl'ı sınır dışı etmiştir. Besea'nın, James Crane ve karısının ise ancak İstanbul'da ikâmet etmesine müsaade edilmiştir. Bunlar İstanbul'daki İncil Evi (Bible House)'nin himayesine sığınmışlardır (Güngör, 2005: 59). I. Dünya Savaşı sonrasında YMCA'nın Maraş'taki

görevlisi C.F.H. Crathern'di (Kerr, 1973: 74). İşgal sırasında, YMCA 'nın papazları Adana'da birçok kimsesiz, fakir Türk çocuğunu ücretsiz olarak himayesine alarak bunların birkaçını Hristiyan etmişlerdir (Güngör, 2005: 59).

Amerikalı Misyonerlerin Mali Kaynakları

ABCFM, Amerika'da Boston eyaletinde 1810 yılında kurulmuştur. ABCFM 1868 yılında Amerika'daki 16 misyoner örgütten biriydi ve 16 misyoner örgütün topluca yaptığı harcamanın % 30'unu tek başına yapmaktaydı. ABCFM'nin mali kaynağı ABD'deki Protestan kiliseleri tarafından yapılan bağışlardı (Kocabaşoğlu, 2000: 15-16). Örneğin: 1821 yılında ABCFM'nin toplam yıllık bütçesi olan 81019 dolar; 37 cent'le 2000 dolar arasında değişen ayni ve nakdi yardım 2300 kişinin katkısıyla oluşmuştu (Kocabaşoğlu, 2000: 46).

Orta dereceli misyoner okullarının gelirleri ise 3 kaynaktan sağlanmaktaydı. Bunlardan; (Kocabaşoğlu, 2000: 130).

I.kaynak: ABCFM, WBM ve WBMİ gibi kadın ve erkek misyoner örgütleriydi.

II. kaynak: Yerli ve yabancılar tarafından yapılan bağışlardı.

III. Kaynak ise yatılı ücreti, ders ücreti, kitap kirası vb. adlar altında öğrencilerden alınan kaynaklardı.

Misyonerler Avrupa ve Amerika'ya yaptıkları gezilerde kiliselerdeki ayinlere katılmaktaydılar ve bu ayinlerde, misyonerlik çalışmaları için para toplamaktaydılar. Antep ve Maraş'taki Amerikan Kolejleri için Amerika'da "Türkiye'deki Eğitim İçin Yardım Heyeti" kurulmuştu ve 200.000 dolar para toplanmıştı (Tozlu, 1991: 108).

Çizelge 2.7. Maraş İstasyonu 1861 Yılı Mali Raporu

Maraş Sancağı	Harcama Toplamı
Misyoner Maaşları: Dr. Goodale; 560 dolar Mr. White 560 dolar	1120 Dolar
Maraş'taki Papazlara Yardım:	200 Dolar
Dış İstasyondaki Yardımcılar: Elbistan: 90 Efsus (Afşin-Yarpuz): 70 Yeni Yerler: 86	246 Dolar
Maraş'ta bulunan 5 ilkokul için:120 Elbistan'da bulunan bir Okul için:25 Karamanlı'daki Okula:25 Efsus(Afşin-Yarpuz)'daki Okula:10	180 Dolar
Ruhban Okulu Öğrencilerine: 160	160 Dolar
Kira: Maraş'taki kilise için:48 Elbistan'daki kilise için:5 Efsus(Afşin-Yarpuz)'daki kilise için:5	58 Dolar
Yardımcılar için alınan kitaplara:15	15 Dolar
Maraş Merkez İstasyonu' için:	2259 Dolar

Kaynak: PABCFM (Reel:640, No:12).

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi harcamalarda en büyük dilimi misyoner maaşları tutmaktadır. Sadece İlahiyat Okulu öğrencilerine yapılan yardımın neredeyse Maraş istasyonu ve dış istasyonlardaki ilkokullara yapılan yardım kadar olduğu görülmektedir. Bu da bize, ilk yıllarda İlahiyat eğitimine verdikleri önemi göstermektedir.

1861 yılı için Antep istasyonunun bütçesi ise 3770 dolardır. Merkezi Türkiye Misyonunun toplam bütçesi ise: 12707 dolardır PABCFM (Reel: 640, No:12).

Çizelge 2.8. Maraş İstasyonu 1862 Yılı Mali Raporu¹

Maraş Sancağı	Harcama Toplamı
Misyoner Maaşları: Dr. Goodale; 600 dolar Mr. White: 600 dolar	1200 Dolar
Posta Ücreti: 30	30 Dolar
Yerli Yardımcılara (Helper): Maraş: 200 Elbistan: 90 Efsus (Afşin-Yarpuz): 70 Topluma yardım: 50	410 Dolar
Maraş'taki 6 İlkokula: 120 Elbistan'daki Okula: 25 Karamanlı'daki Okula: 25 Efsus(Afşin-Yarpuz)'daki Okula: 10	180 Dolar
Ruhban Okulu Öğrencilerine: 160	160 Dolar
Kira: Maraş'taki kilise için: 48 Papaz Evi: 45 Elbistan'daki kilise için: 20 Efsus (Afşin - Yarpuz)'daki kilise için: 5	118 Dolar
Yardımcılar için alınan kitaplara: 15	15 Dolar
Maraş İstasyonuna toplam:	2393 Dolar

Kaynak: PABCFM (Reel:640, No:13).

¹ 1862 yılında Antep İstasyonuna 3915 dolar yardım yapılmıştır. Aynı yıl Merkezi Türkiye Misyonu'nun bütçesi ise 13.854 dolardır PABCFM, (Reel:640, No:13).

Çizelge 2.9. Maraş İstasyonu 1865 Yılı Mali Raporu

Maraş İstasyonu	Harcama Toplamı
Misyoner Maaşları: Dr. Ratt; 650 dolar Mr. Gors: 450 dolar	1100 Dolar
Yerli Papazlara ve Yardımcılara Maraş: 75 Elbistan: 75 Efsus (Afşin-Yarpuz): 50	200 Dolar
İlkokullara: 75	75 Dolar
Ruhban Okulundaki Yerli Öğretmenlere: 144	144 Dolar
Kira: Maraş'taki I. kilise için: 48 II. Kilise için: 30 Papaz Evi: 35, Oda Kirası: 20	133 Dolar
Yardımcılar için alınan kitaplara: 10	10 Dolar
Posta Ücreti: 40	40 Dolar
10 öğrenciye yardım: 288 ²	288 Dolar
Vesaire Harcama:	250 Dolar
Maraş İstasyonuna toplam:	2240 Dolar

Kaynak: PABCFM (Reel:640, No:17).

1862 yılında Maraş'ta Board'a bağlı veya Board tarafından desteklenen papaz, vaiz ve yardımcıların adları ise şöyledir PABCFM, (Reel:640, No:65):

Maraş'ta: Furnaz paurs isimli lisanslı vaiz ve Bogha Kalfa isimli bir papaz,

Elbistan'da: Yoz oğlu Sarkis (papaz)

Efsus (Afşin-Yarpuz)'da: Elmacı Pağhaazar (papaz)

² Yukarıdaki tabloda da gördüğümüz gibi 10 öğrenciye 288 dolar yardım edilmiştir. Bazı öğrenciler evli olduğu için onların ailelerine de yardım ediliyordu. Öğrencilerin yaş ortalamasının genel itibarıyla yüksek olduğu görülmektedir. Yıldan yıla evli öğrenciler ile onların ailelerine maddi yardımlar yapılmaktaydı.

Çizelge 2.10. Maraş İstasyonu 1870 Yılı Mali Raporu:³

Maraş İstasyonu	Harcama Toplamı
Misyoner Maaşları: Mr. Montgomery: 17500 kr. Mr. Trowbridge: 17500 kr. Mrs. Coffing: 7500 kr.	42500 kuruş
Elbistan'a: 2500kr "Home Missionary Society"e yardım: 2500 kr	5000 kuruş
Turlar için: 2500kr. Yıllık toplantılar için: 1200 Posta: 1500kr. , Kitap satışı: 500 kr. Yardımcılar için Kitap: 500 kr . Misyoner evlerinde tamirat: 1000 kr. Zeytun'daki ikametgâh konutu için: 1000 kr.	8200 Kuruş
Dr. Nutre'nin sağlık servisine: 500 kr Eğitim: Teoloji Okulu Öğretmeni: 6000 Teoloji okulundaki 35 öğrenciye: 23625kr. Öğrencilerden 5 tanesinin eşlerine: 1800 kr. Öğrencilerin kiralari, kitapları Gezi ve seyahat masrafları için: 4750kr Böylece Teoloji okuluna toplam: 36175 kr. Ayrıca Teoloji Okulu binalarına: 8500 kr,	46175 Kuruş
Kızlar okuluna: 600 kr	600 Kuruş
Maraş İstasyonuna toplam:	108475 kuruş

Kaynak: PABCFM (Reel:640, No:21).

³ 1870 yılı mali raporunda da harcamalarda en yüksek payı; 42500 kuruş ile misyoner maaşları tutmaktadır bu rakamı 36175 kuruş ile Protestan İlahiyat okulu'na ayrılan para takip etmektedir. Harcamalardaki bu sıralama, inşaatlara ayrılan paralar dışında yıldan yıla pek de değişmemiştir.

Çizelge 2.11. Maraş İstasyonu 1881 Yılı Mali Raporu

Maraş İstasyonu	Harcama Toplamı
Misyoner Maaşları: Mr. Mortgomery: 25000 kr. + Mr. Christie: 20000 kr. + Mr. Marden: 18500.	63500 Kuruş
Yerli ajanslara Yardım: (19600): Elbistan: 1500, Fındıcak: 1500, Efsus (Afşin-Yarpuz): 2100, Haçin: 2600, Yere Bakan: 1500, Sis: (Kozan) 2400, Şar: 2400, Zeytun: 2400, Tarsus: 1200, Harne (Düziçi): 2000	19600 Kuruş
Eğitim: Adana'daki lise: 1800, Haçin: 1200, Elbistan: 600, Köylerdeki kiralari: 800 Turlar: 7000, Posta: 2000,	13400 Kuruş
Ruhban okulu (13575 kr.): 5 öğrenciye yardım 2150 kr. ,10 öğrenciye; 6750, Kütüphane için: 2000 kr. Teks kitapları: 1000, Isınma, aydınlatma: 400, Onarım: 2000, Kitap Satışı: 4000, Bekçi: 1000, Sekreter: 1000, Vaizler için kitaplar: 1250 Hazırlık sınıfı öğrencilerine yardım: 2000,	16650 Kuruş
Kilise ve Ev İnşaatları: Zeytin Kilise ve Papaz evi: 40000 kuruş Elbistan Okul ve Papaz evi: 15000 kr Sis (Kozan) Kilisesinin çatısının onarılması: 2000 kr Maraş III. Kilise için okul inşaatı: 20000 kr Haçin chapel (küçük kilise): 25000, Haçin okul kiralama 10 yıl: 16000 Bahçe kilise: 8000, Ev kilisesi: 1000= 9000 kr Adana misyonerlere ev, aile için: 50000 kr Maraş misyonerlere ev, aileleri için: 45000 kr Haçin misyonerlere ev, aileleri için: 20000 kr Maraş Kız İlahiyat Okulu (toplam): 150000 kr	392000 Kuruş
Maraş İstasyonuna toplam:	505150 Kuruş

Kaynak: PABCFM (Reel:643, No:29).

Fındıcak'ta: İngiliz garabed (Yardımcı)

Harne (Düziçi)'de: Ketenci Minas (yardımcı)

Kişifli'de: Lepeci Hohannes (yardımcı)

1881 yılı için Antep Board'ın bütçesi: 297550 kuruş, Antep Bayan Board'ın bütçesi: 115100 kuruştur. 1881 yılı için Maraş Board'ın bütçesi: 505160, Maraş Bayan Board'ın bütçesi: 82742 kuruştur.

Yıllar itibariyle genelde Antep 'teki Board Örgütü'nün aldığı parasal destek, Maraş'taki Board'dan fazladır. Fakat 1881 yılı için Maraş'taki örgüte daha çok parasal destek yapılmıştır. Çünkü. Yukarıdaki tabloda da gördüğümüz gibi bu yıl Maraş'taki istasyonda birçok inşaat var. 1881 yılında birçok inşaat olduğu için Board'dan daha çok para talep edilmiştir.

1880'lerden itibaren misyonerlerin artık yerleşmeye başladıkları görülmektedir. Önceki yıllarda genelde yıllık olarak kiralanan binaların daha uzun yıllar için kiralandığı görülüyor. Örneğin, Saimbeyli (Haçın)'deki okul binası 10 yıl için 16000 kuruş ödenerek kiralanmıştır. Maraş'ta ve Maraş'a bağlı kasaba ve köylerde artık misyonerler kiralık binaların yerine kendi binalarını inşa etmekteydiler. Bu maksatla; Elbistan'da okul ve papaz evi inşaatına, Saimbeyli (Haçın)'de kilise ve misyonerlere ev inşaatına, Maraş'ta III. Protestan kilisesi için okul inşaatına, misyonerlere ev ve Maraş Kız Ruhban Okulu'nun inşaatlarına Bahçe'de ev kilisesi inşaatına, Adana'da misyonerler için ev inşaatlarına başlanıldığı anlaşılmaktadır.

Aynı zamanda 1879 Zeytun İsyanı sonrasında, misyonerlerin, Zeytun'daki sorunlardan da istifade ederek buradaki yatırımlarını da artırdıkları görülmektedir. Amerikalı misyonerler Zeytun'da kilise ve papaz evi inşaatına başlamışlardır. PABCFM, (Reel:643, No:29). Yıllık mali raporlarda "Medikal Tur" adı altında giderlere

rastlanmaktadır. Bu durum misyonerlerin sağlık turları adı altında da misyonerlik faaliyetleri yapmış olduklarını göstermektedir.

Çizelge 2.12. Yıllara Göre ABCFM'nin Gönderdiği Yardımlar ve Yerel Halkın Yaptığı Katkılar⁴

Yıllar	Merkezi Türkiye Misyonu	Maraş İstasyonu	Maraş'taki Yerli Katkı	Elbistan'ın Katkısı
1859			11000 Kuruş	
1861	12707 dolar	2259 dolar		
1862	13,854	2393 dolar	472 dolar	129 dolar
1863	10,866	1993 dolar		
1864		2068dolar		
1865		2240 dolar	650 dolar	
1866		2417 dolar		
1867		3733 dolar		
1868	12914	4787 dolar		152,37 dolar
1869		3470,72 dolar	29,417kr.=1,295 dolar	
1870	456418 kuruş	108475 Kuruş		
1871		94760 Kuruş		
1872	432162 Kuruş	199092 Kuruş		
1873	479007	194367		

⁴ 1869 yılında Para değeri olarak 100 Kuruş=1 Türk Lirası=1 Türk Lirası +22.760 kuruş =1 Amerika altını "dolar") 1869 yılında Maraş İstasyonuna toplam: 8880 kuruş=3470, 72 dolar yardım yapılmıştır. 1869 yılında bütçe harcamaları hem kuruş hem de dolar olarak verilirken, bu tarihten itibaren sadece kuruş olarak verilmeye başlanmıştır PABCFM, (Reel: 640, No:21).

	Kuruş	Kuruş		
1874		215435 Kuruş	2712 dolar	
1875		173275 Kuruş		
1876		135485 Kuruş	23335 kuruş	
1877		147350 Kuruş		
1878		181182 Kuruş		
1879		161950 Kuruş		
1880		160300 Kuruş		
1881		587892 Kuruş		

Kaynak: PABCFM, Reel 640,no:12,13,14,16,17,18,19,20,21,22,
PABCFM Reel, 640, no:62,67, 70, 71 PABCFM Reel, 642, no:465
PABCFM Reel, 643, no: 7, 8, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30

Misyonerler parasal destek sağlamak için Amerika ve Avrupa'ya gitmekteydiler ve gezdikleri yerlerde; farklı şehirlerde, pazarları farklı kiliselerde ayinlere katılarak misyonerlik çalışmaları için paralar toplamaktaydılar. Çalıştıkları yerlerdeki misyonerlik faaliyetleri için bu şekilde para toplamaktaydılar. Örneğin: Maraş'ta misyonerlik yapan Trowbridge' yardım toplamak için, Temmuz 1872 ile Ocak 1873 yılları arasında Amerika'ya giderek misyonerlik faaliyetleri için para toplamıştır PABCFM, (Reel: 645, No: 424). Trowbridge' in Gezisinin Planı için bkz. Ek VII.

Hülfsbund'da ders saati. Kadın öğretmen okulu, Mezere.

MARAŞ'TA AMERİKALI MİSYONERLERE AİT OKULLAR

*Çizelge 2.13. Osmanlı Arşivlerine Göre 1903 Yılında
Amerikalı Misyonerlerin Maraş'taki Okulları*

Okulun Bulunduğu Yer	Okulun İsmi	Tesis Tarihi	Açıklamalar
Maraş Kasabası	Protestan İlm-i İlahi Mektebi	1284	Antep'teki Amerikan okulundan mezun öğrenciler misyoner olarak yetiştirilmekteydi.
Maraş Kasabası	Amerikan Protestan Kız Koleji	1288	Mezunları öğretmenlik yapmaktadır.
Maraş Kasabası	Amerikan Protestan Kız ve Erkek Mektebi	1284	
Maraş Sancağı	Amerikan Protestan Kız ve Erkek Mektebi	1284	
Maraş Sancağı	Amerikan Protestan Kız ve Erkek Mektebi	1284	
Maraş Sancağı	Amerikan Protestan Kız ve Erkek Mektebi	1284	
Andırın,	Amerikan Protestan	1302	

Göksun Köyü	Erkek Mektebi		
Andırın, Geben Köyü	Amerikan Protestan Erkek Mektebi	1298	
Andırın Kazası	Amerikan Protestan Erkek Mektebi	1298	
Andırın, Şivilgi Köyü	Amerikan Protestan Erkek Mektebi	1300	
Andırın, Tekçekale	Amerikan Protestan Erkek Mektebi	1298	
Zeytun Kasabası	Amerikan Protestan Kız Mektebi	1288	
Zeytun Kasabası	Amerikan Protestan Erkek Mektebi	1288	
Zeytun, Fırnis Köyü	Amerikan Protestan Erkek Mektebi	1298	
Elbistan Kasabası	Amerikan Protestan Erkek Mektebi	1298	

Kaynak: Mutlu (2005: 303–304).

İlkokullar

Misyonerlerin yapacağı ilk iş kendilerini dinleyecek insanlar bulmaktır. Bunun için önce sözlü ve yazılı olarak insanlar yoğun bir ideolojik bombardımana tabi tutulurlardı. İnsanların en azından incili okuyacak kadar okuma yazma öğrenmesi için çalışırlardı. Bu maksatla yetişkin halk için “Pazar Okulları”, çocuklar için ise İlkokulları faaliyete geçirmektedirler (Kocabaşoğlu, 2000: 21).

Türkiye’de uzun yıllar çalışan Misyoner George White eğitimi kullanarak amaçlarına ulaşmaları hususunda şunları söylemekteydi:“ Sorun Ermenilerin iyiliği için mümkün olan en yararlı işi hangi yoldan yapacağımızdır.

Onlarla ilgili işe doğru uçtan başlamak için ilkokullar açmalıyız. Bir çocuğun kafasında yetişkininkinden daha kolay iz bırakılabilir” (Küçüköğlü, 2005: 86).

İlkokullar; misyonerlerden ziyade yerli Hristiyanlar tarafından açılan okullardı. İlkokullar; ana dilde okuma-yazma ve dört işlemin öğretildiği, yerli Hristiyan öğretmenlerin yönetiminde esas olarak Ermeni Protestan cemaatine bağlı okullardı. Misyonerler, kendi çalıştıkları yörelerde bu tür okulları parasal olarak desteklemiş, öğretmenlerini eğitmiş, ders araç ve gereçlerini, kitaplarını sağlamıştır. Mesela; 1900 yılında Anadolu’daki misyoner okulları içerisindeki 417 okuldan 378’i yani okulların yaklaşık %91’i bu türden ilkokullardı (Kocabaşoğlu, 2000: 22).

1859 yılında Maraş’ta 820 kadar Protestan bulunmaktaydı. Erkek Çocuklar için açılan okulda ise 170 öğrenci bulunmaktaydı. Bunların çoğu Protestan olmakla beraber bu okullara Ermeni ve Katolik çocukları da devam etmekteydi. 1859 yılında 170 öğrenciye bir öğretmen ve bir asistan bakmaktaydı. Bu kızlar okulu ve erkek okulunda okuma yazma öğretilmekteydi PABCFM, (Reel: 640, No: 62).

Misyonerler; Maraş’ta Karamanlı’da 1 Ocak 1860 tarihinde 2–3 Protestan çocuğun devam ettiği bir ilkokul daha açmışlardır. İlkokula, Ermeni ve Katolik Ermeni çocuklarının da gelmesiyle sayı 40’a yükselmiştir. Ayrıca okulda 27 tane kadın ve erkek de okuma öğrenmeye başlamışlardır PABCFM, (Reel: 642, No: 455).

1861 yılında, Maraş’a yakın köyler olan; Kişifli, Nurpet, ve Acemli’de misyonerler, yerli Hristiyanlardan yardımcıları görevlendirmişlerdi. Bu köylerdeki yardımcıları insanlar; Okul-Ev (school-house) yapmışlardı. Yardımcılar buralarda çocuklara okuma ve yazma öğretmeye başlamışlardır PABCFM, (Reel: 642, No: 460). 1863 yılında

Maraş’ta misyonerler tarafından desteklenen 7 okulda toplam 350 öğrenci ders görmekteydi PABCFM, (Reel:642, No:465).

Misyonerler ilkokullardaki öğretmen ihtiyacını misyonerlerle karşılayamayacakları için, ilkokullarda yerli öğretmenler yetiştirerek, ihtiyacı gidermek istemişlerdir. Merkezi Türkiye Misyonun, Nisan 1878’de Maraş’ta yapılan 21.Yıllık toplantısında misyoner Mr. Trowbridge, erkek öğretmenlerin yetiştirilmesi için normal bir okul açılırsa bu okulun İlkokullara öğretmen yetiştirebileceğini önermiş ve bunun üzerine toplantıda Mr. Fuller’in bu iş için çalışmasına karar verilmiştir PABCFM, (Reel: 643, No: 37). 1880 yılında da misyonerler Amerika’daki merkezlerine yazdıkları mektuplarda; İlkokulların öğretmenlerini eğitmek için yüksek derecede öğretmenlere ihtiyaçları olduğunu belirtmişlerdir PABCFM, (Reel: 645, No: 139).

Yıllık toplantılara 1878 yılına kadar yerli delegeler alınmıyordu. Maraş’taki bu toplantıda Mr. Montgomery yerli delegelerin de toplantıya alınmasını önermiştir. Bu durum ilkokullarla beraber misyonerlerin diğer alanlarda da yerli unsurları kendi faaliyetlerine aktif olarak katmaya başladıklarını göstermektedir PABCFM, (Reel: 643, No: 37).

Misyonerler okullar sayesinde, çocukların anne ve babalarını da Protestanlaştırmaya çalışıyorlardı. Misyonerler; raporlarında Ermeni anne ve babalarda, Protestanların okulları olduğu için Protestan cemaatine katılmak yolunda önemli bir istek oluştuğunu belirtmekteydiler (Kocabaşoğlu, 2000: 58).

Aynı yöntemle, misyonerler sadece Ermenileri değil, Müslümanları bile Protestan yapmaya çalışmaktaydılar. Maraş’ta Protestan yapılan Mustafa isimli bir kişinin de oğlu Ali ve kızı Elif de Maraş’taki Protestanların açtığı okullarda eğitim görmüşlerdi. (Bkz Mürted Mustafa Olayı)

1860'lı yılların sonuna gelindiğinde, Misyonerlerin; Anadolu'da 220 ilkokulu ve buralarda okuyan 5617 öğrencisi bulunmaktaydı. Bu sayı Board'ın tüm dünyadaki ilkokullarının %44'ünün Anadolu'da olduğunu göstermekteydi (Kocabaşoğlu, 2000: 60–61).

1870–1900 yılları arasında Anadolu'daki misyonerlerin okulları nitelik ve nicelik olarak gelişmişti. Okulların ve öğrencilerin sayısı artarken; öğretmen ve kitapların niteliği de iyileşmiştir (Kocabaşoğlu, 2000: 120).

1878 yılında Maraş'a bağlı bir dış istasyon olan Fındıcak'ta ilkokuldan 8 öğrenci mezun olmuştu ve diplomalarını halka açık olarak yapılan sınavlardan sonra Maraş'tan gelen misyonerlerinde katıldığı törenle almışlardı PABCFM, (Reel: 645, No: 396).

1879 yılında, Amerikalı misyonerlerin, Maraş'taki okul sayısı 12 olmuştur. Bunun 5'i birinci kademe ilkokul, 3'ü ikinci kademe ilkokul, 2'si ortaokul, 1'i Erkek lisesi, 1'i kız lisesi'dir. Bu okullarda toplam 13 öğretmen çalışmaktaydı ve okullardaki toplam 470 öğrenciden 240'ını kız öğrenciler oluşturmaktaydı PABCFM, (Reel: 643, No: 101).

Pazar Okulları (Sabbath School)

Misyonerler, Maraş'ta çalışmalarını Ermenilere doğru yaymışlardı. 1861 yılından itibaren Amerikalı Protestan misyonerlere ait olan Pazar Okuluna 20–25 kadar Katolik Ermeni de katılmaya başlamıştı. Protestan Kilisesine gelen cemaat sayısı da 650'den 750'ye yükselmişti. Misyonerlerden ziyade yerli yardımcıları köylere İncil götürüp yaymaya başlamışlardı PABCFM, (Reel:642, No:455). 1863 yılında ise Maraş'taki Protestan kilisenin; Pazar ayinlerine ve Pazar okullarına 800 kişi gelmekteydi PABCFM, (Reel:642, No:465).

Misyonerlerin eşleri de Pazar okulunda ders verecek bayanları eğiterek onları Pazar okulları için öğretmen olarak yetiştiriyorlardı. Mesela; Mr. Trowbridge'in karısı 1869 yılında, Pazar Okullarındaki 18 bayan öğretmene eğitim vermişti PABCFM, (Reel: 642, No: 411).

Misyonerler; Pazar Okullarını daha ziyade bayanlara ulaşmak için faaliyete soktuklarını belirtmişlerdi.1870 yılında Maraş'ta Amerikalı misyonerlere ait 4 adet Pazar Okulu bulunmaktaydı. Bunlar:

Çizelge 2.14. Maraş'taki Pazar Okulları

Pazar Okulu	Öğrenci Sayısı
I. Protestan Kilisesinin Pazar Okulu	607
II. Protestan Kilisesinin Pazar Okulu	428
III. Protestan Kilisesinin Pazar Okulu	125
IV. Protestan Kilisesinin Pazar Okulu	81

Kaynak: PABCFM (Reel 642, No:422)

Pazar Okullarında toplam 1241 tane öğrenci bulunmaktaydı. Bu öğrencilerin 360 tanesi bayanlardan oluşmaktaydı. I. Kilisenin Pazar Okulu'nda çalışan öğretmenleri Mrs. Trowbridge eğitmekteydi. II. Kilisenin Pazar Okulunda çalışan öğretmenleri Mrs. Coffing eğitmekteydi. III. Pazar Okulunda çalışan öğretmenleri Mrs. Montgomery eğitmekteydi. IV. Pazar Okulunda çalışan öğretmenleri ise Miss Hollester eğitmekteydi.

Misyonerlerin eşleri Pazar Okulu'nda ders verecek yerli misyoner bayanları eğitmekteydiler. Misyonerler ve misyoner eşleri Pazar okullarında direk öğrenciye ders vermekten ziyade onları eğiten yerli öğretmenleri eğitmekteydiler. Tecrübe ve kabiliyetlerine göre misyoner

eşleri ve bayan misyonerler; öğrenci sayıları çok olandan az olana doğru Pazar okullarında çalışan öğretmenleri eğitmişlerdi.

Maraş'taki Pazar Okulları'nda her ay bir defa Anneler toplantısı yapılmaktaydı. Kadınlar kendi küçük çocuklarıyla beraber toplantıya katılmaktaydılar. Böylece misyonerler kadınlar arasında daha çok kişiye ulaşmayı hedefliyorlardı PABCFM (Reel: 642, No: 422).

Misyonerler bir taraftan da Pazar Okulları'nda kullandıkları dini kitapları daha ucuza mal edip bu sayede de daha çok kişiye ulaşmayı hedeflemişlerdi. Zaten Amerikan Board Örgütü'nün Türkiye'deki 3 temel yönetsel ilkesinden biri de daha çok kişiye dini kitap ve İncil satışıydı. Maraş'taki Amerikalı misyonerler de bu maksatla İstanbul'daki İncil Toplumu Sekreteri H. T. Perry'ye 23 Nisan 1874 tarihinde yazdıkları mektupta; matbaadan "Pazar okullarında" kullanılan dini kitapların baskısında değişiklik yapmasını ve ucuz olarak satılabilecek baskılar yapmasını istemişlerdir PABCFM (Reel: 643, No: 157).

Orta Dereceli Okullar

Orta Dereceli Okullar; Ortaokul ve lise tarzı okullardı. Board'ın Dış İlişkiler Sekreteri N. G. Clark'a Göre: "İncil'in öğretilmesi ve daha zeki, kişilikli, etkili Protestan Hristiyanlar yetiştirmek için İlkokul düzeyinde eğitim zorunludur. Ayrıca papaz, vaiz, öğretmen ve diğer yerli çalışanları yetiştirmek için de orta düzeyde eğitim gereklidir." demiştir (Kocabaşoğlu, 2000: 118). Orta dereceli okullar; esas itibarıyla din adamı ve öğretmen yetiştirmek için gerekli olan ilkokul sonrası okullardı. Yatılı kız okullarının bir başka amacı da papaz ve vaizlere eğitim görmüş eşler yetiştirmektir. Bu okullara ayrıca yörenin özelliklerine göre değişen çeşitli zanâatlar, meslek sahibi kılacak özellikler de kazandırılmaktaydı. Bu okullar

Osmanlı eğitim sistemindeki Rüşdiye-İ'dâdî mektep tipleriyle benzerlik göstermekteydi. Ya'nî ortaokul-lise gibi okullardı. Aralarında geçerli bir ayırım yapmak mümkün değildi. Lise (High School) terimi 1870'lerden itibaren laik eğitimin ağırlık kazanması üzerine açılan orta öğretim kurumlarına verilen genel ad olarak kullanılmaktaydı. (Kocabaşoğlu, 2000:123-124).

Maraş Erkek Lisesi ve Maraş Erkekler Yüksek Akademisi:

Maraş'a 1859 yılı Aralık ayında gelen Amerikalı Misyoner George H. White, Antep'ten Kilisli Avedis adlı bir öğretmen getirterek Maraş'ta değişik branşlarda; Aritmetik, Coğrafya ve Gramer dersleri verdirtmiştir, bu şekilde Maraş Misyoner lisesinin temeli atılmıştı PABCFM (Reel: 642, No: 453).

1860 yılı içinde Maraş'taki okulda 17 erkek ve 15 kız öğrenci, gündüz eğitim almaktaydılar Bunlardan başka geceleri de okulda gençlere; Aritmetik, Gramer ve Coğrafya derslerinin yanı sıra Ermeniceden Türkçeye çeviriler yapılmaktaydı. Gece devam edenlerle beraber, okulun toplam öğrenci sayısı ise 61 olmuştu PABCFM (Reel: 640, No: 62).

1861 yılına gelindiğinde misyonerler hem lise hem ilkokul hem gece okumaları hem de Pazar Okulları için kullanılabilecek bir bina arayışına girmişlerdi, çünkü kullandıkları; evler; küçüktü, karanlıktı ve okul için yeterli değildiler PABCFM (Reel: 642, No: 461). Bu maksatla 1861 yılı içinde, misyonerler kiliseye bitişik iki adet 22 metrekare büyüklüğünde okul odaları düzenleyerek bunun birini ilkokul diğerini ise lise olarak kullanmaya başlamışlardı. Ayrıca öğretmenler ve Teoloji öğrencileri için 11 metrekare bir oda daha düzenlemişlerdi PABCFM (Reel: 642, No: 463).

Okulda, Dr. Goodale; İngilizce ve Tıp öğretirken, Baron Avedis; va'z vermekteydi. Mr. White ise; İncil Tarihi ve Genel Tarih dersleriyle birlikte haftada bir defa da iyi bilinen bir bilim dalı üzerine dersler vermekteydi PABCFM (Reel: 642, No: 463).

Misyonerler 1865 yılında Maraş'ta bir erkek lisesi açmak istedilerse de öğretmenlerin ölmesi üzerine girişimleri yarıda kalmıştır PABCFM (Reel:640, No:67). Maraş'a erkekler için liseyi ancak 1869 yılında açmışlardır PABCFM (Reel: 640, No: 71). 1876 yılında ise Maraş'taki erkek lisesinde 20 öğrenci ders görmekteydi PABCFM (Reel: 643, No: 90).

Amerikan misyoner okullarına esas itibariyle Ermeniler özellikle Protestan Ermeniler devam etmekteydiler.1891–1892 eğitim yılında Maraş'taki okulun 61 öğrencisinden 58'i Ermeni, 1'i Rus, 1'i Amerikalı, 1'i de Müslüman'dı (Kocabaşoğlu, 2000: 134).

1891 yılında öğrencileri, Maraş'taki Protestan İlahiyat Okuluna, Antep'teki Merkezi Türkiye Kolejine veya Tarsus'taki Paul Enstitüsüne hazırlamak için Maraş Erkekler Yüksek Akademisi kurulmuştur. Okulun başmüdürü, Maraş Protestan İlahiyat Okulu öğretmenlerinden Thomas Davidson Christie'ydı. İki yıl sonra Christie Tarsus'a gidince okulun müdürü Dr. L. O. Lee olmuştur. İlk yıl okula 75 öğrenci kayıt yaptırmıştır. Misyonerlerin yanı sıra okulda 5'de Ermeni öğretmen ders vermekteydi. Bunlar; Dr. Nişan Amiralıyan, Avedis Bulgurcuyan, Hagop Kalemkeryan, Simon Küpeliyan ve Aharon A. Şiracıyan'dı (Stone, 1984: 106)

1891 ve 1895 yılları arasında Maraş Erkekler Yüksek Akademisi'nde ders veren yerli öğretmenler ise şunlardı; Levon Aşçıyan, Sarkis Sumeliyan, Spiridon Maraşlıyan, Hohannes Çilingiryan, Mibar Minçeryan, ve Garabet

Hartunyan'dı. 1895–1908 yılları arasında ise okulda 16 tane yerli öğretmen ders vermekteydi. (Stone, 1984: 109)

Çizelge 2.15. Maraş Erkekler Yüksek Akademisi'nde Okutulan Dersler

Ermenice, İngilizce, Türkçe
Genel Tarih, Ermeni Tarihi,
Coğrafya, Matematik(Cebir),
Fen,
Yeni Ahit, Müzik

Kaynak: (Stone, 1984: 106).

Okulda cumartesi günleri sabahları avukatlık faaliyetleri yapılırdı. Çocuklar yüksek sesle konuşmalar ve okumalar yapmaktaydı. Dr. Lee, öğrencilerden devamsızlığı az olanlara ödül vermekteydi. Maraş Erkekler Yüksek Akademisi 23 yıl faaliyet göstermiş ve 1914 yılında kapatılmıştır (Stone, 1984: 106)

Maraş Kız Lisesi:

Amerikalı misyonerler 1860 yılında, Maraş'ta oturdukları binanın bir odasında kızlara ders vermeye başlamışlardı. Bu odada; 1860 yılında 12 kıza: İncil, Coğrafya, Aritmetik, Ermeniceden Türkçeye çeviri, Yazma ve Müzik gibi dersler vermişlerdi PABCFM, (Reel: 642, No: 456). Kızlara dersleri; George White'in eşi Mrs. White vermekteydi. Mrs. Goodale de 1861 yılından itibaren Kızlar okulunda, Mrs. White'la beraber dersler vermeye başlamıştır PABCFM (Reel: 642, No: 463).

Kız okullarının genel amacı; kızların eğitimini artırmaktır. Özel amacı ise bayan öğretmenlerin yetişmesine katkıda bulunmak ve yerli misyoner yardımcılara, yerli öğretmenlere ve papazlara “okumuş eşler” yetiştirmek (Kocabaşoğlu, 2000: 64).

Misyonerler, kızlardan ileri seviyede ders okumalarını istediklerini Antep’e göndermekteydiler. Mesela; 1862 yılında, Antep’teki Miss Proctor’un okulunda Maraş istasyonundan 3 kız öğrenci eğitim görmekteydi PABCFM (Reel: 642, No: 464).

Misyonerler; kızların eğitimindeki en büyük problemin; erken evlenme olduğunu ve ebeveynlerin kızların eğitiminin bir ihtiyaç olduğunu hissetmemeleri, dolayısıyla kızların eğitimine isteksiz davranmaları olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca ülkede 15 yaşına gelen bir kızın evlenmemesinin bir utanç olarak kabul edildiğini belirtmişlerdi PABCFM (Reel: 642, No: 457).

Çünkü Ermenilerde kız çocuklarını çok erken evlendirme âdeti vardı. Bunun da kökleri çok eski tarihlere kadar gidiyordu.

Kız Lisesinin Açılması

1865 yılında, Josephine L. Coffing tarafından Maraş kız lisesi açılmıştır. (Stone,1984:103) Maraş’ta ilk yıl kız lisesinin 15–20 öğrencisi bulunmaktaydı PABCFM, (Reel:640, No:67). Birçok Protestan ortaokulu öğretmeni bu okuldan mezun olmuştur. Örneğin; 1874 yılında Maraş bölgesindeki 25 öğretmenden 19’u Maraş kız lisesinden mezun olmuştu (Stone, 1984: 103).

1868 yılına gelindiğinde Kız Lisesi Mrs. Coffing yönetimindeydi ve bir de yerli yardımcı öğretmen okulda dersler vermekteydi. Okuldaki öğrenci sayısı 1868 yılında 25 olmuştu. Okul açıldığı sırada 1865 yılında, misyonerler

öğrencileri ev ev dolaşp, aileleri kızlarını eğitim için okula göndermeleri hususunda ikna etmeye çalışarak öğrenci toplamışlardı. Fakat 3 yıl içinde okula olan talep birkaç kat artmıştır ve okulun müdürü olan Mrs Coffing eğitim için öğrencilerden 1869 yılından itibaren 18 kuruş ücret almaya karar vermiştir PABCFM, (Reel: 640, No: 70).

1869 yılında kızlar okulundaki öğrenci sayısı 38 olmuştur ve çok fakir olmayan öğrencilerden 18 kuruş ücret alınmıştır PABCFM, (Reel: 640, No: 71). Kızlar Lisesinde, Öğrenci sayısı 1870 yılında ise 40 olmuştur. Kızlar Lisesinde, Maraş İlahiyat Okulu’ndaki birçok öğrencinin eşleri de okumaktaydılar. Bazı haftalar evli kızlara okuldan izin verilmekteydi PABCFM, (Reel: 640, No: 71).

Kız liselerinin yatılı olmasının sebebi ise, değişik kent ve kasabalardan bir ya da iki öğrenci seçilerek, bu eğitim görmüş kızların etkisini mümkün olduğu kadar geniş alanlara yaymak düşüncesi idi. Bu okullarda okuyan ya da mezun olan kızlar aracılığıyla bir tür halk eğitimi programları da yürütülmüştür. Mesela; 1862 yılında Maraş’ta kız öğrenciler okul saatleri dışında, ders başına çok cüzî bir ücret karşılığında 200 kadar yetişkin kadını eğitmişlerdir (Kocabaşoğlu, 2000: 64).

Ayrıca okuldaki biraz büyük kızlar; her Cuma öğleden sonra evleri ziyaret edip, âyinler düzenleyip, Hristiyanlık propagandası yapmakta, Hristiyanlıkla ilgili parçalar okumaktaydılar. Bayan hocalar da aynı işleri yapmaktaydılar. Öğrenciler önceleri bu işleri yapmaya korkarak, çekinerek giderken, misyonerlerin eğitim faaliyetleri sonucu daha istekli olarak gitmeye başlamışlardır. Mesela: 1870 yılında Öğrenciler tarafından, 6 haftada 308 aile ziyaret edilmiş, 55 dua ayini yapılmıştır PABCFM, (Reel: 642, No: 422).

1871 yılında Kızlar Lisesinden 16 kız Pazar(sabbath) okulunda öğretmenlik yapmaktaydılar. Aynı zamanda

okuldaki büyük kızlar ev ev dolaşarak İncil okumaktaydılar. 1870–1871 yılının kışında, kızlar tarafından 405 ev ziyaret edilmişti PABCFM, (Reel: 640, Belge no: 73).

Kız Okullarında Okutulan Dersler

Maraş'ta 1876 yılında, bayan misyoner sayısı; Miss Spencer, Y.L.Coffing, ve Miss Williams olmak üzere üç olmuştur. Bayan misyonerler Kız Lisesinde dersler vermekteydiler PABCFM, (Reel: 643, No: 98).

Maraş'taki okullarda okuduktan sonra kızlar Antep'e gönderilmekteydi. Maraş'ta özellikle köylerden bayan öğretmen için gelen talepler 1870'lerden itibaren artmıştır bunun için, Maraş'taki misyonerler, kızların Antep'e gitmeden önce bir yıl Maraş'ta öğretim yapmalarına karar vermiştir PABCFM, (Reel: 644, No: 268).

Misyonerler öğretmen sıkıntısı çekmekteydiler. Bu nedenle ortaokulu bitiren kızları hemen okullara öğretmen olarak görevlendirmekteydiler. Ortaokulu bitiren kızlar öğretmen olarak istihdam edilmekteydiler PABCFM, (Reel: 644, No: 297). 1878–79 yılında Maraş'ta ortaokuldan mezun olan kız öğrencilerden 4'ü dış istasyonlara öğretmen olarak gönderilmişti PABCFM, (Reel:643, No:101). Mesela, Maraş'taki kız lisesinde 1876 yılında yeterli, uygun yerli öğretmen bulunmadığı için eğitim yapılamamıştır.1876 yılında ise Maraş'taki 10 okuldaki 10 öğretmenden 6 tanesi daha önce hiç öğretim faaliyetinde bulunmamıştı PABCFM, (Reel: 643, No: 98). Bundan da öğretmen kalitesinin çok zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

İngilizceye talep fazla olduğu için Antep ve Maraş'ta eğitimi İngilizce yapmaya başlamışlardı. Maraş ve Antep'te ortaokulların masrafı yerli halk tarafından karşılanmaktaydı PABCFM, (Reel: 643, No: 64). Ayrıca misyonerler

Ermenilerin evlerinde haftalık olarak ibadet adı altında toplantılar yapmaktaydılar PABCFM, (Reel: 643, No: 101).

1870'lerden itibaren misyonerler, bazı kadınları eğiterek onları; İncil Okuyucu kadın olarak kırsal kesimlere vaiz olarak göndermeye başlamışlardır PABCFM, (Reel: 644, No: 268).

Çizelge 2.16. Kız Okullarında, İlkokuldan Yüksekokula Okutulan Dersler

1. Aşama	İlkokul (Primary School)	Okuma, İmla, Yazma (spelling), Temel Aritmetik Ermeniceyi Türkçe (harfleriyle) yazma,
2. Aşama⁵	Ortaokul (Middle school)	İncil, Aritmetik, Coğrafya, Fizyoloji, Ermenice Gramer, Ermenice Okuma, Arapça- Türkçe ilk okuma, yazma, Notayla şarkı söylemek öğretilir.
3.Aşama:⁶ Lise Dersleri	1. Yıl	İncil Tarihi, Aritmetik -Review, Coğrafya ve Fiziki Coğrafya, Arapça-Türkçe, Ermenice, Ermeni Grameri ve Ermeni Tarihi, Kalemle Çizme (Resim) ve Harita
	2. Yıl	İncil (Haftada iki kez), Doğal Felsefe, Türkçe Gramer, Arapça- Türkçe, İngilizce Ayrıca bu yıl Öğretmenler sınıfında; İlkokul da verecekleri derslerin pratiği yapılır. Lisenin ikinci sınıfında öğrenciler için bir öğretmenler sınıfı açılarak burada

⁵ 1. ve 2. Aşamadaki eğitim 3 yıl kadar sürmekteydi ve köylerde eğitim gören kızlar genellikle bu iki aşamadan sonra okumamaktaydılar.

⁶ Yukarıdaki üç aşamadaki kurslardan oluşan beş yıllık eğitimi tamamlayan kızlara, Maraş ve Antep'te diploma verilmekteydi.

		kızlara öğretmen oldukları zaman neler yapacakları ve hangi dersleri nasıl okutacakları öğretilirdi.
4.Aşama: Advanced Kurs- Kız İlahiyat Okulu (sadece Antep'te var)	1.yıl	İncil (haftada iki kez), Cebir, İngilizce, Botanik Tarih (Hristiyan, Eskiçağ, Modern),
	2.Yıl	İncil (haftada iki kez), Araplar ve Türklere (Osmanlı Tarihi, Gramer gözden geçirme), İngilizce, Astronomi, Geometri, Akıl Felsefesi, Öğretmenler Sınıfı (kızlara öğretmenlik pratiği yaptırılmaktadır.) Ayrıca, yetkili bir öğretmen fazla ödeme yapan öğrencilere müzik dersi vermekteydi.

Kaynak: PABCFM, (Reel:643, No:64)

Yatılı kız okullarının bir başka amacı da papaz ve vaizlere eğitim görmüş eşler yetiştirmekti. Maraş'taki liseden mezun olan kızlar yerli papaz, vaiz ve öğretmenlerle evlendirilmekteydi. Bu kızlar, kocalarıyla beraber dış istasyonlarda çalışmaktaydılar. Mesela; 1876 yılında Yarpuz (Efsus-Afşin)'da vaizin karısı Maraş'taki liseden mezun bir bayandı ve Yarpuz (Efsus-Afşin)'daki kadınları eğitmekteydi PABCFM, (Reel: 643, No: 98).

Yine 1878 yılında Fındıcak köyüne kız lisesinin en son mezunlarından birini öğretmen olarak göndermişlerdi. Bu kız, kadınları ev ev ziyaret ederek Pazar toplantılarını ve derslerini yaygınlaştırmıştı. Ayrıca günde 3 saat kızlara, oluşturduğu sınıfta dikiş dersi vermişti PABCFM, (Reel:643, No:101).

Maraş Kız Lisesi 1879 yılına kadar çeşitli odalarda ve binalarda eğitimine devam etmiştir. Misyonerler, 1879 yılında Board'dan ekstra 500 Lira istemişlerdir ve bu parayla Maraş'taki kız lisesine bina ve Saimbeyli (Haçin)'deki

Amerikalı öğretmenlere kalacak ev yapmak istediklerini belirtmişlerdi PABCFM, (Reel:643, No:27).

1879 yılında Maraş'taki kız lisesi Mrs. Coffing'le beraber Saimbeyli'ye taşınmıştır. Çünkü orada bayanların eğitimine daha çok ihtiyaç olduğuna karar vermişlerdi (Stone,1984:103).

Amerikalı misyonerler, yerli Hristiyanların da kızlar için liseler açmasını istemekteydiler. Yerli Hristiyanların açacağı okulların kendi okulları için öğrenci yetiştiren kurumlar olmasını istemekteydiler. Bu okulların Kız İlahiyat Okulu için hazırlık okulu gibi olması düşünülmekteydi Nitekim 21-28 Nisan 1880 yılında Merkezi Türkiye Misyonunun 23. Yıllık toplantısında; Adana, Saimbeyli, Kessab, Antep ve Urfa'daki yerli Hristiyanların, kızlar için liseler açmaları hususunda cesaretlendirilmesine karar verilmiştir. Toplantıda ayrıca bu okulların misyoner bayanların yönetiminde olabileceği ve bu okullar için gerekirse Board'dan misyonerlerin destek istemesi de kararlaştırılmıştır PABCFM, (Reel:643, No:39).

Maraş Protestan İlahiyat Okulu

Amerikan misyonerlerinin eğitim sistemi biri laik diğeri de dinsel olmak üzere ikili bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Eğitimin dinsel ayağını; ilkokul, Ortaokul ve İlahiyat okulu oluştururken, dünyevi ayağını ise; ilkokul, ortaokul, lise ve kolejler oluşturmaktaydı (Kocabaşoğlu, 2000: 121). İlahiyat Okullarının temel ilkeleri ise şunlardı (Kocabaşoğlu, 2000: 135):

1.Okulların yönetimi misyonerler arasından seçilecekti.

2.Büyük ve pahalı kurumlar olmamasına özen gösterilecekti

3.Bu okulların temel gelir kaynakları buldukları yerlerde yaratılacaktı.

4.Amaç gençleri öncelikle misyoner eğitiminden geçmiş gençleri eğitmektir.

5.Bu okullar hem İlahiyat Okulu hem de kolej özelliklerini taşıyacaktı.

6.Okulların amacı en kısa zamanda; misyonerlerin yerini alacak yerli yardımcıları yetiştirmektir.

Türkiye’de her üç misyonda da birer adet ilahiyat okulu bulunmaktaydı. Merkezi Türkiye Misyonunun İlahiyat Okulu ise Maraş’ta bulunmaktaydı. Maraş Protestan İlahiyat okulunda eğitim süresi 3 yıldır. Merzifon İlahiyat Okulunda ise eğitim 4 yıldır. Eğitim süresi okullara göre değişmekteydi (Kocabaşoğlu, 2000: 136).

Maraş’taki misyonerlerin kendi ifadelerine göre Maraş Protestan İlahiyat Okulu’nun amacı: “Papaz ve va’izleri, Merkezî Türkiye misyonundaki Evanjelik kiliseler için eğitmektir. Onlara görevlerine ait olan çalışmalarını öğretmek ve sorumluluk yüklemektir. Okulun üzerinde ABCFM’nin tam bir kontrolü vardı. Evanjelik Hristiyanlığa uygun olmayan hiçbir eğitim okulda verilmezdi. Boston’daki komiteden gelen mektuba göre öğretmenlerin maaşları belirlenirdi.” PABCFM, (Reel: 643, No: 37).

Maraş’taki Protestan İlahiyat Okulu, Antep’ten Maraş’a taşınmadan önce de 1860 yılında, Maraş’taki misyoner okulunun bünyesinde bir sınıf olarak “Teoloji” sınıfı adı altında faaliyet göstermekteydi. 1860 yılında Teoloji sınıfının 5 öğrencisi vardı ve Teoloji sınıfına Dr. Prat: İncil ve Yorumlama dersi, Baron Avedis ise Akıl Felsefesi dersi vermekteydi PABCFM, (Reel: 640, No: 62). 1862 yılında ise; Teoloji sınıfındaki öğrencilerden biri Antep’e, biri de (Bebek seminary) İstanbul Bebek Okulu’na

gitmişti. Teoloji sınıfındaki öğrenci sayısı, 2 yeni öğrenciyle birlikte 5 olarak kalmıştı PABCFM, (Reel: 640, No:65).

İlahiyat Okulu 1865 yılında Antep’ten Maraş’a taşınmıştır. Ancak veba salgını nedeniyle birçok misyoner hayatını kaybetmiştir ve Protestan İlahiyat Okulu 1867 yılında tekrar açılmıştır. Hohannes K. Krikorian ve Simon Terzijiyan okulun o yıldaki öğretmenleriydi (Stone, 1984: 107).

Maraş Protestan İlahiyat Okulu 1868 yılında okul tecrübesi olan Mr. Trowbridge’in idaresine verilmiştir. Mr. Trowbridge; 1856 yılında Türkiye’ye gelmiştir ve kendisi, ilk defa İncil’i Modern Ermeniceye çeviren ünlü misyoner Dr. Elias Riggs’in kızıyla da evlidir. (Stone, 1984: 138). Trowbridge İlahiyat okulunda, yönlendirici eğitime ve öğrencilerin halk arasında çalışmasına önem vermiştir. Öğrencilere pratik dini dersler verilmesine karar vererek onların derslerini de bu yönde hazırlamış ve I. sınıf öğrencilerine: Kilise Tarihi, Doktrinler Tarihi ve Toplum önünde Konuşma dersleri ve papazlık çalışmaları adı altında dersler koymuştur PABCFM, (Reel: 642, No: 408).

1868 yılına geldiğimizde ise İlahiyat okulundaki öğrenci sayısı 35 olmuştur. Öğrenciler okul zamanı dışında sürekli olarak köylere geziler düzenleyip onlara va’z etmekteydiler. Hatta öğrenciler daha çok gezilere gidip vaazlarda bulunsun diye okulun tatil zamanı bile değiştirilmiştir PABCFM, (Reel: 640, No: 70).

Maraş’ta II. Protestan Kilisesi ile birlikte 1868 yılında, İlahiyat Okulu için hazırlık sınıfı niteliğinde orta dereceli bir okul olan “Mission Training School” adıyla bir okul açılmıştır ve ilk yıl 31 öğrenci burada eğitim görmüştür PABCFM, (Reel: 640, No: 70). Mardin’de de bu şekilde bir okul açılmıştı. Bu okullarda staj çok önemliydi (Kocabaşoğlu, 2000: 136).

“Mission Training School”da okuyan öğrencilerden 11’i; 1868 yılında tatillerini köylerde geçirmişlerdi. 11 öğrenci tatilini şu köylerde geçirmişlerdi: 1. Fırnız, 2. Karamanlı, 3. Kişifli, 4. Nurpet, 5. Geben, 6. Mukhall, 7. Yenice kale vb. Hiç Protestan olmayan bu köylerde öğrenciler yaz tatilini insanlara va’z ederek geçirmişlerdi. “Home Missionary Örgütü tarafından, bu köylere giden öğrencilere maaş verilmiştir PABCFM, (Reel: 640, No: 71). Bu öğrencilere; papazlar karşı çıkmışlardı. Papazlar bunlara kendi tabanlarını kaptırmaktan korkmaktaydılar PABCFM, (Reel:640, No:70).

Maraş Protestan İlahiyat Okulu’nda eğitim dönemi 8 ay sürmekteydi. Eğitim Ocak ayında sona ermekte, Haziranın 1’inde ise başlamaktaydı. Öğrenciler, Ocak, Şubat, Mart, Nisan ve Mayıs aylarında tatillerini köylerde çalışarak geçirmekteydiler. Köylerde; öğretim yapıyorlardı, va’z veriyorlardı, genel misyonerlik faaliyetlerinde bulunuyorlardı ve faaliyetlerini misyonerlere rapor ediyorlardı PABCFM, (Reel:642, No:412). 1873–74 yılında okulun 1. sınıfındaki 7 öğrenciden 4’ü vaiz olarak, 3’ü ise öğretmen olarak köylerde çalıştırılmıştır PABCFM, (Reel: 643, No: 81).

1869 yılında yapılan Merkezi Türkiye Misyonu toplantısında, misyoner yetiştirme okullarının tatil zamanları da değiştirilmiştir. Önceleri, Maraş Protestan İlahiyat Okulu’nun uzun kış tatili sayesinde kışın öğrenciler Köylere giderek misyonerlik faaliyetlerinde bulunuyorlardı. Çünkü yazın köylerde çalışmalar yoğun oluyordu. Fakat yaz sıcaklığı hem öğretmenleri hem de öğrencileri, verimsizleştirmekteydi. Bu yüzden hem Maraş’taki, Maraş İlahiyat Okulu’nun hem de Antep’teki Bayan Board Okulunun “Fem. B. School” un Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında tatil yapıp kış aylarında eğitim yapmasına karar verilmişti PABCFM, (Reel: 642, No: 412).

Maraş Protestan İlahiyat Okulu’ndaki öğrenciler, dersleri dışında, evleri ziyaret etmekteydiler, ayinler düzenleyip, Hristiyanlıkla ilgili parçalar okuyup, Hristiyanlık va’zı yapmaktaydılar. Bunun yanı sıra, öğrenciler, Pazar okullarında da dersler vermekteydiler. Geceleri şehrin farklı noktalarında sayıları; 10 ile 50 arasında değişen kişilerin katıldığı ayinler yapılmaktaydı. PABCFM, (Reel: 642, No: 422).

Merkezi Türkiye Misyonununun 1871 yılındaki yıllık toplantısında, Maraş’taki Protestan İlahiyat Okulu; 3 yıllık eğitimin verildiği Amerikan tarzı bir ilahiyat okulu haline getirilmiştir (Stone, 1984: 107).

Maraş Protestan İlahiyat Okulu öğrencileri yaz aylarında dış istasyonlarda çalışarak vaizlik tecrübesi kazanmak zorundaydılar. Pratik çalışma yapmak zorundaydılar. Bazı öğrenciler Maraş’taki misyoner kurumlarında öğretmen ve vaiz olarak çalışıyordu. Maraş Protestan İlahiyat Okulu’ndaki öğrenciler, sadece Maraş ve çevresinde değil zaman zaman çevre illerde de çalışmalar yapıyorlardı. Örneğin; Maraş Protestan İlahiyat Okulu’ndan mezun iki öğrenci 1872 yılında Antakya’ya çalışmak için gitmişlerdir ve Maraş’taki misyonerler bunlara Maraş’tan ayrılmadan önce 500 ve 600 kuruş avans vermişlerdir PABCFM, (Reel:643, No:137). Yine 1874 yılı tatilinde; Maraş Protestan İlahiyat Okulu’ndan 6 öğrenci Antep bölgesinde çalışırken, 1’i Sivas’ta yardımcı olarak çalışmaktaydı PABCFM, (Reel: 643, No: 88).

Maraş Protestan İlahiyat Okulu’nda okuyan öğrencilerin birçoğu evliydi ve öğrencilerin yaş ortalaması yüksekti. Misyonerler aynı zamanda öğrencilerin Antep’te okuyan eşlerine de maddi yardımlar yapmaktaydılar PABCFM, (Reel: 642, No: 410). Örneğin, 1869–70 eğitim yılında Maraş Protestan İlahiyat Okulu’ndaki 5 öğrencinin de eşleri kızlar lisesinde okumaktaydılar PABCFM, (Reel: 640, No: 72).

Her sezonun sonunda Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nda topluma açık bir şekilde sınavlar yapılmaktaydı. 1869 yılında, sezon başında toplam öğrenci sayısı 36 iken 3–4 tanesi sağlık sorunlarından dolayı okuldan ayrılmıştır. Öğrencilerden 13 tanesi 2 yıldır okulda eğitim görmekteydiler. Diğerleri ise geçen haziran ayında okula kayıt yaptırmışlardı PABCFM, (Reel: 642, No: 411).

1870'lerden itibaren, Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nun bünyesinde bir yıl, öğrencilerin ileriki iki yıl için hazırlanması ve tecrübe edinmesi amacıyla "Tecrübe Yılı" anlamında (trial year) adıyla bir bölüm açılmıştı PABCFM, (Reel: 643, No: 41).

Maraş Protestan İlahiyat Okulu'ndaki dersler, zaman zaman misyonerlerin sağlık problemlerine bağlı olarak veya misyonerlerin; yurt içine ve yurt dışına yaptıkları gezilere, bölgedeki salgın hastalık vb. sıkıntıları dolayısıyla dersler askıya alınmakta, okul tatil edilmekteydi veya öğretmeni olmayan sınıf Antep'teki Merkezi Türkiye Koleji'ne gönderilmekteydi. Örneğin;1877 yılında Mr. Bickford'un ölümü üzerine iki sınıfa da aynı anda iyi ders vermek mümkün olmadığından birinci sınıftaki 5 öğrenci Antep'e gönderilmiştir ve Antep'teki Merkezi Türkiye Koleji'nde yıl boyunca dersler verilmiştir PABCFM, (Reel:643, No:92). Yine 1878 yılında, misyoner G. T. Montgomery Amerika'da iken Maraş Protestan İlahiyat Okulu kapatılmıştır ve her iki sınıfın öğrencilerinden de öğretmen ve yardımcı belletmen olarak yararlanılmıştır PABCFM, (Reel: 645, No: 131).

Zaman zaman ilâhiyat okulunda; Maraş'ta ve dış istasyonlarda çalışan yerli vaiz, papaz ve öğretmenler; bir nevi hizmet içi eğitime alınmaktaydılar. Mesela 1869 yılında Trowbridge, Elbistan, Yarpuz ve Zeytun'a yaptığı turlardan dönerken Zeytun'un yerli vaizini de beraberinde getirerek onun Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nda bir dönem eğitim almasını sağlamıştır PABCFM, (Reel: 642, No: 413).

İlahiyat okullarında öğrenim gören öğrenci sayısı 1870'lerin sonundan itibaren azalmaya başlamıştır. Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu'ndaki öğrenci sayısı, 1872 yılında 26 iken, bu sayı 1877'de 23'e, 1882'de 8'e inmiştir. 1888'de 6 olan öğrenci sayısı, 1893'de 9, 1899 yılında ise 12 olmuştur (Kocabaşoğlu, 2000: 126). Kilise sayısı arttığı, papaz ve vâiz ihtiyacı çoğaldığı halde, öğrenci sayısı azalmıştır. Bu azalmanın sebebi ise insanların daha çok gelir getirecek alanları tercih etmesiydi (Kocabaşoğlu, 2000: 138).

Yüksek Okul statüsünde olan Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu, 1879 yılında İlahiyat fakültesine dönüştürülürken 1888 yılında ise Kolej olarak kabul edilmiştir (Eyicil, 1999: 171).

Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nda Okutulan Dersler

Önceleri lise bünyesinde sadece bir iki öğretmen veya misyonerden bir iki ders alan ilahiyat okulu öğrencilerinin hem ders sayısı hem de öğretmen sayısı ve derslerin sistemli bir şekilde okutulması yıllara göre bir artış göstermiştir.

Çizelge 2.17. 1868 Yılında Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu'nda Okutulan Dersler

1860 Yılında Okulda Okutulan Dersler	1868 Yılında Okulda Okutulan Dersler	1869 yılında okulda Okutulan Dersler	1874Yılında Okulda Okutulan Dersler
İncil dersi, Yorumlama dersi, Akıl Felsefesi	Matematik, Geometri, Doğal Felsefe, Eski Ermenice, Türkçe, İngilizce, Astronomi, Hristiyanlığın kanıtları, Eski Çağ Tarihi İncil Tefsiri.	Matematik, Geometri, Doğal Felsefe, Eski Ermenice, Türkçe, İngilizce, Astronomi, Eski Çağ Tarihi Hristiyanlığın kanıtları, İncil Tefsiri.	Tarih, Matematik, Geometri, Türkçe Grameri, Felsefe, Eski Ermenice

Kaynak: PABCFM (Reel:640, No:62). PABCFM (Reel:642, No:411).
PABCFM (Reel:643, No:88).

Çizelge 2.18. 1869–1870 Maraş İstasyonu Yıllık Raporuna Göre İlahiyat Okulu'nda Okutulan Dersler ve Öğretmenler

Öğretmenler:	Mr. Mortgomery	Mr. Trowbridge	Baron Aleksan
I.Sınıf	Psikoloji, Ahlak Felsefesi, Dini Doktrinler	İki sınıfa 3 dersi birlikte veriyordu: İncilin Tefsiri,	İngilizce, Mantık Felsefesi
II. Sınıf		Kutsal Kitaptan Parçalar İsa'nın Hayatı	Doğal Felsefe, Eski Ermenice, Astronomi, İngilizce

Kaynak: PABCFM (Reel:640, Belge no:72).

Misyonerler ders programlarını ellerindeki öğretmenlere göre belirlemekteydiler. Misâlen, 1869–70 eğitim yılında sezon içinde, yerli öğretmen Baron Aleksan'ın kardeşi hasta olduğundan kendisi Antep'e gitmiştir. Bu nedenle İlahiyat Okulu'ndaki sınıflara onun dersinin yerine ekstradan İncil dersleri konulmuştur.

1871 yılında ise I. Sınıflara: Kilise Tarihi, Doktrinler Tarihi, Homilitik, Pastoral Teoloji, İncil Tefsiri, Dini Doktrinler gibi derslerin verileceği belirtilerek 3. bir misyonere daha ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. 1871 Yılında ise Maraş Protestan İlahiyat okulunda yaklaşık 20 dersin verildiği anlaşılmaktadır PABCFM, (Reel:640, Belge no:72).

Frensisken rahiplerine ait Abarabaşı Manastırı

Yukarıdaki çizelgede de görüldüğü gibi okutulan dersler her yıl aynı değildi, hatta 1878 yılında son sınıfta okutulan derslerle 1879 yılındaki dersler bile aynı değildi ve

dersler belli bir düzen içerisinde verilmemekteydi. Bunun yerine daha ziyade misyonerler ellerinde bulunan eğitim kadrosuna göre yıldan yıla okutulacak dersleri ayarlamaktaydılar. Mesela, daha önce okulda okutulduğuna pek de rastlamadığımız İbranice dersi, Mr. Marden, Maraş'a geldikten sonra okutulmaya başlanmıştır PABCFM, (Reel: 643, Belge no: 82). Daha sonraki yıllarda da Mr. Marden'in İlahiyat Okulunda, İbrânice, Yunanca, İncil Coğrafyası, gibi dersler verirken, Mr. Christie ise "Va'z Sanatı" adlı bir ders vermekteydi PABCFM, (Reel: 643, Belge no: 83).

Çizelge 2.19. 1871 Yılında Maraş İlahiyat Okulu'nda Ders Veren Öğretmenler

Öğretmenler	Mr. Trowbridge	Baron Aleksiyen	Mr. Peny	Müslüman öğretmen
Dersler	İncil Tefsiri	Mantık	Coğrafya, Tarih	Osmanlı Türkçesi ve Osmanlıca Okuma Yazma

Kaynak: PABCFM (Reel:643, No:80).

Çizelge 2.20. Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nda 1878 Yılında Okutulan Dersler

1.Yıl	Tefsir, İncil Tarihi, Eskiçağ (Antika) ve Coğrafya, Moral Felsefesi, Hristiyanlığın Tanıkları
2.Yıl	Mantık, İncilin Tefsiri, Mukaddeme, Sistemantik Teolojiye Giriş (Başlama), Kilise Tarihine Giriş
3.Yıl	Nomilitik (Vaizlerin Kritiği), Hristiyanlığın Öğretilmesi, Kilise Tarihi, Kilise Yönetimi, İncilin Tefsiri, Papazlar Tarihi, Septematre Teoloji

Kaynak: PABCFM (Reel:643, No:18).

Çizelge 2.21. Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nda 1878–1879 Yıllarında Son Sınıfta Okutulan Dersler⁷

1878 Yılında son sınıfta Okutulan Dersler	1879 Yılında son sınıfta Okutulan Dersler	Öğretmenler
Teoloji, Kilise idaresi, Kilise Tarihi, Papazlar Teolojisi, Akıl Felsefesi, İngilizce, Nomalitik	İncile Giriş, İbrani İncili, İbrani Grameri, Vokal Müzik	Mr. Mortgowery, Mr. Marden, Mr. Christie,

Kaynak: PABCFM, (Reel:643, No:92). PABCFM, (Reel:643, No:82).

Ders programları incelendiğinde misyoner okullarının dîni ihtiyaçlara cevap veren ma'sûmane bir ahlaki eğitim kurumları olmadıkları, aksine kurulduğu çevreye uyum sağlamak ve siyasî gayeleri yerine getirmek için öğretim yaptıkları anlaşılmaktadır (Ertuğrul, 1998: 147).

Misyonerler farklı şehirlerde yapılan yıllık toplantılara zaman zaman öğrencileri de götürmekteydiler. Bu sâyede yerli misyonerlerin de iyi bir şekilde yetişip kendi yerlerini almasını istemekteydiler. Mesela 1870 yılında Antakya'da yapılan yıllık toplantıya Mr. Trowbridge, karısı, Mrs. Coffing ve iki de Maraş Protestan ilahiyat Okulu'ndan öğrenci katılmıştı PABCFM, (Reel:642, Belge no:422).

⁷ Maraş Protestan İlahiyat okulu'nda 1877–78 eğitim yılında Son sınıfta 8 öğrenci eğitime devam ediyordu, 1879 yılında ise son sınıfta okuyan öğrenci sayısı 5'e inmişti.

Çizelge 2.22. 1894 Yılında Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu'nda Okutulan Dersler

İbrânice, Yunanca,
Kitâb-ı Mukaddes,
Kitâb-ı Mukaddes Muhaddemesi,
Târih-i Kitâb-ı Mukaddes,
Tevârih ve Ta'limat-ı Dîn-i Mesihî,
İlmüs sayı tabii,
İlmüs say-ı muntazam,
İlm-i edyân-ı tevâif,
Usul-ı mevâiz,
İlm-i ahlak,
Kilisenin Usulu teşekkül ve nizamâtı,
Hüsni-kırâat,
Rûhânî İlahiyat Terennümü

Kaynak: (Haydaroğlu, 1990: 66).

Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu'ndaki yerli öğretmenleri ve öğrencileri, misyonerler eski Ermeniceden çeviri yapmaları hususunda teşvik etmekteydiler. Ermenilerin eski şarkılarını, türkülerini okuldaki yerli öğretmenler ve öğrenciler araştırarak bunları misyonerlere sunuyorlardı. Misyonerler de bunları raporlar halinde Amerika'daki merkezlerine ve çeşitli misyonerlere gönderiyorlardı. Misyonerler aynı zamanda öğrenciler ve yerli öğretmenler vasıtasıyla İngilizce'den de Ermeniceye çeviri yaptırıyorlardı. Örneğin; Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu'nun müdürü olan Tillman Trowbridge 25 Kasım, 1871 tarihinde, Maraş'tan Prof. N. D. Whetrey'e (Yale Kolej Müdürü) iki tane Ermenice el yazması göndermişti. Bunlardan I. el yazması Porter'in "İnsan Zihni" adlı çalışmasından yapılmış özet ve çeviriydi. Bu çeviriyi Maraş Protestan İlahiyat Okulu'ndaki yardımcı öğretmenlerden biri yapmıştı. II. el yazması ise 2 veya 3 ünlü Ermeni Milli şarkısından oluşmaktaydı. Trowbridge bu çeviriyi yapan Avedis'i Yale Kolej'e kendisini yetiştirmesi

için göndermeyi düşündüklerini belirtmişti PABCFM, (Reel: 642, Belge no: 450).

Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nun Kütüphanesi

Maraş Protestan İlahiyat Okulu'na 1878 yılında kütüphane kurulmuştur. Yeni kitaplar alınması için de Board örgütü birkaç yıl okula yılda 40 dolar hibe etmiştir PABCFM, (Reel:644, No:237). Misyonerler yıllık mali harcamalarda yıldan yıla İlahiyat okulunun kütüphanesine kitap alımı için belli bir miktar para ayırıyorlardı. Bu paraların miktarı ise 1000 kuruş ile 2000 kuruş arasında değişmekteydi. Örneğin: 1873 yılında, Kütüphaneye kitap alımı için: 2000 kuruş harcanmıştır PABCFM, (Reel:643, No:19). 1875 yılında ise 1500 kuruş kütüphane için harcanmıştır PABCFM, (Reel: 643, No: 21). 1881 yılında ise kütüphane için: 2000 kuruş harcanmıştır PABCFM, (Reel: 643, No:29).

Bunun yanı sıra misyonerler Amerika ve Avrupa'ya mektup yazarak oralandaki Hristiyanlardan kütüphane için destek istemekteydiler. Örneğin;1879 yılında Misyoner Thomas Christie' "Sevgili Hristiyan Kardeşler" başlığıyla yazdığı mektupta "Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nun kütüphanesi için her yıl bir dolar Cambridge'deki kardeşlerden veya kiliselerden aidat verilebilir" demekteydi PABCFM, (Reel: 644, No: 241).

Bu çalışmalar sonucunda; okulun kütüphanesine 3313 İngilizce dini kitapla birlikte çok sayıda Ermenice ve Türkçe kitap alınmış veya toplanmıştı (Stone, 1984: 107).

Maraş Protestan İlahiyat Okulu'ndan Mezun Öğrenciler

İlahiyat okulu Maraş'a taşındığında, okula 42 kişi devam etmiştir. Ancak bunlardan 21 tanesi diploma almıştır. Bu kişiler, daha sonra Kilikya Protestan Ermeni Birliği'nin ilk liderleri olmuşlardır (Stone, 1984: 102).

Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nda 1868 yılında 35 öğrenci okurken, 1871 yılında yine bu rakamın fazla değişmediğini ve öğrenci sayısının; 10 tanesi dönem sonunda mezun olabilecek durumdaki 37 öğrenci olduğu anlaşılmaktadır PABCFM, (Reel: 640, No: 70–73). 1874 yılında ise okuldaki öğrenci sayısı I. sınıfta; 14, II. sınıfta; 11 olmak üzere toplam öğrenci sayısı 25'di PABCFM, (Reel: 643, No: 88).

Haziran 1871 yılında Maraş Protestan İlahiyat Okulu birinci sınıf mezunlarını vermişti. Mezunlardan 6'sı Vaiz, 2'si öğretmen olurken, 1'i ise Robert Koleje eğitimine devam etmek için gitmişti PABCFM, (Reel:643, No:80). 1870–1871 yılları boyunca Maraş Protestan İlahiyat Okulu birinci sınıfında 9, ikinci sınıfta ise 19 öğrenci olmak üzere toplam 28 öğrenci bulunmaktaydı. Bu öğrencilerden 9 tanesi Antep'ten, 2'si Adana'dan, 1'i Antakya'dan, 16'sı ise Maraş'tan gelerek okulda eğitime başlamışlardı PABCFM, (Reel: 643, No: 80).

Maraş Protestan İlahiyat Okulu'ndan 1872 Haziranında 5 kişi mezun olmuştu. Mezun öğrencilerden PABCFM, (Reel: 645, No: 69):

1.'sini: Haçin'e papaz olarak gönderilmişti.

2.'si Maraş'ta II. Kilisede Papaz Avedis'in yerine geçmişti; çünkü Avedis Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nda öğretmen olarak çalışmaya başlamıştı.

3.'sü ise Maraş'taki III. Kilisede çalışmaya başlamıştı.

4.'ü Zeytin'e papaz olarak gönderilmişti.

5.'i mezun; sınıfının en iyi öğrencisi olduğundan yeni kurulacak olan Merkezi Türkiye Koleji'nin hazırlık bölümünde çalışmasına karar verilmişti.

1874 yılına geldiğimizde ise Maraş'taki 3 Evanjelik kiliseden, ikisinin papazı, Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nun son mezunlarından iki papazdır PABCFM, (Reel: 643, No: 157).

Merkezi Türkiye koleji açıldıktan sonra Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu'na alınacak öğrencilerin kolejden mezun olması şartı aranmaya başlanmıştır PABCFM, (Reel:643, No:41). 25 Haziranda 1878 yılında okuldan 8 öğrenci mezun olmuştur. Mezunlar kiliselerde papaz olarak çalışmaya başlamıştır PABCFM, (Reel: 643, No: 82).

Çizelge 2.23. 1878 yılında Maraş Protestan İlahiyat Okulu'ndan mezun 8 öğrencinin Papaz olarak çalıştıkları Kiliseler

	Mezunlar	Çalıştıkları Kiliseler
1	Avedis Bulgurcuyan	Maraş 3. Kilise
2	Hagop Konercan	Maraş 2. Kilise
3	Hagop Kundakçıyan	Hasan Beyli
4	Haratoun Seknorkokyan	Adıyaman
5	Hohannes Kenstantyan	Gibbeir
6	Kevork Munçiryan	Elbistan
7	Sarkis Deoryan	Haçin
8	Sarkiz Bilizikçıyan	Şar

Kaynak: PABCFM (Reel:643, No:82).

Çizelge 2.24. 1879 Yılında Maraş Protestan İlahiyat Okulu Son Sınıf'ta Okuyan Öğrencilerin Memleketleri

	Adları	Memleketleri
1	Marderas Bozyakaluyan	Antep
2	Kevork Kazancıyan	Antep
3	Garabed Adalıyan	Maraş
4	Hohannes Yanimyan	Maraş
5	Hohannes Çilingiryan	Maraş

Kaynak: PABCFM (Reel:643, No:82).

Misyonerler, İlahiyat okulundan mezun olan öğrencilerin; Türkçe, Ermenice ve İngilizceyi rahatça okuyup konuşabildiğini, ayrıca Yunanca ve İbranice'de de yeterli bilgiye sahip olduklarını belirtmekteydiler PABCFM, (Reel:645, No:62).

İlknur Polat Haydaroğlu; Amerikalı Protestanların açmış olduğu Maraş Protestan İlahiyat Okulu'nun ve buraya öğrenci gönderen Antep Yüksekokulunun öğrencilerinin; okula alınırken buldukları Osmanlı toprakları üzerinde kalmak şartıyla okula alındıklarını ve mezun olduktan sonra da Osmanlı topraklarında kalıp çalışmak şartıyla mezun edildiklerini yazmıştır (Haydaroğlu, 2005: 75).

Protestan İlahiyat Okulu Maraş'ta 47 yıl, 1914 yılına kadar fonksiyonunu devam ettirmiştir. Bu zaman zarfında, okuldan 141 kişi mezun olmuştur. Bu kişilerin birçoğu; Ermeni Protestan kiliselerinde papaz olmuşlardır. Bu 141 kişiye ek olarak 77 kişi de okula devam etmiş fakat mezun olamamıştır (Stone,1984:107).

Maraş'taki Amerikan Misyoner Okullarından Mezun Olan Cenanyan ve Haygazyan'ın Faaliyetleri

Maraşlı bir Ermeni olan Harutune S. Cenanyan, cahil bir Ermeni iken babasıyla beraber Protestan olunca hayatı değişmiştir. Maraş'ta misyoner okulunda eğitim aldıktan sonra Amerika'ya gönderilmiştir. Amerika'da İlahiyat Okulunu bitirip Türkiye'ye dönmüş ve resmi adı Tarsus Amerikan Koleji olan Saint Paul Enstitüsünü kurmuştur. Bu okulun mezunlarından kabiliyetli olanlar Beyrut Tıp Fakültesine, diğerleri ise Maraş'taki Protestan İlahiyat Okuluna gönderilmekteydi. (Günay, 2007: 196)

Cenanyan'ın en büyük amacı bağımsız Ermenistan devletinin kurulmasıydı. Bu amacına ulaşmak için Ermenileri teşkilatlandırmaya çalışmış ve bu amaçla 11 ayrı cemiyet kurmuştur. 2'si Maraş'ta, 1'i Tarsus'ta, 1'i de Sivas'ta olmak üzere 4 tane yetimhane açmıştır. (Günay, 2007: 196)

Azınlık çocuklarına ilkökul eğitimi veren okullardan seçtiği öğrencileri enstitüye almaktaydı. Bu şekilde, ilkökul eğitimi veren okullardan 2'si Maraş'ta, 3'ü Tarsus'ta 1'i Sivas'ta, 1'i ise Aziziyedeydi. (Stone, 1984: 231)

Cenanyan Tarsus'taki enstitüde 1893 yılına kadar yedi yıl kalmıştır. Tarsus'ta sıtmadan yedi aylık çocuğu ölünce Cenanyan, Konya'daki Hristiyanlardan gelen, Konya'da bir Hristiyan Enstitüsü açılması teklifini kabul ederek Konya'ya gitmiştir.(Stone, 1984: 209) Konya Apostolik Enstitüsünü 1894 yılında kurmuştur. (Stone, 1984: 230) Konya'daki Apolistik Enstitüsü Amerikan Board Misyonerlerinden bağımsızdı. Para ihtiyacından dolayı ve okulu Amerika'dan maddi destek bularak finanse etmek için 1899 yılında Cenanyan enstitüyü bırakıp Amerika'ya gitmiştir. (Stone, 1984: 232)

1901 yılında Konya'daki Apolistik Enstitüsü müdürlüğüne, 1892 yılında Maraş Protestan İlahiyat

Okulundan mezun olan ve daha sonra Amerika'da eğitim alan Armenag Hartune Haygazyan getirilmiştir. Haygazyan 1921 yılına kadar görevine devam etmiştir. (Stone, 1984: 232-33)

Misyonerlerin Protestan İlahiyat Okulu'nu Antep'e Alma Girişimleri

Merkezi Türkiye Misyondaki erkeklere eğitim veren İlahiyat Okulu Maraş'ta, bayanlara eğitim veren İlahiyat Okulu ise Antep'te faaliyet göstermekteydi. Merkezi Türkiye Misyonerleri toplantısında; Bölgedeki iki misyoner yetiştirme okulu olan kız ve erkek okullarının da aynı yerde olmasına karar vermişlerdi. Toplantıda Uzun tartışmalardan sonra, Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu'nun Antep'e gitmesine karar verilmişti. Çünkü Maraş İlahiyat Okulu'nun evli öğrencilerinin eşleri Antep'teki "Fem. B. School"(Bayan İlahiyat Okulu)da eğitim görmekteydiler. Fakat Maraş'taki Protestanlar, Antep'teki Fem. B. School, Maraş'a taşınırsa, uygun binaların yapılması için 10,000 lira vereceklerini belirtmişlerdir. Bunun üzerine kararın tekrar düşünülmesi kararlaştırılmıştır ve İlahiyat Okulu Maraş'ta kalmıştır PABCFM, (Reel 642, No:412). Daha sonraki yıllarda merkezi Türkiye Koleji için de Antep ve Maraş'taki Protestanlar, kolejin kendi yaşadıkları şehirde açılması için rekabete girmişlerdir.

Maraş Protestan İlahiyat Okulu Binası

Maraş İlahiyat Okulu'na yeni bina yapmak için 1874 yılında, 3874 kuruşa arsa satın alınmıştır PABCFM, (Reel:643, No:88). Yeni bina için alınan yer şehrin yüksek bir noktasında ve havası, suyu temiz bir noktada bulunmaktaydı PABCFM, (Reel:645, No:139). Yeni bir bina yapmak için, misyonerler tarafından yapılan başvuruya

Maraş'taki yerel hükümet; Amerikan vatandaşlarının Türkiye'de toprak alma hakkı olduğunu belirterek olumlu cevap vermiştir PABCFM, (Reel:643, No:81). Misyonerler ilk önce, İlahiyat Okulu için büyük bir bina yapmak istemişlerdir. (Bakınız EK III) Boston'daki merkezlerine de bu planı göndermişlerdir. Fakat bu plan Maraş'taki yerel hükümet tarafından kabul edilmeyince, büyük bir bina yerine iki ayrı bina yapmışlardır PABCFM, (Reel 643, No:93).

Maraş İlahiyat Okulu'nun yeni binası; 1878 yılında tamamlanmıştır PABCFM, (Reel:644, No:265). Büyük bir İlahiyat Okulu binası yerine, yapılan 2 bina aşağıdaki kısımlardan oluşmaktaydılar PABCFM, (Reel:645, No:139):

1. Bina: Chapel(Küçük kilise), Kütüphane, Ezber okuma odaları, 10 yatakhane ve 2 adet geniş odadan oluşmaktaydı.

2. Bina: ise misyonerlerin ifadesiyle Yardımcı bir bina olarak tasarlanmış ve inşa edilmiştir. Ekstra odalar; okul için hem de yerli hocalar için yapılmıştı.

İkinci bina da misyoner aileleri için ev de yapılmıştır. Bu bina gerekli olduğunda yurt olarak da kullanılabilir şekilde inşa edilmiştir. Her iki binanın toplam maliyeti ise 9000 lirayı geçmemiştir PABCFM, (Reel:643, No:93). Yapılan iki binanın planı EK IV'te sunulmuştur.

Maraş Merkezî Türkiye Kız Koleji

Misyonerler, Maraş'ta Merkezî Türkiye Kız Koleji adıyla 1880 yılında bir kız koleji açmışlardır. Özellikle Amerikan kadın misyonerler koleji desteklemişlerdir. Kolej bir yüksekokul değildir. Mezunları eğitimlerini İstanbul'da tamamlamaktadırlar. Maraş Kız Kolejine öğrenciler Adana, Antep ve Saimbeyli'den gelmekteydiler. Kolejin amacı Güneydoğu Anadolu'da Hristiyanlığı yayabilecek ve

azınlıkları eğitip aydınlayabilecek yerel kız liderler yetiştirmektir (Tozlu,1991: 111). Maraş Kız Koleji'nin diğer bir amacı da Adana, Antep, Maraş, Haçin (Saimbeyli) v.b. şehirlerdeki Orta dereceli okullardan gelen kız öğrencileri yetiştirerek, bölgedeki bu tür okulların bayan öğretmen ihtiyacını karşılamaktır (Haydaroglu, 1990: 141). Okul için idari bina ve sınıfların yanı sıra bir de yurt inşa edilmişti. Bu şekilde çevre şehirlerden gelen kız öğrenciler yurtda ikamet ediyorlardı (Stone, 1984: 144).

Stone'a göre ilk zamanlarda New England'da Harvard ve Yale hangi rolü üstlenmişse, Anadolu'da da bu kolejer aynı rolü üstlenmişlerdi (Tozlu, 1991: 111).

Okulun yönetimi Amerikalıların egemen olduğu bir mütevellî heyeti ve yöredeki misyonerlerle yerli halkın eşit ağırlıkta olduğu bir yönetim kurulundan oluşuyordu. Okulun öğrenim süresi, 2 yılı hazırlık sınıflarında olmak üzere 6 yıldır. Ancak okulun son 2 yılı orta öğretimin üstünde bir niteliğe sahipti. Okuldan alınan diplomalar Osmanlı Maarif Nezareti onaylanmaktaydı ve okuldan mezun olan öğrenciler ülkenin herhangi bir yerinde öğretmenlik yapabilmekteydiler (Kocabaşoğlu, 2000: 158–159).

Okuldan mezun olan kızlar kolej eğitimini, son iki yılda İstanbul Kız Kolejine giderek tamamlayabiliyorlardı (Tekeli ve İlkin, 1999: 116–117). Buda bize okulun İstanbul'daki gibi kolejlere denk olmadığını, kolejle ortaokul arasında bir eğitim kurumu olduğunu göstermektedir.

Saimbeyli'deki kız lisesinde okuduktan sonra Maraş Merkezî Türkiye Kız Koleji'ni de bitiren üç kız; Miriam Hagopian, Mary Kupelian ve Magdalena Savaidon ABD'deki Oberlin Kolej'de eğitimlerini tamamlamışlardı (Stone, 1984: 105).

Merkezî Türkiye Kız koleji'nde 1886 yılında yöredeki tanınmış bir Müslüman ailenin iki kızı, 1890 yılında ise önemli bir devlet memurunun kızı öğrenim

görmekteydi. Müslüman çocukları için 1880'li yıllarda bunlar istisnaydı. Çünkü Müslüman aileler ancak Cumhuriyetin ilanından sonra bu tür misyoner okullarına artan oranlarda talep göstermeye başlamışlardı (Kocabaşoğlu, 2000: 134). Merkezî Türkiye Kız kolejinde 1893–94 ders yılında; 2'si Müslüman-Türk kızı olmak üzere 29 öğrenci bulunuyordu. Bunların 6'sı hazırlık sınıflarında, 23'ü ise kolej sınıflarındaydı. Aynı yıl ikisi Amerikalı 4 öğretmen okulda görev yapmaktaydı (Kocabaşoğlu, 2000: 159).

Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı okullara devam eden Türk ve Müslüman öğrenci sayısı, 1900'e kadar % 10–15 dolayında iken, 1910'dan itibaren % 60'a, Cumhuriyet döneminde ise % 75'e çıkmıştır (Sakaoğlu, 2003: 88).

Birinci Dünya savaşı öncesinde Maraş'taki Merkezî Türkiye kız kolejinde 118 öğrenci bulunmaktaydı (Haydaroglu, 1990: 100). Birinci Dünya savaşının başladığı yıl okulun öğrenci sayısı 140'ı bulmuştur (Kocabaşoğlu, 2000: 159).

Çizelge 2.25. 1890 Yılında Maraş Merkezî Türkiye Kız Koleji'nde Okutulan Dersler

Türkçe, Ermenice, İngilizce, Doğa Bilimleri, Fizyoloji, Cebir, Psikiyatri, Genel Tarih, Dinler Tarihi, İngiliz Edebiyatı, Fizyoloji, Ev Ekonomisi,
--

Kaynak: Kocabaşoğlu (2000: 159).

Çırac Mektebi

1912 yılında, Amerikalı misyonerler Restebâiye Mahallesi'nde bir kırâathanede eğitim verecek "Kırâathane Gece Mektebi" adı ile bir okul daha açmak istemişlerdir. Amerikan Koleji Müdürü Mösyö Godsell tarafından açılan bu okul gündüzleri kapalı olacak, sadece geceleri bir- iki saat eğitim verecekti. Meslekî okul tarzında olan bu "Çırac Mektebi" padişah iradesi ile kurulmuştur. Okulun müdürü olan Mösyö Godsell Kaliforniya Üniversitesi'nden mezundu. Müdür muavini Serkis Çobanyan ile öğretmenlerden Nerses Sarıyan, Tarsus Amerikan Koleji, öğretmen Ağya Behisnilian ise Antep Amerikan Koleji'nden mezundu. Öğrenim süresi iki yıl olan okulda dersler; Osmanlıca, İngilizce, Ermenice ve Fransızca olarak yapılmaktaydı (Günay, 2007: 186)

Yetimhaneler

Misyonerlerin üzerinde önemle durdukları bir diğer konu ise yetimhanelerdi. Misyoner örgütlerinden Yakın Doğu Yardım Teşkilatı (NER) adlı örgüt Maraş'ta I. Dünya Savaşı'ndan sonra gayrimüslimlere ait olan yetimhanelerin kontrolünü ve işletmeciliğini üstlenmişlerdi. Yakın Doğu Yardım Teşkilatı (NER)'in yetimhanelerinde ilkökul eğitimi verilmekteydi. Bunun yanı sıra yetimhanenin dükkânlarında; yerel doğramacılar, ayakkabıcılar, berberler, terziler, fırıncılar, tenekeçiler ve tüccarlar pratik ve gönüllü öğretmenler olarak bulunuyordu. Bu sayede çocuklar sadece giyindirilmekle kalmıyorlardı aynı zamanda ticâret ve sanat öğreniyorlardı. İlerideki hayatları için gerekli olan becerileri elde ediyorlardı (Kerr, 1973:x1).

Yakın Doğu Yardım Teşkilatının öğretmenleri Lübnan'da çocuklara ticareti ve Arapçayı öğretmişlerdi. Yakın doğu Yardım Teşkilatı, gece okulları, kulüpler ve

diğer organizasyonla çocukların dışarıdaki hayata uyum sağlamalarına çalışırdı (Kerr,1973:x11).

İngiliz Yetimhaneleri:

1895'ten itibaren Ermeniler arasında İngilizlere duyulan sempati artmıştır. İngilizler de 1898 yılında; biri kızlar, diğeri erkekler için iki yetimhane kurmuşlardır. **Ebenezer**; erkekler için, **Beuleh**; kızlar için kurulan yetimhanelerdi. Bu yetimhaneler 1920'lerde Miss Salmond'un kontrolündeydi. O yıllarda Ebenezer'de çocuklara ticaret ve fırıncılık öğretilmiştir. Ebenezer'in fırını bütün yetimhanelerin, misyonerlerin ve Yakın doğu Yardım Teşkilatının (NER) elemanlarının ekmeğini karşılamaktaydı. (Kerr, 1973: 75).

I. dünya Savaşı başlayınca bu iki yetimhane Amerikalılara devredilmesine rağmen faaliyetleri yine İngilizler tarafından yürütülmekteydi. Yetimhanenin müdiresi Miss Josephin Monet adlı bir İngiliz, Müdürü ise Kanadalı Dr. Wodlider idi. (Günay, s.191)

Yakın doğu Yardım Teşkilatı (NER) Maraş'taki Alman ve İngiliz yetimhanelerinin yönetimini ve finansmanını üzerine almış ve ayrıca beş yetimhanede kendisi açmıştır (Kerr, 1973: 75). Ebenezer yetimhanesinin mesleki eğitim dükkânlarında tehirden dönen Ermenilere dersler verilmiştir. Buralardaki çalışmalar Ermeni ustalar tarafından yönetilmiştir (Kerr, 1973: 75).

Amerikalı misyonerler, milli mücadeleden sonra Antep, Urfa, Maraş gibi yerlerdeki yetimhanedeki çocukları Suriye ve Lübnan'a taşımaya karar vermişlerdir. Gereğçeleri ise, bu çocuklar; Türk ordusunda, büyüyünce asker olacaklardı. Maraş'taki yetimhanedeki çocuklar, gruplar halinde katır sırtlarında Halep'e, oradan da trenle Beyrut'a taşınmıştır. Çocuklar Akdeniz kıyısı boyunca yetimhanelere

yerleştirilmiştir. 29 Temmuz 1922 yılında Mr. Kerr ve Yakın doğu Yardım Teşkilatının (NER) kalan personeli de Maraş'ı terk etmişlerdir (Kerr, 1973: 248–254).

İngiltere 1912 yılında Müslüman ve gayr-i müslim öğrencilerin devam edeceği bir okul açmak için Osmanlı hükümetinden izin almıştır. (Günay, 2008: 191)

Merkezî Türkiye Koleji'ni Kurma Çalışmaları

Maraş'taki Protestan misyonerlerden Trowbridge, 2 Ekim, 1870 tarihinde, Maraş'tan Robert Kolejin kurucusu Mr. Hamlin'e mektup yazarak Merkezi Türkiye Misyonunda; Merkezi Türkiye Koleji adıyla bir kolej kurmak istediklerini ve bunun için kendilerine yardım etmesini istemiştir. Trowbridge, Maraş İlahiyat Okulunun yetersiz olduğunu ve bu okulların amacının insanları yönetim ve öğretim için hazırlamak olduğunu belirtmiştir PABCFM, (Reel: 642, No: 427).

Misyonerler; “Merkezî Türkiye Koleji'nin asıl amacının; genç insanların Hristiyan yönetim için eğitilmesi olacaktır. İkinci amacı ise her milletten ve toplumdan insana eğitim vermektir. Kolejde bilim olarak din öğretilmeyecek, Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu fonksiyonuna devam edecektir. İlahiyat okulunun bütün öğrencileri kolej mezunu olacaktır” PABCFM, (Reel: 643, No: 68).

Misyonerlere göre; Türkiye hızlı gelişmeler içindeydi ve iyi eğitilmiş Hristiyanlara ihtiyaç vardı, bu insanlar büyük reformlarda lider olarak rol alacaklardı PABCFM, (Reel: 642, No: 447).

Misyonerler aynı zamanda yeni açılacak kolej sayesinde verilecek yüksek eğitimin, “Hristiyan gençliği çevresindeki Müslüman toplumdan ayırmaya sebebiyet verecekti.” (Stone, 1984: 140) Misyonerlerin bu yöndeki düşünceleri, yani Hristiyan gençleri çevredeki Müslüman

toplumdan ayırma gayretleri, Ermeni komitecilerin amaçlarıyla da tıpa tıp uyuşmaktaydı. Ermeni komiteciler de Ermenilerden kesinlikle çocuklarını Osmanlı Devleti'nin açmış olduğu okullara göndermemelerini istemekteydiler. Gerekçeleri ise; Ermeni çocuklarının Türklerle dost olmasına neden olabilir düşüncesiydi. Açıkça görülüyor ki amaç Osmanlı toplumunun iç huzurunu baltalamaktı. Toplumda barış ve dostluğun oluşmasını kesinlikle istememekteydiler. Amaç Ermenileri, içerisinde yaşadıkları, Türk milletine ve vatandaşı oldukları Osmanlı İmparatorluğu'na karşı düşman olarak yetiştirmektir.

Misyonerler Osmanlı Ülkesi'nin iyi eğitilmiş bir Hristiyanlar sınıfına ihtiyacı olduğunu düşünüyordu ve Hristiyanların Osmanlı Devleti'ndeki reformlara öncelik edeceğini belirtiyorlardı. Kolej kurulduktan sonra artık Maraş İlahiyat Okulu'na alınacak öğrencilerin Kolej mezunu olması şartı getirilmişti. Bu sayede İlahiyat Okulu'ndaki eğitimin kalitesinin artırılması hedeflenmişti.

Trowbridge, Kolejin Evanjelistik çalışmaların bir parçası olacağını belirterek aksi bir durumda kendisinin de kolejin kurulmasını istemeyeceğini bildirmiştir PABCFM, (Reel:642, No:442). Trowbridge, kolej için bölgede bir talep olmadığını ve Okula giden öğrencilerin birçoğunun vaiz olmak istemediğini belirtmiştir PABCFM, (Reel: 642, No: 427).

Zaten yıldan yıla Merkezî Türkiye Misyonundaki ve diğer misyondaki ilahiyat okullarına giden öğrenci sayısında azalmalar olduğu görülmektedir. Çünkü iyi eğitilmiş olan öğrenciler, papaz olmaktansa daha iyi para kazanacakları meslekleri tercih etmekteydiler.

Misyoner Trowbridge, Batıdaki oryantalistlere de mektuplar yazarak onlardan da kolej için destek almaya çalışmıştır. Trowbridge yazdığı mektupta: “Türkiye; Fiziki Coğrafya, Etnografya, Tarih, Botanik, Ornitoloji, Antiquity,

alanlarında tamamen derin amaç ve ilgiye sahip bunu herkes görebilir. Türkiye'nin; madenleri, bitkileri, hayvanları, ornitolojisi, hakkında çok az şey bilindiğini belirterek. Biz Asya'nın içlerinde bir kolej kurmayı düşünüyoruz, Bu girişimimiz başarılı olursa aynı zamanda oryantalistlerin çalışmalarına da çok büyük katkı sağlar. İyi eğitilmiş yerliler, oryantalistlerin çalışmalarında iyi birer yardımcı olurlar. Kolej sayesinde, yukarı da saydığımız konular; hocalar ve iyi eğitilmiş kişiler tarafından çalışılacaktır. Biz burada Etnoloji ve Fiziki Coğrafya üzerine çok güzel çalışmalar yapabiliriz, fakat bizim bu konularla ilgili kitabımız yok bize bu konularda kitaplar gönderirseniz minnettar olacağım” demiştir PABCFM, (Reel: 642, No:450).

Niçin özellikle bu iki konu; fiziki coğrafya ve Etnoloji konuları misyonerlerin ilgisini çekmekteydi ve neden özellikle bu konularda çalışmalar yapmak istemekteydiler. Bu durum; misyonerlerin amacı etnik ve coğrafi olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu bölmek miydi sorusunu sormamıza neden olmaktadır. Çünkü misyoner mektuplarında ve misyonerlerin Anadolu'dan Amerika'daki merkezlerine gönderdikleri raporlarında sık sık Osmanlı topraklarında yaşayan ırkların dağılımından ve etnik yapıdan bahsedilmekte ve kolej sayesinde bu konuların iyi bir şekilde çalışılacağı anlatılmaktaydı.

Misyoner Tillman Trowbridge 11 Aralık, 1871 tarihinde, Maraş'tan Dr. Clark'a yazdığı Mektupta: “Princeton” dergisinde yayınlanmak üzere editörüne “Osmanlı Türklerinin İlk Dönem Tarihi” adlı bir makale gönderdim.(...) Anadolu'nun içlerinde bir kolej açılması birçok soruna da çözüm getirecektir. Mesela; etnoloji, ırkların dağılımı ve Antik Çağlarda insanlar gibi konular şu an düşünen insanların ilgisini çekmektedir. Bu ülkede, Türkler, Araplar, Ermeniler, Bulgarlar, Rumlar, Kürtler vb. milletler yaşamaktadır. Bu milletler ülkeye dağılmış

durumdadır. Kolej bu konuları çalışmak için iyi bir yer olacaktır. Kolej çalışmalarının ilki ve en önemlisi ise iyi eğitim almış papazlar yetiştirmektir” PABCFM, (Reel: 642, No: 452).

Yukarıdaki satırlardan da anlaşıldığı gibi misyonerler Türkiye'deki etnik yapıyla çok yakından ilgilenmekteydiler ve Merkezi Türkiye Koleji sayesinde bu etnik yapıyla daha çok ilgileneceklerini ve bu konuyu kolej sayesinde daha iyi çalışacaklarını belirtiyorlardı. Çünkü misyonerlerin Anadolu ve Osmanlı Coğrafyası'nda kurdukları kolejlerin hemen hemen hepsi kuruluş yıllarında kendine temel hedef kitlesi olarak bir azınlık grubunu seçmişlerdir. Mesela; Robert Kolej; Bulgar Milliyetçiliğinde ve Bulgaristan devletinin kurulmasında çok önemli bir role sahiptiler. Robert Kolej'den Bulgaristan'a iki adet Başbakan çıkmıştır.

Merzifon koleji ise Rum azınlıkla ilgili yatırımlar yapmıştır ve Doğu Karadeniz'deki Pontus Rum isyanında ve terör olaylarında isyancılarla doğrudan ilişkiler kurmuştur. Okul Pontus'çuların bir üssü haline gelmiştir. Suriye'deki Beyrut Amerikan Koleji ise Arap milliyetçiliğinin de ve Arap isyanının lider kadrosunun yetişmesinde üzerine aldığı vazifeyi fazlasıyla yapmıştır.

Antep'teki Kolej ve Elazığ'daki Fırat Koleji (hatta bu kolejin ilk adı Ermeni kolejidir, fakat Osmanlı Devleti'nin isteği üzerine ismi Fırat olarak değiştirilmiştir.) ise Ermenilere yönelik faaliyetler içerisine girmiştir. Ermeni isyanıyla yakından ilgilenmiştir. İsyancılar için hareket merkezi rolü üstlenmiştir. Misyoner okulları, batılı emperyalistlerin emellerini gerçekleştirme yolunda kullandıkları en güçlü silah olmuştur (Vahapoğlu, 1992: 32).

Kurulacak olan kolej için Amerikan Board Örgütü 160000 lira teminat vermiştir. Kolej in nerde kurulması hususunda Antep ve Maraş ön plana çıkmaktaydı PABCFM, (Reel: 642, No: 439).

Kolejin Maraş'ta kurulması için Maraş Protestanları 60 bin kuruş, Antep'te kurulması için ise Antep Protestanları 160 bin kuruş vermeyi taahhüt etmişti PABCFM, (Reel: 642, No: 447).

Kolejin Antep'te açılmasına Boston'daki BOARD merkezi tarafından karar verilmiştir ve Kolej için Antepli Protestanlar 540 poundu Board'ın yerel yöneticisine ödemişlerdir ve 900 sterlinde bir sonraki yıl ödemeyi taahhüt etmişlerdir PABCFM, (Reel: 643, No: 68).

Çizelge 2.26. Merkezî Türkiye Koleji'nde 1878–79 Yılında Okutulan Dersler

Yıllar	Dersler:	Öğretmenler:
I. Yıl	Edebiyat Okumaları, Kimya, Analitik, Politik Ekonomi, Fiziki Coğrafya,	H. Bezciyan
II. Yıl	Kâinat Târihi, Medeniyetler Târihi, Ahlak Felsefesi, Kitap Okuma,	A. Fuller
III. Yıl	Anatomi, Fizyoloji,	Prof. K.H. Sewry
IV. Yıl	Edebiyat Okuma, Geometri, Matematik, Türkiye Târihi, Türkçe, Ermeni Târihi,	Sarkis Loonyan
V. Yıl	İngilizce Okuyucu, Coğrafya, Doğal Tarih, Vokal Müzik,	Kirkoryan
VI. Yıl	Türk Dili, Okuma, Yazma	
VII. Yıl	Amerikan dili, Okuma ve yazma	Gabiçyan

Kaynak: PABCFM (Reel:643, No:75).

Maraş'ta Ermeni kadınları eliş yapıyor. Kahve içiyor.

MARAŞ'TA ALMAN MİSYONERLERE AİT OKULLAR

Almanya, İngiltere ve Fransa'ya göre siyasi birliğini geç tamamlamıştı. Almanya 1870 yılına kadar da ticaretinin %80'ini İngiltere ve diğer Avrupa ülkeleriyle yapmaktaydı. 1871 yılında Fransızlarla yaptığı savaş sonunda, Almanya'nın, Fransa'ya ait en güçlü sanayi bölgesi olan Alsas Loren'le birlikte Fransa'dan yüklü bir para tazminatı almasıyla Alman sanayisi güçlü bir gelişim sürecine girmiştir (Kılıç, 2006: 22).

II. Wilhelm'in Bismarck'ı 1890 yılında başbakanlıktan istifa ettirip yerine Caprivi başbakan yapmasıyla Osmanlı toprakları Almanya'nın ekonomik ve siyasi yayılma alanı olarak seçilmiştir. Bu yeni politikanın adı 18 Ocak 1896'dan itibaren "Weltpolitik" (Dünya Politikası) olmuştur. Osmanlı-Alman ilişkileri 1889'da II. Wilhelm'in İstanbul'u ziyaretiyle iyice ivme kazanmıştır. Bu ziyaretin ardından 1890 yılında yeni bir ticaret antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma Alman ticaretine geniş yetkiler vermiş ve yeni okulların, hastanelerin kurulmasına imkân tanımıştır (Kılıç, 2006: 24–25).

1890 yılından itibaren Alman misyoner örgütleri, Almanya'nın Yakın Doğu'daki emperyalist emellerine

hizmet için 450 misyoneri Osmanlı topraklarına göndermiştir (Kılıç, 2006: 29)

Almanlar Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde ekonomik olarak faaliyet gösterecekleri kültürel faaliyet sahaları seçmişlerdir. Bu şehirlerden birisi de Maraş'tır. Almanlar şehirdeki Ermenileri Alman siyasi ve ekonomik nüfuz sahasını genişletecek bir kaynak olarak gördükleri için Ermenileri sıkı bir eğitimden geçirmişlerdir (Mutlu,2005: 103).

İlk olarak 3 Nisan 1888'de, Berlin Müzesi direktörü Mösyö Hama; Halep, Antep ve Maraş'ı kapsayan bir ziyaret programı gerçekleştirmiştir. Alman nüfuzu 1898 yılından itibaren Maraş'ta hissedilmeye başlanmıştır (Günay, 2007: 187).

Maraş sancağındaki Alman okulları, "Deutschen Hilfsbundes für christliches Liebeswerk im Orient" (Şarkta Hristiyan Şefkati İçin Alman Yardım Birliği) adlı cemaat tarafından kurulmuştur. (Şişman: 2006: 328) Bu okullarda dersler Ermenice ve Osmanlıca ağırlıklıydı. Rahip Chrishofen ve rahibe Hedwig adlı Almanların kişisel menfaat sağlamak amacıyla kurduğu bu okulun faaliyetleri zararlı bulunarak Osmanlı Devleti tarafından kapatılmak istenmiştir (Kılıç, 2006: 106)

Almanlar okul açacakları yerlerde bölge halkının desteğini sağlamak için o yörenin halkına maddi ve manevi yönden yardımda bulunmuşlar, yol yapmayı vaat ederek paralar vererek yerel halkın desteğini sağlamaya çalışmışlardır. Halep Vilayetinden Maarif Nezaretine gönderilen 1912 tarihli yazı buna iyi bir örnektir: "*Nefs-i Maraş kasabasındaki Alman İnas (kız) mektebi mezunlarından 2 kızın bundan 15–20 gün evvel Zeytun kazasına tabi Frensi (Fırnis) nahiyesine giderek Köşkernişan'ın hanesinde misafiretle 3 gün kaldıkları ve ahâlinin ileri gelenleriyle görüşerek kâffe-i masârifi*

Maraş'taki Almanlar tarafından tesviye olunmak üzere bir İnâs mektebi küşadına (açılmasına) teşvik ile ahaliden muvafakat olduğuna dair de bir sened aldıkları ve sonbaharda bir muallime göndereceklerini vaatle beraber yol tamiratı için Maraşlı müessis yedile (eliyle) Frensi atabek ve Çağılağan karyesine 25 ve Tatarlu karyesine dahi keza 25 Osmanlı lirası dağıtarak meveddet ettikleri Maraş mutasarrıflığından alınan tahrîrâtta işar olunmuştur” (Haydaroğlu, 1990: 160).

Çizelge 2.27. Alman Misyonerlerin Maraş'taki Müesseseleri

Bulduğu Yer	Müessesenin İsmi	İrade ve İnşa Tarihi
Maraş, Divanlı Mahallesi	Alman Erkek İbtidâî Mektebi	30 Aralık 1909
Maraş, Divanlı Mahallesi	Alman Rüşdi-İ'dâdî Erkek Mektebi	
Maraş, Divanlı Mahallesi	Alman Rüşdi-İ'dâdî Kız Mektebi	1911
Maraş	Alman Hastanesi	1904
Maraş, Kümbet Mah.	Beitsholom Erkek Yetimhanesi	1898
Maraş, Divanlı Mah.	Bethel Kız Yetimhanesi	

Kaynak: Mutlu (2005:104) ve Kerr (1973: 74).

Alman Erkek İptidai Mektebi

Maraş, Divanlı Mahallesinde bulunan yetimhanenin içinde açılmıştır. 1900 yılında yetimhane ile birlikte açılan okul gündüz eğitim vermekteydi. Okulda 150 öğrenci ve 3 öğretmen bulunmaktaydı. Öğretmenlerden Ohannes Efendi, Tarsus Amerikan Koleji mezunuydu. Okul çok önceden faaliyete geçtiği halde, okul için 30 Aralık 1909 tarihinde ruhsat alınmıştır (Mutlu, 2005: 104).

Çizelge 2.28. Maraş Alman Kız-Erkek İptidâî Mektebinin Ders Kitapları

Kitap İsimleri	Bahis	Dili	Müellifi	Basım Tarihi
Elifba-ı Osmanî	Kırâat	Osmanlıca	Bedros	1316
Kırâat Kısım-1 Evvel	Kırâat	Osmanlıca	Reşad, İbrahim	1323
Kırâat Kısım-1 Sâni	Kırâat	Osmanlıca	Reşad, İbrahim	1318
Muhtasar Sarf-ı Osmanî	Kavaid	Osmanlıca	Zeki	1315
Varjuton Mankanes	Kırâat	Ermenice	Sinpat	1320
Varjuton Mankanes Kısım-1 Evvel	Kırâat	Ermenice	Sinpat	1320
Varjuton Mankanes Kısım-1 Sâni	Kırâat	Ermenice	Sinpat	1317
Varjuton Mankanes Kısım-1 Sâlis	Kırâat	Ermenice	Sinpat	1316
Ermenice Sarf	Sarf	Ermenice	Zabel Asador	1318
İlm-i Hesap Kısım-1 Evvel	Hesap	Türkçe	Bilinmiyor	1317
İlm-i Hesap Kısım-1 Sâni	Hesap	Türkçe	Bilinmiyor	1302
İlm-i Hesap Kısım-1 Sâlis	Hesap	Türkçe	Bilinmiyor	1297
Coğrafya-yı Riyâzî	Coğrafya	Ermenice	Haçkontes	1319
Kerregan	Kırâat	Türkçe	Bilinmiyor	1319
İlm-i Hayvânât Kısım-1 Evvel	Tarih-i Tabîî Kırâat	Türkçe	Bilinmiyor	1313

Kaynak: (Mutlu, 2005: 108-109)

Alman Rüşdî-İ'dâdi Erkek Mektebi

Maraş, Divanlı Mahallesinde açılmıştır. Kız kısmı 1911 yılında Honbetanlıya taşınmıştır (Mutlu, 2005: 106). “Asya Türkiyesi ve Alman Çıkarları” adlı eserin yazarı olan Hugo Grothe, Alman okulu ve dilini Osmanlı’da yaymak için bir fon kurulması gerektiğini ve Alman Hükümetinin bu konuda masraftan kaçınmaması gerektiğini belirtmiştir. Grothe, Maraş’taki Ermeni çocukları için açılan Alman okulunda bir kompozisyon yarışması düzenleyerek ilk 5’e giren çocuklara ödül vermiştir. Maraş, Beyrut ve Diyarbakır’da açılan Alman hastanelerinin de misyonerlik için çok önemli olduğunu belirten Grothe “kâbiliyetli bir doktorun anavatanı için çok önemli bir piyon olduğunu belirtmiştir” (Kılıç, 2006: 93–94).

Lise düzeyinde kız ve erkeklere ders veren Alman idadilerinde 1913–14 yıllarında 140 öğrenci bulunurken 16 öğretmen de ders vermekteydi (Şişman: 2006: 328).

Alman Rüşdî-İ'dâdi Kız Mektebi

Maraş, Divanlı Mahallesi Honbetanlı’da açılmıştır. 1911 irâde ve inşâ tarihidir. Matmazel Stokman idaresindeki bu okulda; Usanne Günciyan, Deşgon Kocaoğlanyan, Husrevitoht Kilikyan ve Lusiya Çorbacıyan isiminde dört Ermeni öğretmen ders vermekteydi (Mutlu, 2005: 104).

Maraş’ta bulunan kız ve erkek idadilerinde aynı program uygulanmaktaydı. Ermenicenin ana dil olduğu okulda bölge yapısına uygun dinsel bir program uygulanmaktaydı (Mutlu, 2005: 106). Okulda sadece son sınıfta Almanca dersi verilmekteydi (Kılıç, 2006: 108).

Kızlar okulu sonraları istiklal okulu daha sonra da İnönü İlkokulu olmuştur.

Çizelge 2.29. Maraş, Alman Rüşdî-İ'dâdi Kız Mektebi Programı

Birinci Sene	Türkçe okuyup yazma
	İlm-i eşyâ
	Diyânet ta’limi
	Hesap
	Terennüm
	Jimnastik
İkinci Sene	Birinci sene ile aynı dersler
Üçüncü Sene	Osmanlıca
	Ermenice
	Diyânet ta’limi
	Hesap
	Maraş Şehri ve Sancağının coğrafyası
Dördüncü Sene	Osmanlıca
	Ermenice
	Diyânet ta’limi
	Hesap
	Memâlik-i Osmaniyye’nin coğrafyası (Osmanlı Coğrafyası)
	Resim
	Jimnastik
	Terennüm
Beşinci Sene	Osmanlıca
	Ermenice
	Diyânet ta’limi
	Hesap
	Coğrafya
	Tarih-i tabîî
	Hülâsa-i Tarih-i Osmânî
	Ermeni tarihinden bazı mühim vakalar
	Resim
	Jimnastik
	Terennüm
	Osmanlıca
	Ermenice

Altıncı Sene	Diyânet ta'limi
	Hesap
	Coğrafya
	Târih-i tabîî
	Tarih
	İlmi Hikmet-i Tabiiyye
	Kimyâdan sâde tecrübeler
	Resim
	Terennüm
	Jimnastik
Yedinci Sene	Osmanlıca
	Ermenice
	Diyânet ta'limi
	Almanca
	İngilizce
	İlm-i Hendese
	Sâde ilmî meseleler
	Coğrafya
	Târih-i tabîî
	Tevârih
	İlmi Hikmet-i Tabiiyye ve Kimyâdan sade tecrübeler
	Resim
	Terennüm
	Jimnastik
Sekizinci Sene	Yedinci sene ile aynı dersler

Kaynak: (Mutlu, 2005: 106-108)

Çizelge 2.30. Maraş, Alman Rüşdî-İ' dâdî Kız Mektebi'nde Okutulan Kitaplar

Mevadd-ı Tedrisiyye	Esami-i Kütüb	Müelliflerin İsimleri	Mahall-i Tabları
Lisan-ı Osmanî	Teshîl-i Kırâat	Hasan ve Salih	
	Mekteb Kütüphanesi Birinci Kırâat	R. Faik	Derseadet
	Mekteb Kütüphanesi Birinci Kırâat	Reşad İbrahim	Derseadet
	Mekteb Kütüphanesi Birinci Kırâat	Reşad İbrahim	Derseadet
	Muhtasar Nevdeste	Zeki	Derseadet
	İlâveli Nevdeste	Zeki	Derseadet
	İktitaf Birinci Kısım	Mehmed Ata	Derseadet
	Amelî ve Nazarî Muhtasar Sarf-ı Osmânî	Zeki	Derseadet
	Amelî ve Nazarî İlaveli Sarf-ı Osmânî	Zeki	Derseadet
	Tabrolan-ı Osmaniyan-ı Lezvi	Mihri	Derseadet
Tarih-i Osmanî	Resimli ve Harîtalı Târih-i Osmânî	Ali Reşad ve Ali Seydi	Derseadet
Ermenice Harfli Türkçe	Küçük Çocukların İlk Kitabı	Boyacıyan	Derseadet
	Ta'lim-i Kırâat-ı Osmâniyye Kısım-ı Sâni	Boyacıyan	Derseadet

	Talim-i Kıraat-ı Osmâniye Kısım-ı Salis	Boyacıyan	Derseadet
Ermenice Lisan	Mayreni Lezo-1- Dari	Mihidar Bondasti	Derseadet
	-B- Dari	Mihidar Bondasti	Derseadet
	-C-Dari	N. Dargavontyanes	Derseadet
	-H-Dari	N. Dargavontyanes	Derseadet
	Casak Arti Cay Madena Karotyan	Biberciyan	Derseadet
	Maret İllalo Miçones	İsklimyan	Derseadet
	Arteseren Namakani	Kapamacıyan	Derseadet
	Naha Badrasdegan Kerakanaton	Zapel Asador	Derseadet
	Korzonagan Kerakanaton-I-Kirk	Zapel Asador	Derseadet
	Korzonagan Kerakanaton-B-Kirk	Zapel Asador	Derseadet
Ermeni Tarihi	Badkerazarat Hayones Badmoton Darragan	Tavit Haçkontes	Derseadet
	Badkerazarat Hayones Badmoton Darragan Miçit	Tavit Haçkontes	Derseadet
Coğrafya	Badkerazarat Aşharhakroton Darragan	Tavit Haçkontes	Derseadet
	Badkerazarat	Tavit	Derseadet

	Aşharhakroton Darragan Miçit	Haçkontes	
İngilizce Lisan	Royal Primier ve First Reader	T. Nelson	Londra
	Royal Second Reader	T. Nelson	Londra
Almanca Lisan	Deutsches Lehrbuch Birinci Sene	F. Hirst	Breslav
	Deutsches Lehrbuch İkinci Sene	F. Hirst	Breslav

Kaynak: (Mutlu, 2005: 109–110)

Alman Yetimhaneleri

Kümbette Alman Hilsbund Misyonu, erkekler için 1898 yılında bir yetimhâne kurmuştur. Adı Barış Evi anlamındaki (**Beitsholom**)'dur. Yetim hânenin müdürlüğünü Pastör Brunnemann yapmıştır (Günay, 2007:188).

Yetimhanede 1920'lerde 400 erkek çocuk vardı ve bunlar Ermeni bir öğretmenin bakımındaydı. Yetimhaneyi Amerikan Kızıl Haç'ından Miss Frances Buckley yönetmekteydi. Almanlar yetimhaneyi Amerikalılara bırakarak Maraş'ı terk etmişlerdi. Almanlardan sadece o yıllarda hemşire Maria Timm kalmıştı.

Bu yetimhanedeki çocuklara ortaokul seviyesinde eğitim verilmekteydi. Yetimhanedeki öğretmenlerden bir kaçını Almanya'da eğitim almıştı. Diğerleri ise yerel Erkekler Akademisi ve Kızlar Kolejinden temin edilmişti. Yetimhanede dokuma tezgahı, ayakkabı imalatı için gerekli malzemeler de bulunmaktaydı (Kerr, 1973: 74).

Alman Hilsbund Misyonu, kızlar için de bir yetimhane kurmuştur. Adı **Bethel**'dir. Burası da erkek yetimhanesiyle aynı organizasyona sahipti. Fakat burada hiç

yabancı yoktu ve iş eğitimi kızların ev işlerini öğrenmesi üzerine kurulmuştu (Kerr, 1973: 74).

1920'deki Maraş mücadelesinde, Fransızların Alman Yetimhânesinde 200 Fransız, 50 Ermeni askeri bulunmaktaydı (Özalp, Bilâ târih:151). Beitsholom yetimhanesinin savaş sırasında nüfusu öğrenciler, askerler, mülteciler, idarecilerle beraber 3500 kişiyi bulmuştur. Maraşlı ilim adamlarından birinin Şeyh Âdil mezarlığına defni sırasında cenazeye katılanların üzerine bu yetimhaneden ateş açılmıştır (Karabekiroğlu, 2008: 216).

Maraş'taki milli mücadeleden sonra Kümbet yetimhanesindeki 51 tane genç kız ile 2 Amerikalı misyoner Fransızlarla beraber şehri terk etmiştir. Diğer kızlar şehirde kalmıştır (Özbaş, Tarihsiz: 319).

Savaştan hemen sonra Kümbet yetimhanesinde 30 mavzer, birçok silah, çok sayıda bomba ve cephane bulunmuştur (Özalp, Bilâ târih: 238). Alman yetimhanesine kurtuluş savaşı sırasında, misyonerlerce yerleştirilen ve gizlenen çok sayıda silah ise ancak elli yıl sonra bir tesadüf eseri bulunmuştur (Özbaş, Tarihsiz: 356). Fransızlar Maraş'ı terk ettikten sonra Beitsholom yetimhanesine Türk askerleri yerleşmiştir. Çünkü Fransızlar, şehri terk ederken Türk kışlasını yakmışlardı (Kerr, 1973: 241).

Alman Hastanesi

1899 yılında rahip Lumann ve Ferdinand Brockes isimli Almanlar, Osmanlı hükümetinden izin alarak, Mersin, Adana ve Haçin (Saimbeyli) üzerinden Maraş'a gelmişlerdir. Zeytun'a da giderek Hristiyanların ileri gelenleriyle görüşmeler yapmışlardır. Daha sonra Maraş Mutasarrıflığına başvurarak Maraş'ta 40 yataklı bir hastane ve bir de eczâne açmak istediklerini belirtmişlerdir fakat Almanların faaliyetlerinden ve yaptıkları görüşmelerden

rahatsız olan yerel makamların İstanbul'a yazdıkları raporlar sonucu Almanlara istedikleri ruhsat ve izin verilmemiştir (Günay, 2007: 189–190).

Almanlar hastaneyi Zonbatanlı mahallesinde iki katlı bir binâda ruhsatsız olarak açmışlardır.1904 yılında hastane Restebâiye mahallesinde yeni yapılan bir binâya taşınmıştır.⁸

Hastane 4800 zıra' mîrî arâzi (Devlete ait olan arâzi) üzerine kurulmuştur. Arazinin önceki sâhibi buraya bina yapmak üzere ruhsat isteyince buranın mîrî arâzi olduğu ortaya çıkmış ancak devlet arâziyi kişinin elinden almak yerine orada okul ve ma'bed yapmayacağına dair taahhüt senedi almıştır. Sözü edilen arâziyi kullanan Emiralyan Şükrü, araziyi Almanlara satmıştır. Restabâiye mahallesindeki arazide Almanlar 25 yataklı bir hastane inşa etmişlerdir. Hastane müdürü Eynaman 1906 yılında, hastanenin kapı tarafına bir eczâne inşâ etmek için ruhsat isteyince hastanenin de ruhsatsız olduğu belirlenmiştir. Şurayı Devlet hastanenin resmi olarak faâliyet gösterebilmesi için gerekli düzenlemeleri yapmış, vergi ödemelerini sağlamış ve hazîne arâzisi üzerinde inşâ edilmesi sebebiyle metrekaresi 30 paradan arsa bedelinin hastane yetkililerince ödenmesine karar verilmiştir (Günay, 2007:190). 1908 yılında bu hastaneye bir de eczâne ilave edilmiştir (Mutlu, 2005: 104).

R. Müllerleile'nin başında bulunduğu Alman tıp misyonu hastane bünyesinde hastabakıcılık ve ebelik kurumlarını da oluşturmuşlardır. Alman misyonerler, Ermeni kadınlarını hastabakıcı ve ebe olarak yetiştirmişlerdir. Bu işin önderliğini hastanede hemşire olarak çalışan Paula Schaefer yapmıştır. Hastanede

⁸ Şamil Mutlu ise hastanenin Alman Brunnemann tarafından 1904 yılında 25 yataklı olarak inşa edildiğini yazmıştır. Bakınız, Mutlu s.104, 253 nolu dipnot)

Müslümanlara %5 oranında bakılmıştır, hastane daha ziyâde ğayr-i müslimlere hizmet etmiştir (Günay, 2007:191).

Almanlar, Maraş'ı terk ederken diğer müesseseleri gibi hastaneyi de Amerikalı misyonerlere teslim etmişlerdir. Maraş'taki millî mücâdelenin başarıya ulaşmasının ardından hastane Türklerin eline geçmiştir. Daha sonraki yıllarda devlet hastanesi olarak ve Halk Partisi binası olarak kullanılmıştır.

Misyoner faaliyetlerinin yürütüldüğü Zeytun'dan eski bir görünüm.

Zeytun Kertmen'de bulunan Kilisecik mevkiinin bugünkü görünümü.

MARAŞ'TA FRANSA DESTEKLİ KATOLİK MİSYONERLERE AİT OKULLAR

Papalık 13. yüzyılda Doğu Hristiyanlığını parçalamak, kendine bağlamak ve latinleştirmek için Frensisken ve Dominiken tarikatlarını kurdu muştur. Katolik misyoner faaliyetlerini büyük çapta yürütenler Franciscain (Frensisken) ve Dominicain (Dominiken) tarikatlarıdır. Bu tarikatları Francois d'Assie (1181) ve Dominique de Guzman (1170–1221) kurmuşlardır. Her iki tarikatın kurucusu kurtuluş işinin dünyâda İsa'yı tanımayan insanlar oldukça tamam olamayacağı üzerinde durmuşlardır (Ayдын, 2005: 97).

Fransa, Avrupa Devletleri arasında Osmanlı Devleti'nin resmî olarak, ekonomik, siyâsî ve askerî ilişki kurduğu ilk devlettir. 18. yüzyılda 1736–1739 Osmanlı-Rus ve Osmanlı- Avusturya savaşlarında etkin rol oynayan ve Belgrat Antlaşmasının imzâlanmasında yardımcı olan Fransa'ya I. Mahmut zamanında 30 Mayıs 1740 yılında imzalanan antlaşmayla daha önce verilmiş olan kapitülasyonlar sürekli hâle getirilmiştir. Fransa bundan sonra, Osmanlı ülkesine yerleşmiş, Latin Katoliklerinin ve bunlara ait her türlü müessesenin hangi mezhep ve ulustan olursa olsun himâye yetki ve haklarının tamamen kendilerine ait olduğunu ileri sürmüştür (Şişman, 2006: 97–100).

16. yüzyılda doğuda Katolikliği yayan tarikatlara Cizvit tarikatı de eklenmiştir. Katolik Hristiyanların hâmesi olma iddiasında olan Fransa Cizvit misyonerleri vasıtasıyla Katolik propagandasını en üst seviyeye çıkarmıştır. Katoliklerin çalışmaları sonucu, Osmanlı Devleti, II. Mahmut zamanında 1831 yılında ayrı bir cemâat olarak Katolik cemâatini de tanımıştır (Mutlu, 2005:137–138).

Fransızlar, Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldıkları imtiyazlar sayesinde Katolik misyonerlerin de yardımıyla, Osmanlı imparatorluğu içerisinde sayıları 75000'i bulan büyük bir Katolik cemaati oluşturmuşlardır. Fransızlar, İstanbul'daki Sefaretinin yanı sıra içlerinde Maraş ve Zeytun'un da bulunduğu birçok Osmanlı şehrinde, sayıları 20'i aşan konsolosluklar açarak Hristiyanlar arasındaki yandaşlarının sayısını hızla artırmıştır (Günay, 2007: 165–166).

Fransa, Haçlı seferlerinden beri Ermenilerle olan târihî ilişkilerini devam ettirmiş ve 18. yüzyılda Ermenileri Katolik mezhebine çevirerek yandaş statüsüne sokmak istemiştir. Sivaslı bir Ermeni Papaz olan Mekhitar, Roma kilisesi ile Ermeni patrikliğini birleştirmek amacıyla 1700 yılında taraftarlarıyla beraber Anadolu'dan İstanbul'a oradan da Venedik yakınlarındaki Saint Lazary adası manastırına gelerek yerleşmişler ve burasını Osmanlı Ermenilerini Katolik mezhebine çevirmek için misyoner merkezi olarak kullanmışlardır. Napolyon'un İtalya'yı işgâli sırasında bütün manastırlar kapatılırken S. Lazary manastırı bir "Ermeni akademisi" haline getirilmiş ve burada yetiştirilen misyonerler Osmanlı Devletine gelerek Ermenileri Katolik yapmak için çalışmışlardır (Yurtsever, 1983: 235–236).

1700 yılında Paris'te Katolik dininde yetiştirilen Ermeni çocukları için 12 farklı burs bağışlanmıştır. Fransa, Katolik Ermenileri her türlü yardım ve himâyeye mazhar kılmış ve onların Fransa'da sanat ve ticaret eğitimi almalarını kolaylaştırmıştır (Günay, 2007: 176).

Fransa, Katolik tarikatlar vasıtasıyla kendi etki alanını genişletmeye çalışmıştır. Misyonerlerin desteğiyle kurulan kiliselerin hemen yanında ilkokul düzeyinde eğitim veren okullar açılmıştır. Fransa'nın desteklediği tarikat okullarının hemen hemen hepsinde öğrencilere marangozluk, oymacılık, terzilik, taş oymacılığı, saatçilik gibi sanatları öğreten atölyeler açılmışlardır (Mutlu, 2005:147).

İslâhat Fermanından sonra Osmanlı İmparatorluğu içerisinde okul açma işini hızlandıran Fransızların okullarının sayısı 1912 yılında 370'e yükselmiştir ve bu okullardan 72 tanesi de Anadolu'da açılmıştır (Şişman, 2006: 103).

Çizelge 2.31. 1901 Yılında Fransa Destekli Katolik Misyonerlerin Maraş'taki Okulları

Liva	Mekte bin İsmi	Mensup Olduğu Millet	Mekte bin Derecesi	Talebe Adedi Zükur İnas		Mekte bin Tarihi	Ruhsat Tarihi
Maraş	Fransız	Fransa	Rüşdî	5	40	Meçhu 1	Ruhsatsız
Maraş	Fransa Katolik	Fransa	İptidâî	80	85	Meçhu 1	Ruhsatsız
Maraş	Fransa Katolik	Fransa	İ'dâdî	30	20	Meçhu 1	Ruhsatsız
Maraş	Fransa Katolik	Fransa	İptidâî	25	-	Meçhu 1	Ruhsatsız
Maraş	Fransa Katolik	Fransa	İptidâî	25	10	Meçhu 1	Ruhsatsız
Maraş	Fransa Katolik	Fransa	İptidâî	25	15	Meçhu 1	Ruhsatsız

Kaynak: Doğan (2005:639).

İlk ve Orta Okullar

İptidai Fransız okullarında, okulun bulunduğu bölge şartlarına uygun bir program takip edilmiştir. Okul şehirde

ise farklı, köyde ise farklı bir program takip edilmiştir (Mutlu, 2005:149)

Çizelge 2.32. 1906 Yılında Maraş'taki İptidâî Ermeni Okulları ve Mezheplere Göre Dağılımı

	Okul Sayısı	Kız	Erkek	Toplam
Ermeniler	7	225	335	560
Katolik Ermeniler	2	100	200	300
Protestan Ermeniler	5	130	600	730

Kaynak: Günay (2007: 92)

1899 yılında Maraş'ta bulunan Ermenilerin devam ettiği 14 İptidâî okuldan 1'i Katoliklere aitti. Geriye kalan okullardan 9'u Protestanlara, 4'ü ise Ermenilere aitti. 1906 yılına gelindiğinde ise Katoliklere ait ibtidâî okul sayısı 2 olmuş, öğrenci sayısı ise 100'ü kız olmak üzere 300 olmuştur. 1899 yılında Maraş'ta Fransa'nın himâyesinde bir rüştiye (ortaokul) vardı. Fransız himayesindeki Katolik rüştiyesinin 50 erkek, 40 kız toplam 90 öğrencisi bulunmaktaydı (Günay, 2007: 89-90).

İ'dâdî (Lise)

Maraş'ta ne zaman kurulduğu kesin olarak belli olmayan Fransa himayesindeki Teresanta Rahipleri tarafından idare edilen bir İ'dâdî (lise) vardı. Kız ve erkek öğrencilerin karma olarak eğitim aldığı okulda 1898 yılında 65 erkek, 48 kız ders görmekteydi. 1900 yılında 60 erkek, 50 kız öğrenci ders görürken 1903 yılında okulda 55 erkek, 47 kız olmak üzere toplam 102 öğrenci ders görmekteydi (Günay, 2007: 92).

1899 yılında, Maraş'taki Fransız okullarında toplam 480 öğrenci eğitim görmekteydi ve okulların tamâmı ruhsatsızdı (Günay, 2007: 177).

1901 Midilli Hadisesi

1894–1896 yıllarında Anadolu'da meydana gelen Ermeni isyanları sırasında Fransızların desteklediği bazı okullar da zarar görmüştür. Bunlardan Maraş'ta bulunan Fransız okulları da nasibini almıştır. Maraş Sancağında zarar gören Fransız okulları ise şunlardı (Mutlu, 2005: 154):

- 1.Yenicekale Kasabası, Büyükköy de bulunan mektep ve ma'bed
2. Murçukderesi, Mağarabaşı adlı yerde Fransisken manastır ve ma'bedi
3. Döngeler'deki ma'bed ve râhip ikâmetgâhı

Fransa 7 Kasım 1901 yılında Osmanlı Devletine vermiş olduğu bir notayla Ermeni olayları sırasında zarar gören binâların tekrar inşasının derhal yapılmasını, Fransızların himâyesindeki kurum ve kişilerin açmış oldukları okulların, mabetlerin ve hastanelerin mevcûdiyetinin resmî olarak kabul edilmesini ve Fransız bankerlerden Lorando ve Tobini'nin alacaklarının ödenmesini istemiştir. Notayla aynı gün içerisinde 7 Kasım 1901 tarihinde Fransız donanmasına bağlı askerler Midilli adasına çıkarak, korsanlıkla adayı işgal etmiş ve adanın gümrük gelirlerine el koymuştur. Osmanlı Devleti'nin Fransız isteklerini kabul etmesi üzerine Fransız donanması 11 Kasım 1901 tarihinde adadan ayrılmıştır. 1901 yılında Fransa ile yapılan antlaşmayla Fransa'nın himayesinde bulunan 260 okul ve 354 (kilise, ma'bed, yetimhâne, hastane vs.) müessesenin varlığı kabul edilmiştir (Mutlu, 2005:153–155).

Çizelge 2.33.1901 Yılında Varlığı Kabul Edilen Fransız Müesseselerinden Maraş Sancağında Olanlar

Bulunduğu Yer	Okulun İsmi ve Bağlı Olduğu Cemiyet
Maraş (Çukuroba Mahallesi)	Fransisken Rahiplerine ait Mektep ve dershâne
Yenicekale(Büyükköy) ⁹	Fransisken Mektebi
Murçukderesi	Fransisken Mektebi
Döngeler	Fransisken Mektebi

Kaynak: (Mutlu, 2005: 161)

Fransa 1913 yılına kadar, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki okul ve diğer müesseselerin sayısını iki katına çıkartmıştır. 1913 yılında yapılan Osmanlı- Fransız antlaşmasıyla 500'ün üzerinde Fransız okulu ve bu sayının çok üzerinde kilise, hastane vs. müessesenin varlığı kabul edilmiştir. Fransızların himayesindeki müesseseler oldukça geniş imtiyazlar elde etmişlerdir. Bu imtiyazlı durum I. Dünya Savaşı'nın çıkışı ve kapitülasyonların ilgâsına kadar devam etmiştir (Mutlu, 2005: 169).

Osmanlı arşivlerindeki 1913 tarihli listeye göre Maraş'ta Fransızlara ait 2 adet okul, 1 Manastır 1 de kilise bulunmaktaydı. Bunlar; Çukuroba Mahallesindeki mektep ve dershane ile Katolik kilisesi ve Abarabaşı Manastır'dır (Şişman: 2006: 209). Fransa'nın desteğindeki Katolik Okulu, Çukuroba Mahallesinde Fransisken Rahiplerinin reisi Pere Marcellino tarafından daha önce 1892 yılında, mahallede okul yapılmayacağına dâir mahallî yöneticilere

⁹ Amerikalı Misyonerler 1861 Ağustos ayında Yenicekale'yi ziyaret ettiklerinde; Yenicekale köylülerinin 3 yıl önce toptan Katolik olmuş olduklarını ve bunun sebebinin de Katolik piskoposunun askeri vergiyi 3 yıl erteletmesi olduğunu öğrenmişlerdir. 1861 yılında ise devlet, köylülerden 3 yıllık vergiyi birden ödemelerini istemiştir PABCFM, (Reel:642, No:462).

taahhüd senedi verilmesine rağmen okul bu mahallede inşa edilmiştir (Mutlu, 2005: 171).

Çizelge 2.34. Osmanlı Arşivlerindeki 1913 Tarihli Listeye göre Fransa'nın Himaye Ettiği Fransisken Rahiplerine Ait Maraş'taki Müesseseler

Yeri	Okul	Kilise	Manastır
Maraş	2	1	1
Bunduk	2	-	-
Murçuk Deresi	1	-	1
Büyükköy (Yenicekale)	1	-	1
Döngöle	1	1	1

Kaynak: (Şişman, 2006: 209–210)

I. Dünya Savaşı çıkınca Osmanlı Hükümetinin almış olduğu kararlar düşman devletlere âit okul, yetimhâne, hastâne ve manastırlar kapatılmış ve mensupları yurt dışına çıkarılmıştır. Osmanlı Devletiyle ittifak halinde olan ülkelere ait müesseselere ise dokunulmamıştır. Yine 11 Mayıs 1915 yılında alınan bir kararla tarafsız devletlerin tebasından olan râhiplerin manastırlarda oturmalarına müsaade edilmiştir. Savaştan sonra ise İtilaf Devletleri, işgal ettikleri Osmanlı topraklarında, daha önce Osmanlı Devleti'nin el koyduğu binâları tekrar tahliye ederek eski haline döndürmüştür (Mutlu, 2005: 195–197).

Maraş'taki milli mücadele sırasında Fransızlar 20 Aralık 1919 Cumartesi günü, Ermeni kız okullarında Fransızların açtıkları kurslara Türklerin de devam etmesini istemişlerdir. Fakat Türklerden kurslara katılan olmamıştır. (Özalp, Tarihsiz: 98).

Katolik Kilisesi

Ermeni Katolik kilisesi, Kanlı dere köprüsünün güneydoğusundaki tepeye 1857 yılında inşa edilmiştir. Bu tepe Maraş'ın 7 hâkim tepesinden biridir. Burası; kilise, piskoposluk, kızlar okulu ve erkekler okulu olmak üzere dört büyük binadan oluşmaktaydı (Karabekiroğlu, 2008: 220).

Maraş'taki milli mücadele devam ederken Fransa bu kilisede bir bölük asker bulundurmaktaydı. Savaş sırasında buradaki Fransız ve Ermeni askerlerinin sayısı 800'ü bulmuştur. Savaş sırasında buraya 3000 kadar kişi sığınmacı olarak yerleşmiştir. Türkler burayı yakmak için çok uğraşmışlar fakat küçük çaplı hasar dışında bir zarar verememişlerdir. Medinelioğlu Abdullah Çavuş burayı yakmaya çalışırken şehit düşmüştür (Karabekiroğlu, 2008: 221).

Abarabaşı Manastırı

Kanlıdere köprüsüne hâkim Abarabaşı (İtpeşi) sırtında kilise, okul ve manastır olarak Fransisken misyonerleri tarafından inşa edilen manastır, emniyet kaygıları ön planda tutularak sağlam taşlardan yapılmıştır. Fransızlar savaş sırasında burayı da güçlü bir şekilde tahkîm etmişlerdir (Karabekiroğlu, 2008: 233).

Merhum M. Yusuf Özbaş Dava adlı kitabında Abarabaşı Manastırını yaparken Vatikan'ın 10000 altın gönderdiğini yazmaktadır (Özbaş, Tarihsiz: 256). Maraş'taki Fransız Manastırlarındaki görevlilerden çoğu İtalyan asıllıydı. Çünkü Fransa kendini Osmanlı Devletindeki bütün Katolik Hristiyanların hamisi olarak görmekteydi (Günay, 2007:178).

Amerikalı misyonerlerden Stanley Kerr, Abarabaşı Manastırı için: “Bu binayı inşa eden mimar binayı yaparken

kesinlikle güvenlik ihtiyacını düşünmüştür” demiştir. (Kerr, 1973: 136)

Maraş'taki Kurtuluş Savaşı sırasında Fransızların karargâhı Amerikan Koleji ise de Fransızların asıl güçleri Abarabaşı kilisesinde bulunmaktaydı. (Özbaş, Tarihsiz: 256).

Maraş harbinde Fransızlar Yüzbaşı Benedetti kumandasında kuvvetli bir müfrezeyi burada konuşlandırmışlardır. Buranın diğer cepheleri muhafazalıydı. Sadece ön cepheden giriş imkânı bulunmaktaydı. Kapının önüne bir bariyer yapılarak önündeki yaklaşma istikametleri makineli tüfek ateşleri ile tamamen kapatılacak şekilde düzenlenmiştir. Pencereler taş örülerek kapatılmıştır. Amerikan Kolejinin önündeki Alman Hastanesi ile doğrudan irtibat kurabilmek için 800 metre uzunluğunda derin bir hendek Ermeniler ve Fransızlar tarafından kazılmıştır. Fransızlar bu uzun hendek vasıtasıyla Türklerin savunma bütünlüğünü kırmayı amaçlamışlardır. Savaş başlayınca buraya 3700 civarında sığınmacı toplanmıştır (Karabekiroğlu, 2008: 233–234).

8 - Marach au début de notre siècle. Photo, coll. Bibl. Nubar de l'UGAB.

Misyonerlere ait binaları da gösteren Eski Maraş'tan bir manzara.

MİSYONERLER VE MARAŞ'TAKİ ERMENİ OLAYLARI

Misyonerlerin Ermenilerle Olan Sürtüşmeleri

1860 Mayıs'tan itibaren misyonerler; Kişifli'de bir yardımcı bulundurmaya başlamışlardı. Köyleri dolaşarak Maraş'taki Ermeni nüfusun olduğu köylere yardımcıları gönderip oralarda tutunmaya başlamışlardı PABCFM, (Reel:642, No:457). Misyonerler faaliyetlerini Ermeni ve Katolikler arasında devam ettiriyorlardı. Katolikleri akşamları Protestanların evlerinde toplayıp bazen sabahlara kadar İncil çalışmaları yaptırarak, kendi kiliselerine bağlamaya çalışıyorlardı PABCFM, (Reel:642, No:460).

Misyonerlerin Ermenilere yönelik çalışmaları bütün Ermeni ve gayrimüslim cemâati tarafından hoş karşılanmamış değildi. Misyonerlerin faaliyetlerinden rahatsız olan Ermeniler de vardı. Mesela;1861 yılında, Maraş'ta Katolik Piskoposu ocak ayında, kendi tabanı azaldığı için misyonerleri Paşaya şikâyet ederek diğer toplumların çalışmalarında birbirleriyle kaynaşmasını önlemesini istemişti PABCFM, (Reel:642, No:459).

Protestan misyonerler; Ermenilerin ve diğer Protestan olmayan Hristiyanların mezheplerini, Hristiyanlık içinde hak mezhep olarak kabul etmiyorlardı. Amerikalı Protestan Misyonerler; mektuplarında ve raporlarında yerli

Hristiyanlar için “dinsiz, pagan ve sözde Hristiyanlar” gibi ifadeler kullanmaktaydılar.

Abartılı bir hikâyede olabilir ama yine de misyoner mektuplarından öğrendiğimiz bir olay bize Ermenilerin bir kısmının Protestanların faaliyetleri nedeniyle ailelerini dahi kaybettiklerini göstermektedir. Olay şu şekilde gelişmiştir: “1861 yılında, Maraş'ta bir Ermeni kadını Protestan olduğu için kocası tarafından evden kovulmuştur. Kadın 6 hafta bazen misyonerlerin evinde bazen de yerli Protestanların evinde kalmıştır. Kadının bebeği kendinden alınmış, bebeğin ağlamaktan gözleri kör olmuştur, daha sonra bebek ölmüştür. Sonra tekrar kocası kadını alarak Payas'a götürmüştür. Kocası, tehdit ve zorlamalarla onun tekrar eski dinine döneceğini ummuştur. Kadın Payas'ta 1,5 yıl kalmış, dövülmüş, silahla tehdit edilmiş, kadın Maraş'a kolları sakat olarak dönmüştür fakat kadın yine de Protestanlıktan dönmemiştir.” PABCFM, (Reel: 642, No: 463).

Misyonerler; sık sık Maraş'a bağlı köy ve kasabalarla yakın illere seyahatler yapmaktaydılar. Protestan Misyonerler 1861 Ağustos ayında Yenice kale'yi ziyaret ettiklerinde; Yenice kale köylülerinin 3 yıl önce toptan Katolik olmuş olduklarını ve bunun sebebinin de Katolik piskoposunun askeri vergiyi 3 yıl erteletmesi olduğunu öğrenmişlerdi. 1861 yılında ise devlet, köylülerden 3 yıllık vergiyi birden ödemelerini istemiştir PABCFM, (Reel: 642, No: 462).

Yukarıdaki olayda olduğu gibi gayr-i müslim halk üzerinde bir takım meseleleri çözüyor gibi görünerek otorite ve güç sahibi olan insanlar olduğu anlaşılmaktadır. Protestan misyonerler de buna benzer şekilde daha sonraki yıllarda Zeytin isyanlarından istifade ederek, Zeytin'da kendilerine taraftar toplama çabasına girmişlerdir.

Ermeni Olayları ve Misyonerler

Misyonerliğin kuruluşundaki ğâyesi, insanları Hristiyan yapmak olmasına rağmen, onlar Anadolu ve Maraş'ta Batılı devletlerin emir ve direktifleri doğrultusunda Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde bir Ermeni milleti yaratmak ve onlar eliyle Müslümanları yok etmek suretiyle haçlı zihniyetini ihyâ etmek istemişlerdir. Bunun için ilk iş olarak Ermeni milliyetçiliğini öğretecek, Ermeni gençlerden oluşan bir kadro meydana getirmişlerdir. Ermeni milliyetçiliği konusunu işleyerek çoğunluğu Türkçeden başka dil bilmeyen Anadolu Hristiyanlarına ayrılık fikirleri aşılamışlardır (Özbaş, Tarihsiz: 67–68).

Misyonerlerden Tilman Trowbridge 6 Ekim 1868 yılında Maraş'a gelmiştir. Maraş'ın yoksul bir kent olduğunu belirterek Protestanların tüm yoksulluklarına rağmen mutlu olduklarını ve durumlarından Şikâyetçi olan olmadığını belirtmiştir PABCFM, (Reel: 642, No: 408).

Maraş'taki Ermenilerin 1920'lere geldiğimizde de aynı mutlulukları devam etmekte miydi? İlerleyen yıllardaki mevcut yönetime karşı duyulan hoşnutsuzluğun hatta şehri işgâle gelen düşmanla birlikte, Müslümanlara karşı duyulan kin ve nefretin oluşmasında misyonerlerin bir katkısı olmuş muydu?

Bu soruların cevabını İlknur Polat Haydaroğlu'nun şu satırları vermektedir: “Amerikan okullarında Ermeni öğrenciler için güdülen gayeyi Amerikalı Prof. Earle şöyle ifade etmektedir: “Amerikan misyoner okullarında Ermeniler dillerini ve tarihsel geleneklerini yeniden üstün tutmayı öğrendiler. Batının siyâsal, toplumsal ve ekonomik ilerleme ideallerini tanıdılar. Buldukları duruma karşı daha etkin bir hoşnutsuzluk duymayı ve köylü Müslüman komşularına karşı kesin bir üstünlük duygusu beslemeyi elde ettiler” (Haydaroğlu, 1990: 182).

Misyonerler Anadolu'ya gelip faaliyetlere başladıkları zamanlarda Ermeniler çoğunlukla Türkçe konuşup anlaşıyorlardı. Onun için misyonerler Ermenilere, Ermenice değil de Türkçe va'zlar etmekteydiler. Mesela; L. Levonyan isimli misyoner 6 Ağustos 1878 tarihinde Antep'ten BOARD başkanı N.G. Clark'a yazdığı mektupta: “Halep önemli bir ekonomik ve politik merkezdir. Buradaki Hristiyanlar genellikle Katoliktir ve Arapça konuşurlar. Halep'te misyonerler küçük bir kiliseye sahip ve bunun cemaati Ermenilerden oluşuyor. Ermenilere va'zı Türkçe veriyoruz. Ermeniler şehre dışardan gelmişlerdir” PABCFM, (Reel: 643, No: 125).

Aynı şekilde, Maraş'ta uzun yıllar çalışan misyoner G. T. Montgomery de 18 Ağustos 1879 tarihinde Maraş'tan BOARD sekreteri N.G. Clark'a yazdığı mektupta: Kendilerinin Harput ve Merzifon kadar başarılı olamamalarının sebebinin bölgedeki halkın dilinin Ermenice değil de Türkçe olması olduğu belirtilmiştir PABCFM, (Reel:645, No:131).

Misyonerler, Ermeniler arasında millet olma ve milliyetçilik duygularını da geliştirmek için gayret sarf etmişlerdir. Nitekim misyonerlerin çabalarıyla, Maraş'taki Ermeniler 1880 yılında, Van'daki Ermenilere; 82 lira (408 dolar) yardım toplayarak göndermişlerdir PABCFM, (Reel:644, No:251).

Misyoner okulları, ihtilal tohumları da ekmişlerdir. Antep ve Maraş'taki kolejler de bu kervana katılmışlardır. Misyoner okulları hem kendi öğrencilerini ihtilal fikirleriyle tutuşturmuşlar hem de Ermeni ihtilalci eğitim cemiyetleri teşekkül ettirmişlerdir. Bu cemiyetlerden 3'ü önemlidir. Bunlar: Araratyan, Tebrotzasirata ve Kilikyan'dır. 1880 yılında bu 3 örgüt de ihtilalci Ermeni birliklerine katılmışlardır (Tozlu, 1991: 112).

1870'lerde 1880'lerde Ermenilerin dîni ve millî duygularını geliştirip onları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak amacıyla olanlar sadece dışardan gelen misyonerler değillerdi. İstanbul'daki Ermeni toplumu ve patrikhânesi de bu yönde faaliyetlerde bulunmaktaydı. Anadolu'ya sert ve ayrılıkçı fikirlere sahip şiddet yanlısı eğitimci göndermekteydiler. Daha sonraki yıllarda ortaya çıkan Ermeni terör örgütlerinin elamanlarının yetiştirilmesinde bu tür insanların elbette ki büyük katkısı olmuştur.

Mesela; Saimbeyli'de çalışan Amerikalı Kadın Misyonerlerin, 1879–1880 yıllık raporunda şu ifadeler yer almaktadır: “İstanbul Ermeni toplumu Saimbeyli (Haçin)'ye bir müfettiş gönderdi, hanımı da kızlar okuluna bakıyor. Bu adamın Tanrısı; Ermeni dili, dini; masonluk, amacı ise ayrı bir Ermeni milleti inşâ etmek, fakat bunun bizim çalışmalarımıza zarar vereceğini düşünmüyorum” PABCFM, (Reel: 643, No: 102).

Aynı yıllarda, İstanbul'daki Ermeni toplumu Maraş'ın Zeytun kazasına da bir öğretmen göndermiştir ve bu kişi de öğrencilerine sadece Ermeni Grameri öğretmekteydi. Başka bir şey öğretmemekteydi. Bu kişi Haçin'in aksine misyonerlerin Zeytun'daki işlerini de olumsuz yönde etkilemiştir PABCFM, (Reel:643, No:102).

Zeytundaki Ermenilere âit okulların kütüphanelerinde, Cenevre'deki Ermeni komitesi tarafından bastırılmış olan kitapların bazılarının isimleri şöyleydi: “Ermeniler İçin”, “Sosyalizm”, “İhtilal”, “İslahat Meselesi”, “Zindandan Zindana”, “Kan yolu Üzerinde”, “İtiraz”, “Unutulmuş Kahramanlar”, “Yıldız Bombası” gibi kitaplar bulunmaktaydı. Yine okullara Ermeni komitecilerinin kartpostalları, Sason ve Zeytun Eşkıyalarının resimleri, Ermeni krallarının resimleri, Ermenistan Haritaları sokulmaktaydı (Dinçaslan, 2006: 27).

Zeytun'daki isyanlar önceleri tamamen çapulculuk, gasp ve yağmacılık esasına dayanırken Ermeni Birleşik Cemiyeti'nin; Galata Büyük Ermeni mektebinde yetişmiş olan Zeytunlu Harurutyun Çakıryan isimli komitacının Zeytun'a gelmesiyle isyanlar istiklal fikrine dayanır olmuştur (Özalp, 1983: 134–135).

Yabancılar ülkemizde yaşayan Ermenileri, Ermeni meselesinde taşeron olarak kullanmışlardır. Merzifon Amerikan kolejinde çalışan misyoner George H. White: “Önemli olan Ermeni davasına nereden başlayacağımızı çok iyi tespit etmektir. Bununla ilgili doğru bir faaliyete başlamamız için mutlak şekilde okullar açmalıyız. Okullar çocuğun kafasında en iyi iz bırakan yerlerdir. Öyleyse işe okullardan başlamalıyız” demiştir (Ertuğrul, 1998: 230).

Anadolu Umum İslahat müfettişi Şakir Paşa'nın 1898 yılında padişaha sunduğu raporda Ermeni ayaklanmasında Amerika'nın desteklediği Protestan okullarının büyük desteği olduğu, bu okul öğretmenlerinin Ermenileri yetiştirdiği ve sürekli olarak zararlı yayınlar dağıttığı ve böylece halkı aldattıkları ifade edilmiştir (Ertuğrul, 1998: 240).

Maraş'ta da 1904 yılında Divanlı Mahallesiindeki Kümbet Ermeni Kilisesi içindeki okulda, öğrencilere zararlı yayınlar okutulduğu, çocuklara bağımsız Ermenistan fikrinin aşılandığı ele geçirilen belgelerin tercüme edilmesiyle ortaya çıkmıştır (Günay, 2008: 193).

Misyoner okulları, azınlıklar için lider bir kadro yetiştirmişlerdir. Ermeni isyanlarında en önemli rolü bu okullarda okumuş olan öğrenciler üstlenmiştir. Misyoner okulları öğrencilere ihtilal ruhu aşılamışlardır (Ertuğrul, 1998: 278).

Maraş Amerikan Kız Kolejinde ve Antep, Adana, gibi illerdeki Amerikan okullarında görevli öğretmenlerin Ermeni komitelerinde aktif olarak rol aldıkları ortaya

çıkıştır. Mesela; Hassa Kazası, Adana ve Cebel-i Bereket kazalarında Ermeni çetelerinin ve şüpheli papazların evlerinde yapılan aramalarda ele geçen evrak arasında çete elebaşları olarak Antep Koleji hocalarından ve Maraş'ta da görev yapan Agop Belilyan, Aleksan Bezciyan, ve Maraş Kolejinde görevli Baron Simbad Gabriyan'ın da adları geçmekteydi. Halep Valisi Hasan Bey, 2 Eylül 1894 tarihinde yaptığı tahkikatla bunların Amerikan vatandaşı olsalar da yakalanıp cezaya çarptırılacağını bildirmiştir (Babacan, 2004: 648).

Yine Maraş Amerikan Koleji hocalarından Kirkor Behisniliyan ve dört arkadaşı, Tarsus'a giderken 27 Aralık 1894 tarihinde Adana'da üzerleri ve eşyalarının aranması sonucunda ortaya çıkan mektup ve belgelerden Maraş ve havalisindeki Ermeni faaliyetleri hatta Muş, Bitlis ve Sasun'daki gelişmeler hakkında bilgi taşıdıkları ortaya çıkmıştır (Babacan, 2004: 648).

Eylül 1894 yılında, Maraş'ta bulunan Amerikan mekteplerinde öğretmenlik yapan bazı Ermeniler, isyanı teşvik ettikleri gerekçesiyle suçlu bulunarak tutuklanmışlardır. Bunların bir kısmı Amerikan vatandaşı olduğu için hemen yargılanması mümkün olmamış ve bu öğretmenlerle ilgili olarak Amerikan elçiliğine îkâz edici ve aydınlatıcı bilgiler verilmiştir (Eyicil, 1999: 195–196).

Maraş'ta olduğu gibi diğer Osmanlı vilayetlerinde de isyana karışan misyonerler Amerika, İngiltere, Fransa gibi emperyalist devletlerin araya girmesi üzerine cezalandırılmamış hatta sınır dışı dahi edilememişlerdir. Hatta Ermeni olayları sırasında tahrip edilen okulların birçoğuna tazminat ödenilmek zorunda kalınmıştır.

Mesela; 1895 yılındaki Ermeni olayları sırasında, Ermeniler tarafından kasten çıkarılan yangında Maraş'ta 150 kadar ev yanmıştır. Amerikalı misyonerlere ait olan Maraş Kız Koleji ve Protestan İlahiyat Okulu da yanan yerler

arasındaydı. Ermeni komiteciler misyonerlere ait binaları ateşe verince okullarda bulunan 290 öğrenci misyonerler tarafından güvenli yerlere çıkarılmıştı. Amerikan misyonerleri ve öğrenciler askerlerin himayesi altına alınmıştı. Yangında 44 bin dolar civarında maddi zarar olmuştu. Hatta Amerikan Sefâreti, Osmanlı askerleriyle memurlarının Amerikan misyonerlerini korumak için gösterdikleri çabayı kendi hükümetine aktarmıştır. Buna rağmen Amerikan Hükümeti, Osmanlı devletinden tazminat istemiştir (Günay, 2008: 293–294) Daha sonra, Maraş'ta tahrip edilen Amerikan İlahiyat Okulunun inşaat masrafları bizzat padişah tarafından ödenmiştir (Mutlu, 2005: 310).

Aralık 1895 yılında Zeytun ve çevresindeki Ermenileri etrafına toplayıp isyan eden Baron Agasi, Amerika ve İngiltere'de okumuştur (Özalp, 1983: 183). 1895 yılındaki Zeytun İsyanına, Zeytun Mektebi öğretmenlerinden Avedik Keşanyan'ın ve Antep Ermeni Protestan Kilise'sinin rahibi de katılmışlardı (Dinçaslan, 2006: 30). Fındıcak'taki isyana Dereköy'deki Ermeniler ve Dereköy'de öğretmenlik yapan Yeremia Kahyayan'da katılmışlardır (Kerr, 1973: 18).

Zeytun ve Fındıcak'ta isyan eden asiler tutuklanıp götürülürken, Amerikalı misyonerler onların hâmi olarak onlarla beraber seyahat etmek istemişlerdir. Fakat bu talepleri reddedilmiş ve sadece Alman Hilfsbund üyesi misyonerlere izin vermişlerdir ve bunlar Sûriye'ye kadar birlikte seyahat etmişler ve faaliyetlerini hem Berlin'deki merkezlerine hem de Amerikan Board örgütüne rapor etmişlerdir (Kerr, 1973: 23–24).

Amerikalı misyoner Stanley Kerr'e göre:"19. yüzyıl boyunca Maraş'taki Ermeniler derin bir kültürel rönesanstan geçmişlerdir. Amerikalı ve Avrupalı misyonerler ve eğitimciler; Ermenilerin kendi varlıklarının farkına varmalarını artırmıştır. Maraş misyoner merkezlerinden biri haline gelmiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde Maraş'taki

Ermenilerin 3'te 1'i Protestan kiliselerine devam eder hale gelmiştir" (Kerr, 1973: giriş x11).

ABD, Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenilere direk olarak el atmamış, onları Amerikan misyoner örgütlerine havale etmiş, kendisi arka plandan bu kuruluşları desteklemiştir (Şimşir, 2005: 15). Ermeni terör örgütleri Taşnak ve Hınçak 1905 yılında Türkiye'de kanlı terör eylemlerine başladıktan sonra da ABD; güya Ermenileri ve misyonerleri korumak için Osmanlı karasularına bir savaş gemisi göndermiştir. Mersin ve İskenderun limanlarına demir atan geminin komutanı Amiral Selfridge, Halep valisine ve Mersin Mutasarrıfına ağır mektuplar göndermiştir (Şimşir, 2005: 126).

Amerikalı misyonerlerin ve Board Örgütünün Ermeni isyancıların ve Ermeni terör örgütleri Taşnak ve Hınçak'ın kuryeliğini de yapmışlardır. Osmanlı makamları kapitülasyonlar nedeniyle misyonerlerin mektuplarını açamıyordu. Osmanlı'nın ABD Büyükelçisi Mavroyani Bey: Türkiye'deki Ermeni ihtilalcilerinin Amerika'daki suç ortaklarıyla posta aracılığıyla değil, Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren misyonerlerin gizli aracılıklarıyla haberleştiklerini ABD'nin Dışişleri Bakanına notayla bildirmiştir (Şimşir, 2005: 119).

Amerika'daki Ermenilerin, Maraş ve Zeytun'a gönderdikleri paralar da yine aynı şekilde Amerikalı misyonerler tarafından Ermenilere ve komitacılara iletilmekteydi. Mesela; Dâhiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyetinden Orduyu Hümâyun Başkomutanlığı Vekâlet-i Celilesine 25 Mart 1916 tarihinde yazılan yazıda, Derseadet (İstanbul)'den Amerikalı Pitt tarafından Maraş'a gönderilen paraların, Mister Vedli ve Leyman adlı misyonerler tarafından Ermenilere verildiği anlaşılmaktaydı (Dinçaslan, 2006: 20)

Ermenilere gelen her türlü gizli belge, silah ve patlayıcı madde genellikle misyonerler vasıtasıyla sahiplerine ulaştırılmaktaydı. Mesela 1895 yılında Maraş'ta görevli İngiliz misyoner Lee ve Amerikalı misyoner Mikalem'ye verilmek üzere İskenderun limanından ülkeye girdiği anlaşılan ve Antep üzerinden Maraş'a gönderilen, evraklarında kitap ve çeşitli eşya olduğu bildirilen sandıklardan şüphelenilmişti. Çünkü içinde kitap olduğu belirtilen sandıklar barut kokmaktaydı. Misyonerlerin itirazlarına rağmen sandıklar açılmış, sandıklarda barut ve patlayıcı madde olduğu ortaya çıkmıştır. Söz konusu sandıklarda ayrıca Amerika ve Avrupa gazetelerinde Türklerin Ermenilere zulüm ve işkence yaptıkları yönündeki gazete kesikleri de bulunmuştur. Yine bu sandıklardan Misyoner Lee'ye Boston'dan gelen bir mektupta, Herald gazetesinden gönderilen parçaların mütâlaası bildirilmiş ve Ermenilerin Maraş bölgesinde her an harekete hazır tutulmaları, Muş-Bitlis havalisinde hazırlıkların tamamlanmak üzere olduğu, Ermenilerin daha güneyde Arap bölgesinde de toplantılara başladıkları bildirilmiştir (Babacan, 2004: 648-649).

Yine İngiliz misyoner Lee ve Amerikalı misyoner Mikalem'ye Katolik patrikliği tarafından, gümrük evrakları usulsüz olarak düzenlenmiş sandıklarla bazı kitaplar gönderilmiştir. 24 Kasım 1894 tarihinde yapılan aramada, sandıktan çıkan evrakta, Maraş Amerikan Koleji öğretmenleri Lee ve Mikalem'in Osmanlı Devleti aleyhinde ve Ermenistan adıyla müstakil bir devletin kurulması için Ermenileri tahrik ve teşvik ettiklerini anlatan belgeler ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler üzerine sivil ve askeri memurların kendilerini sıkı bir takibe almaları üzerine, Maraş Amerikan Kız Koleji Müdürü olan Mr. Lee: "*Askerleriniz okulumuzun etrafında ve civardaki bahçelerde çok durur ve dolaşırlarsa iftiraya uğrayabilirler ...*" diyerek Türk subaylarını tehdit etmeye çalışmıştır (Babacan, 2004: 649).

Zeytun İsyanları ve Misyonerler

Misyonerlerin mektuplarından ve raporlarında Zeytun'daki Ermenilere karşı bir sempatileri olduğu anlaşılmaktadır. 1861 yılında Zeytin'i ziyaret eden Misyoner G. H. White, Zeytun için: "Devletten bağımsız, vergi ödemezler, dağ evlerinde güvendeler. Sultanın gücüne meydan okuyorlar. Kendi yollarında çok dindarlar, 5-10 kadarı Protestan oldu" gibi ifadeler kullanmıştır PABCFM, (Reel:642, No:460). Maraş'taki misyonerlerden Tillman Trowbridge Aralık, 1868 tarihinde Zeytun'u ziyaret etmiştir. Bunun görüşleri de Zeytunlular için 1861'de ziyaret eden Misyoner G. H. White'den farklı değildi. Zeytunlular için: "Zeytun insanı burada vahşilikleriyle ve kanunsuzluklarıyla ünlüdür" demiştir PABCFM, (Reel: 642, No: 409).

Protestan Misyonerler, ilk kez 1867 yılında, Zeytun'da da bir yerli çalıştırmaya başlamışlardır. Bu kişi Ev Misyonerleri Toplumu (Home Missionary Society) tarafından desteklenmiştir. 1867 yılında, Maraş'taki va'z evine ortalama 135 kişi gelmekteyken, Zeytindeki va'z evine ise ortalama 20 kişinin devam ettiği anlaşılmaktadır PABCFM, (Reel: 640, No: 67).

Zeytunlu haydutlar 1877 yılında isyan etmişlerdir ve Zeytun 6 ay kadar devlete isyan eden birkaç haydut şefinin kontrolünde kalmıştır PABCFM, (Reel:643, No:92). Kozan dağlarındaki Kozan oğlu isyanı ve Zeytundaki isyan 1879 yılına gelindiğinde daha da yayılmıştır. Hatta misyonerler batıdaki dış istasyonlara yapılan turları dahi durdurmuşlardır. Misyonerler yıllık raporlarında Zeytunlu Ermenilerin dağlara çıktıklarını ve çevre köylerdeki Müslümanlara karşı terör uyguladıklarını yazmışlardır. Kasım ayında Halep ve Maraş vâlisi ile General Mander Paşa 3 askeri kuvvetle Zeytun'a isyancıları yakalamaya gittiyse de başarılı olamamışlardır PABCFM, (Reel: 643, No: 93).

Tüm bu olanlara ve kendi yazdıklarına rağmen Misyonerler; Müslümanlara ve Türklere karşı olan önyargılarını bırakmamışlardı; Çünkü kendileri açıkça ifade ediyorlardı ki Zeytunlu teröristler komşu köydeki Müslümanlara terör uyguluyordu, aylardır Zeytun'u birkaç haydut şefi kontrol etmekteydi. Bunlara rağmen isyanı bastırmaya gelen Halep valisini ve askerlerini eleştirip ve suçlayarak "Eğer misyoner Montgomery Zeytun'a gitmeseydi Türkler belki de katliam yapabilirdi" PABCFM, (Reel: 643, No: 93) gibi ifadeler kullanmaktan geri kalmamışlardır. Bu sayede Zeytun'daki problemlerden getiri sağlamaya çalışmışlardır.

Aynı şekilde ortada bir katliam olmadığı halde Robert Kolej müdürü Washburn da Bulgaristan Batak'ta Türklerin katliam yaptığı iddiasıyla Avrupalı haçlıları ayağa kaldırmıştı (Ki son zamanlardaki Alman araştırmacıların yaptığı araştırmalarda, Bulgaristan'da böyle bir katliamın söz konusu olmadığı ispatlanmıştır). Robert Kolej'in Maraş'taki uzantıları da olayları aynı pencereden ve aynı önyargılarla görmekteydiler ve aynı önyargılarla Türklere saldırmaktan geri durmamışlardır. Misyonerler ve misyoner okulları; nasıl bir Hristiyan taassubuna sahip olduklarını her iki olayda, her iki okulda da açıkça ortaya koymuşlardır.

Halep'teki İngiliz konsolosunun ricasıyla Halep valisi misyoner Henry Marden'in Zeytin'i ziyaretine ve barış sağlanması için çalışmasına izin vermiştir. Maraş Protestan İlahiyat Okulu öğrencileri de Mr. Marden ile beraber çalışmışlar ve Zeytun'a gitmişlerdir PABCFM, (Reel: 643, No: 93).

Misyonerler Zeytun isyanını çok iyi bir fırsat olarak değerlendirmiş ve kendilerini Zeytun halkına kurtarıcı olarak takdim etmişlerdir. Kendi ifadelerinde de Zeytun olaylarında; "misyonerler olarak Zeytunlular için yaptıklarımızla onların kalbini kazandık. Fakat olaylar nedeniyle

Zeytun'daki dîni çalışmalar çok az gelişme gösterdi” demektedirler PABCFM, (Reel: 643, No: 93).

1879 yılındaki Zeytun isyanından hemen sonra Antep'teki Ev Misyonu Toplumunu Zeytun'a Merkezi Türkiye Kolejinden yeni mezun olmuş birini vâiz-öğretmen olarak göndermiştir (Stone, 1984: 148).

Zeytun isyanında misyonerler, İngiltere'nin Halep Konsolosuyla beraber çalışmışlardır. 1879 Aralık ayında İngiltere'nin Halep Konsolosu Mr. Anderson; mahkûmların durumunu tespit etmek için Zeytun'a gelmiştir. Mr. Anderson Zeytun'dan ayrıldıktan birkaç gün sonra Zeytun âsileri dağdan inerek mahkûmları serbest bırakmışlardır PABCFM, (Reel: 644, No: 240).

Zeytun İsyanının elebaşı olan Babek ve yandaşları tarafından İngiltere'nin Halep Konsolosu Anderson'a yazılan mektup Maraş Mutasarrıflığı Vekâletinde bulunan Fırka-i İslâhiye Kumandanı Mirliva Mazhar Paşa tarafından ele geçirilmiştir. Ermenice yazılan mektupta, âsiler konsolosa, kendileri için yaptığı çalışmalar dolayısıyla teşekkür ediyorlar ve konsolosa “*bize emrettiğiniz gibi hareket ettik, hem siz de biliyorsunuz ki emirlerinizden çıkmadık... Ne şekilde hareket edelim? ...*” gibi ifadelerle konsolosun emrinde olduklarını ve söyledikleri her şeyi yapmaya hazır olduklarını bildiriyorlardı (Dinçaslan, 2006: 15-16).

Bu olaylar üzerine Halep vâlisi olaya müdahale etmek için Zeytun'a asker sevk etmek istemiştir. Fakat İngiltere'nin Halep Konsolosu misyoner Marden'e çektiği telgrafta: “Ben valiyi bu gücü geri çekmesi hususunda ikna ettim ve sen Zeytun'a giderek barış görüşmelerini etkile ve bize rapor et” demiştir PABCFM, (Reel: 644, No: 240).

Mr. Marden, Zeytun'a gitmiş ve bir hafta kalarak; Protestan, Katolik, Ermeni milletinin liderleriyle ve haydutlarla görüşmüş ayrıca kaymakamla da görüşmüştür.

Mr. Marden'in görüşmelerinden de bir sonuç çıkmamıştır PABCFM, (Reel: 644, No: 240).

İngiliz konsolosunun ve Halep vâlisinin emriyle arabulucu olarak Zeytun'a giden misyoner Henry Marden, Zeytunlu Haydutlar için şu ifadeleri kullanmaktaydı: “Zeytunlular zorlu ve cesur insanlardır. Zeytunluların Müslüman bir yöneticiyi kabul etmeleri zor, bu Müslüman yönetici adaletli bir yönetim oluştursa bile Zeytunlular kabul etmez” PABCFM, (Reel: 645, No: 46).

Bu ifâdeleri söyleyen bir kişi arabulucu olarak neler yapabilirdi. Kendisi dahî bir şey yapacağına inanmıyordu. Sadece maksatlı olarak sürekli Türkleri, mesnetsiz iddîalarla suçlamaktan başka bir işleri olmamıştır. Misyonerler azınlık isyanları ve Ermeni olayları hususunda Hristiyan taassubu ile hareket ederek Osmanlı Devleti'ni ve Türkleri Avrupa'da câni olarak tanıtmışlardır ve hala da aynı taassubu bırakmış değillerdir. Aynı şekilde 1894 yılındaki Sason'daki Ermeni isyanını da ABD kamuoyuna misyonerler; Türklerin Ermenileri katlettikleri yalanıyla duyurarak ABD'de Türkleri câni olarak göstermeye çalışmışlardır (Mazıcı, 2005: 27).

Amerikan Board adlı misyoner örgütü ve örgütün misyonerleri; sadece isyanlar sırasında Amerika ve Avrupa kamuoyunu yanıltmakla aşırı derecede abartılmış ve yalan haberlerle galeyana getirmekle kalmamışlardı. I. Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin propaganda amaçlı olarak hazırladıkları, abartılı ve yanlış bilgilerden oluşan “Mavi kitap yayınlanır yayınlanmaz ABCFM'nin patronu James L. Barton, bu kitaptan 3000 nüsha sipariş ederek Amerika'daki etkili yerlere dağıtmıştır (Şimşir, 2005: 32).

Amerikalı tarihçi; Justin Mc Carthy; Mavi kitap için şunları söylemiştir: “Propaganda malzemesi olarak yazılan bu kitaptaki belgeler tamamen sahte ve düzmedir. Mavi kitap'ta olayları anlatanların 4' de birinin kimliği bilinmiyor.

Kitap'ta belge diye sunulanlar Taşnak gazetelerinden yapılan alıntılardır. Bunlar büyük yalanlar değil, aptalca yalanlardır” (Şimşir, 2005: 30).

Zeytun'daki isyanı bastırmak için hükümet; Zeytun'a askeri kuvvet göndermeye başlaması üzerine misyonerler Halep'teki İngiliz konsolosuna telgraf çekmek istemişler ancak telgraf telleri kesik olduğu için Maraş'taki misyonerlerden Mr. Christie ve bir misyoner atla Halep'e giderek, İngiltere'nin Halep Konsolosu Mr. Anderson'a, misyoner Henry Marden'in raporunu iletmışlerdir. Ayrıca Halep vâlisiyle de görüşerek askeri güçlerin Zeytun'a gitmemesine, Maraş vâlisi, Zeytin Kaymakamı ve telgraf operatörünün görevden alınmasına neden olmuşlardır PABCFM, (Reel: 644, No: 240).

1879 yılında, Halep Valisi telgrafla Maraş'tan, misyoner okullarındaki öğretmenlerden Baron Sarkis (Protestan Ermeni)'in de Zeytin'e gitmesini ve olayları teskin etmesini istemiştir. Maraş valisi Baron Sarkis'le birlikte 100 kadar Çerkez'i de Zeytun'a göndermiştir. Zeytunlu Haydutlar Çerkezlere saldırarak 8–10 kişiyi öldürmüşlerdir. Misyonerlere göre Zeytunlular yine de barışçı davranarak Çerkezlerin ölümlerini gömme hususunda aracı olmuşlardır. Misyonerler Zeytun eşkıyâsının bu davranışını barışçı bulmuşlardır PABCFM, (Reel: 644, No: 241).

Amerikan Protestan misyonerlerden Papaz John E. Meril, Zeytun Ermenilerinin tehcîri sırasında şunları söylemiştir: “Maraş bölgesinin okumuş ve kabiliyetli Hristiyan halkının göç ettirilmesi, Amerikan misyonerlerinin menfaatine direk bir darbedir. 50 yıl süren bir çalışmanın ve binlerce dolar masrafın neticesi tehlikeye sokulmaktadır” demiştir (Yurtsever, 1983: 277) Misyoner Meril'in de ifade ettiği gibi Amerikalı misyonerler bölgedeki Ermeniler için çok büyük paralar harcamışlardır.

1894–1895 yıllarındaki Ermeni olaylarında da misyonerler Maraş'ta olduğu gibi Osmanlı Ülkesi'ndeki diğer şehirlerde de bu olaylar sayesinde nüfuzlarını ve etki alanlarını genişletmeye çalışmışlardır. Örneğin; Osmanlı arşivlerinde; Kayseri'de; Dr. Dodde'nin, İzmir'de; Mr. Barlett'in, İstanbul'da; Dr. George Gerrick'in, Trabzon'da; Dr. Parmelee'nin mevcut durumdan istifa ederek Ermeniler üzerindeki nüfuzlarını artırmaya çalıştıkları belirtilmiştir (Mutlu, 2005: 310).

Amerikalı Misyoner Henry Marden'in 1879 Zeytun İsyanındaki Faaliyetleri ve İsyanla İlgili Değerlendirmesi

Misyoner Henry Marden İngiltere'nin Halep konsolosunun ve Osmanlı Devleti'nin Halep Valisinin emriyle arabulucu olarak Zeytun'a gitmiştir. Marden; Zeytun'da nüfusun çoğunun Ermeni olduğunu, ayrıca kasabada 100 kadar Protestan ve yine 100 kadar da Katolik'in yaşadığını belirtmiştir PABCFM, (Reel: 645, No: 42).

Misyonerler Maraş'tan yazdıkları mektuplarda Türkleri kötülemek için asılsız iddiâlarda bulunmuşlardır. Henüz bir askerî müdahale olmadığı halde İngiliz konsolosunun ve Halep Valisinin emriyle arabulucu olarak Zeytun'a giden misyoner Henry Marden yazdığı mektuplarda: Sanki Zeytun'daki herkes öldürülecekmiş gibi Zeytun'da “10 bin hayat yaşamalı” başlıklı mektuplar yazmıştır. Hâlbuki Marden bunları yazdığında henüz Osmanlı Hükümeti oraya bir askerî birlik dahî göndermemiştir. Yine aynı kişi isyandan sonra da kendilerinin Zeytun'u koruduğunu belirterek kasabadaki Ermeni papazlara karşı yöre insanını Protestan yapma amacına ulaşmaya çalışmışlardır PABCFM, (Reel: 645, No: 101).

Aşağıdaki ifadeler de Mr. Henry Marden'in Zeytun isyanıyla alakalı diğer görüşleridir: "Önce ben sonrada Mr. Montgomery kasabayı Türklerden koruduk. Binlerce Hristiyan, merhametsiz Türkler tarafından sıkıştırılırken boş ve sessiz duramazdım" PABCFM, (Reel: 645, No: 46). "Ben İngiliz konsolosuna tam raporlar gönderdim o da bu raporları Babıaliye ve İngiltere Büyükelçiliğine gönderdi" PABCFM, (Reel: 645, No: 46). "Zeytunla ilgili her türlü durumu Halep'teki otoritelere rapor ettim. Ayrıca Zeytun'daki bu politik sorunlar sayesinde İncil çalışmaları için geniş bir kapı açılacağına inanıyorum" PABCFM, (Reel: 645, No: 42).

1879'daki Zeytun İsyanının Misyonerlere Katkıları

1879'daki Zeytun İsyanı'nın misyonerlere aşağıdaki katkıları sağladığı tespit edilmiştir:

1) Zeytun da karışıklıklar ve isyanlar devam ederken Maraş'tan bir Protestan bayan gelerek, Zeytun'da 30 Ermeni ve 10 Protestan kadını okutmaya başlamıştır PABCFM, (Reel: 645, No: 48).

2) Hanik Atsoon adlı Maraş'taki misyonerlere ait liseden mezun biri de Zeytun'da çalışmaya başlamıştır PABCFM, (Reel: 643, No: 94).

3) Protestanlığı yaymaya çalışan misyonerler 1879'daki Zeytun isyanını kendi işlerinin açılması için bir fırsat olarak görmüşlerdir. Zeytun halkına kendileri için çalıştıklarını göstermeye çalışarak onlardan taraftar toplamaya çalışmışlardır. Çünkü daha önce Yenice kale deki halkın nasıl Katolik olduğunu iyi bilen misyonerler, bu gibi durumlardan istifade etmeye çalışmaktaydılar.

4) Zeytun'daki Papazlar; Ermeni kadınların Protestanlardan ders almasını daha önce yasaklamışlardı. Buna rağmen Zeytun isyanı sırasında bazı Ermeni kadınlar

Protestanlardan ders almaya devam etmişlerdir PABCFM, (Reel:645, No:48).

5) Zeytun isyanı sırasında Zeytun'a sık sık gidip yerli halkla ve isyancı güruhla görüşen misyoner Henry Marden de isyandan sonra Zeytunlu Hristiyanların; misyonerlere ve Protestanlığa ilgi duymaya başladıklarını belirterek kendisini Zeytun'daki her kesimden insanın gayet iyi karşıladığını belirtmiştir PABCFM, (Reel: 645, No: 46).

6) İsyandan sonra Zeytun'u ziyaret eden misyoner G.H. Montgomery de; Zeytinde misyonerlerin etkisiyle ve son politik problemlerin etkisiyle İncil'e olan talebin arttığını belirtmiştir PABCFM, (Reel: 643, No: 94).

7) 8 Temmuz 1880 Tarihli, Henry Marden'in, Board Sekreteri N.G. Clark'a yazdığı mektupta da: "Zeytun'daki çalışmalarımızı ilerletmeyi ve geçen iki yıl boyunca Zeytun'daki politik meselelerde elde ettiğimiz prestijimizden yararlanmaya çalışıyoruz. Zeytun'daki her sınıftan insan bize kalpten hoş geldin dedi. Zeytun'a vaiz ve İncil okuyucular için bir ev inşa ettik" demiştir PABCFM, (Reel: 645, No: 63).

Misyonerlerden Thomas Christie'nin Zeytun Ermenilerini Konu Alan Mektubu

Maraş'ta faaliyet gösteren Amerikalı misyonerlerden Thomas Christie'nin Ocak 1879 Tarihli "Sevgili Hristiyan Kardeşler" başlıklı, Zeytun Ermenilerini konu alan mektubunda, Zeytun Ermenileriyle ilgili ilginç tespitlerde bulunmuştur. Bu tespitleri hiçbir yorumda bulunmadan sunuyoruz PABCFM (Reel: 644, No: 241):

"Zeytun'un 8-10 bin nüfusu var. Zeytundaki insanlar gaddarlık ve vahşilikleriyle meşhurdur. Bozuk kiliselerine fanatik bir bağlılıkları vardır ve Türklerden nefret ederler. 12 yıl önce(1867) Mr. Montgomery ilk kez Zeytun'a gittiğinde;

Zeytunlu papaz kalabalığı galeyana getirmiş ve misyoner Montgomery ve yanındaki kişi atlarından çekilmiş, dövülmüş ve taşlanmış. Zeytun'da ilk kez Protestan olan adam da dövülmüştür. Zeytunlu kaba haydutlar, Türk idaresinde de pek sessiz durmadılar. Sonunda teslim olsalar da Türk askerini de püskürttüler. Bu hususta bir kişi bunlara derinden sempati duyabilir. Fakat bu isyanlar özgürlük için değildi. Onlar kanun altında özgürlük de istemediler. Onların liderleri basit haydut şefleriydi. Bunlar Türkleri de Hristiyanları da yağmaladılar. Daima kendi aralarında da kavga ederler, bu kavgalar da çok kanlı olurdu.

Geçen yaz eşkıyalar Türk Kaymakamı şehirden çıkardılar. 4 ay boyunca Zeytun'da anarşi hüküm sürdü. Haydutluğun önü açıldı. Çevre köylere saldırdılar. Kervanları durdurdular. Zeytun'daki evlerini çaldıkları yiyecek ve eşyalarla doldurdular. Merkezi Türkiye Koleji öğretmenlerinden Sewny (Ermeni asıllı) de bunların eline düştü; karısının ve kendisinin her şeyini aldılar.

Eşkıyalar çapulculuk yapıp gece Zeytun'a gelip içki alemleri, cümbüşler yaparlardı. Binalarda ateşler yükselir ve çalınan koyunlarla ziyafetler çekilirdi. Böyle bir durumda yangın çıkmış ve evler yanmıştır.”

Maraş'taki Millî Mücâdele Sırasında Misyoner Faaliyetleri

Yakın doğu Yardım Teşkilatının (NER) üyesi misyoner Stanley Kerr'e göre; “Maraş'taki mücadele, kurtuluş savaşında Türk mücadelesine örnek olmuştur. Karamsarlığı yok ederek; Türk insanına İtilaf devletlerinin yenilebileceğini ve yenildiğini göstermiştir” (Kerr, 1973: giriş xx1).

İngilizler, Maraş'ı işgal ettiklerinde, Amerikan Koleji, Ahırbaşı (I. Protestan Kilisesi), Ermeni ve Katolik

kilisesi ile Alman çiftliğinde kalmışlardı (Kerr, 1973: 36). Fransızlar, Maraş'ı işgal ettiklerinde merkez karargâh olarak Amerikalıların İlahiyat okulunu seçmişlerdir (Kerr, 1973: 73). Fransızlar Amerikan İlahiyat Okuluna 100 Fransız askeri, 50'de Ermeni lejyonu yerleştirmiştir (Özalp, Tarihsiz: 151)

Amerikalı misyonerler, savaş sırasında koleji, Fransız karargâhı şekline sokmuşlardır ve savaşı Fransızlar bu kolej'den idare etmişler, Türk temsilcilerini burada tutuklamışlardır (Özbaş, Tarihsiz: 185). Savaş sırasında Amerikan Kolejine bin kadar Ermeni de sığınmıştır (Karabekiroğlu, 2008: 222).

İngiliz işgalinden sonra Ermeniler işgal güçlerinin de yardımıyla Maraş'ta daha önce Müslüman olmuş Ermenileri tehdit etmeye ve onlara saldırmaya başlamışlardır. Müslümanlarla evlenmiş olan kadın ve kızlar evlerinden zorla alınıp Amerikan Kolejine götürülmüşlerdir. Gitmek istemediği için Karaküçükzade Mehmet'in hanımı, Ermeni Artin tarafından öldürülmüştür (Karabekiroğlu, 2008: 43–44). Maraş'taki kurtuluş savaşı sırasında Amerikan Kolejine, Abarabaşı Kilisesine, Beytisselam Yetimhanesine Fransız bayrakları çekilmiştir (Özbaş, Tarihsiz: 213).

Maraş'taki millî mücâdele sırasında silahlı çatışmalar gayri Müslimler ve misyonerlere ait olan, kiliselerin, okulların, yetimhanelerin ve manastırların etraflarında cereyan etmiştir. Çünkü işgal güçleri buraları merkez üsler olarak kullanmışlardır ve bu noktalardan Maraş'ı sürekli ateş altında tutmuşlardır. Fransızlar Maraş'ta yedi merkezde müstahkem mevki tutmuşlardır. Bunlar; Amerikan Kız Koleji, Alman Yetimhanesi, Alman Hastanesi, Ermeni Katolik Kilisesi, Latin Manastırı, Greğoryen Kırk Çocuklar Kilisesi, İlk Ermeni Evanjelist Kilisesiydi. Bunların yanı sıra Fransızlar, Alman Çiftliği, Dedepaşa Konağı, Abarabaşı Manastırı, Akdere, Kale civarında Şekerdere, Tekke ve Kırklar kilisesi, Hâtûniye Mahallesi Katolik Kilisesi,

Protestan Kilisesini de tahkim etmişler (Karabekiroğlu, 2008: 152).

İşgal sırasında da misyonerler ve Ermeni azınlık işgalcilerle yakın işbirliği içerisinde olmuştur. Misyonerler, Ermenilere ve işgal kuvvetlerine bütün binalarını açmışlar ve her türlü hizmeti sunmuşlardır. Maraş'taki milli mücadele devam ederken Türklerden hafif yaralarla dahi Amerikan Hastanesine başvurup tedavi olmak isteyenler çoğu kez bunu hastanede çalışan Ermeniler vasıtasıyla hayatlarıyla ödemişlerdir. Meselâ; Millî mücâdele sırasında, çete komutanı ve İ'dâdî mektebi muallimi olan Hayrullah Efendi yaralanmıştı. Amerikan Hastanesine yatırılan Hayrullah Efendi, hastane doktoru Artin isimli bir Ermeni tarafından zehirli iğne yapılarak şehit edilmiştir (Özalp, 1986: 192).

Maraş'taki millî mücâdele devam ederken Amerikalı misyonerlerden Dr. Wilson ve Dr. Kirkoran, 5 Şubat 1920 tarihinde bir yazı yazarak Amerikalı misyonerlerin, Fransızlarla- Maraşlılar arasında arabulucu olabileceklerini belirtmişlerdir (Özalp, 2005: 151).

Misyoner Mr. Leyman ve NER üyesi Dr. Wilson 11 Şubat 1920 tarihinde, Fransızlar Maraş'tan çekilince Maraş Mutasarrıflığından askeri koruma istemişlerdir (Özalp, 2005: 191).

Maraş'taki yetimhâneler de işgal sırasında Fransız askerlerinin karargâhlarından biri haline getirilmiştir. Alman yetimhânesine Maraş'taki milli mücadele sırasında, Fransızlar 3 makineli tüfek ve 80 kadar asker yerleştirmiştir (Kerr, 1973: 102). Maraş'taki millî mücâdele sırasında Fransızlar Ermenileri silahlandırmıştır (Kerr, 1973: 137). Fransızlar Ermeni Katolik kilisesine, işgalden sonra Ermeni lejyonerleri yerleştirmişlerdir.

Çizelge 2.35. Fransız Kuvvetlerinin Şehirdeki Dağılımı

Bulunduğu Yer	Fransız	Ermeni
Depo ve Kışlada	200	150
Kolejde	100	50
Alman Hastanesi,		25
Abarabaşı Kilisesi	250	200
Alman Yetimhânesi	200	50
Kümbet Kilisesi	150	150
Bahtiyar Yokuşu Kilisesi	100	100
Katolik Kilisesi	300	120
Kırklar Kilisesi	150	100
Tekke Kilisesi	100	50
Şekerdere Kilisesi	200	
Mercimektepe	700	
Toplam	2675	970

Kaynak: (Karabekiroğlu, 2008: 153)

Fransızlar, Maraş'ı terk ederken, Amerikalı misyonerlere: “Bizim şehri terk edeceğimizi Ermenilere söylemeyin. Çünkü peşimize düşerler” demişlerdir (Kerr, 1973: 160). Görüldüğü gibi, Fransızlar için Ermeniler sadece onların çıkarlarına hizmet ettiği ve işlerine yaradığı için kullanmışlardır. Sonra da sıkıştıklarında yüzüstü bırakıp gitmeye kalkışmışlardır. Ermenilerin güvenliğini düşünmemişlerdir. Savaş sonrası peşlerine düşenleri de dışlamışlardır. Yoksa onların güvenliği kesinlikle Fransızlar için önemli değildir.

Maraş'taki Amerikan Misyoner Kurumlarının Sonu

Kurtuluş savaşından sonra, Maraş'taki Amerikalı misyonerlerin bir kısmı şehri terk etmişlerdi, bazı kurumları ve öğrencileri Maraş'taki; İngiliz, Alman ve de Amerikalılara ait yetimhanelerde bulunan 1200 çocuğu

Lübnan ve Suriye'ye taşımışlardı. Bunlara rağmen Amerikalı misyonerler şehirdeki faaliyetlerine 1932 yılına kadar devam etmişlerdir.

1932 yılında, Başbakan İsmet İnönü Maraş'ı ziyaret etmiştir. Ziyâret sırasında Sağlık Bakanı Refik Saydam ile beraber devlet hastanesini (eski Alman hastanesi) de ziyaret etmiştir. Hastanenin balkonundan şehri de seyreden İsmet Paşa'nın dikkatini şehre hâkim bir noktadaki yüksek taş binalar çekmiştir. İsmet Paşa; hastanenin başhekimi Dr. Sait'ten bu binaların Müslümanları Hristiyan yapmaya çalışan Amerikalı misyonerlere ait olduğunu öğrenince Ankara'ya dönünce meseleyi halledeceğini söylemiştir. Ziyareten 20 gün sonra da; Ankara'dan okulların kapatılması kararıyla beraber, binaların kamulaştırma bedeli olarak 30000 lira gönderilmiştir ve bu sâyede Amerikalılara âit binalar kamulaştırılmıştır (Özbaş, 1994: 8).

Maraş'ta misyonerlere ait binaların bulunduğu Abarabaşı mevkiinden bir görünüm.

SONUÇ

Eğitim milletleri bir arada tutmak için, çocukların; ülkenin geleceğini birlikte inşâ etmesini sağlamak için, milletleri millet yapan değerlerin nesillere aktarılmasını sağlamak için ve daha da önemlisi insanların içinde yaşadıkları topluma, millete ve devlete olan âidiyet hissini güçlendirilmesi için çok önemli bir fonksiyona sahiptir.

Günümüzde yaygın olan inanışın aksine insanları bir arada tutan ve onların ortak duygular içinde birlikte yaşama arzularını devam ettiren unsur ekonomik çıkarlar değil, âidiyet duygusudur. Âidiyet duygusunun sağlanmasında ise eğitim tartışılmaz bir yere sahiptir.

Misyonerlik faaliyetleri eğitim kurumları vâsıtasıyla, ülkelerin sadece mevcut durumu için değil, gelecekteki konumu, faaliyetleri için de bir tehdit oluşturmuşlardır. Bu faaliyetler Osmanlı ülkesindeki azınlıklar arasında ulusçuluk akımlarının yayılmasını sağlayarak Osmanlılık fikrinin etkisinin azalmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin modern anlamda vatandaşlık bağıyla ülkedeki bütün etnik ve dini unsurları kapsamasının önünde misyonerler yapmış oldukları faaliyetlerle büyük bir engel teşkil etmişlerdir. Çünkü ülkelerin, kendilerine bağlı, kendi fikirlerini ve ülküsünü benimseyen iyi vatandaşlar ve yurttaşlar yetiştirmesini sağlayacak en iyi ortamlar okullardır. Böylece misyonerler ve Osmanlı sınırları içerisindeki ayrılıkçı

Ermeni ve Rum Patrikhaneleri, Osmanlı Devleti'nde ülkenin en ücrâ köylerine varıncaya dek okullar açarak Osmanlı devletinin asırlar içerisinde varolan, gelenek kazanan bütünlüğünü bozmaya çalışmışlar ve bozmuşlardır.

Maraş'ta da misyonerler, ilkokullar, yetimhâneler, kız ve erkek liseleri, kız koleji ve Protestan İlahiyat Okulunu açmışlardır. İlkokullarda okuma ve yazma öğretmişler liselerde ise kendi misyonerlik faaliyetleri için kullanacakları elemanları yetiştirmeye çalışmışlardır.

Ortaokulu ve liseyi bitiren kızları köylerde öğretmen ve İncil okuyucu kadın olarak çalıştırmışlardır. Maraş'taki Protestan İlahiyat Okulu vasıtasıyla ise Maraş'ın yanı sıra, Antep, Adana, Urfa, Saimbeyli, Siverek, Antakya gibi yerlerin kiliseleri için papaz yetiştirmişlerdir.

Misyonerlerin ifadelerine göre, 19. yüzyıl boyunca Maraş'taki Ermeniler derin bir kültürel rönesanstan geçmişlerdir. Amerikalı ve Avrupalı misyonerler ve eğitimciler; Ermenilerin kendi millî kimliklerinin farkına varmalarını sağlamıştır. Çünkü okulların ders programlarında yıldan yıla değişmeyen tek bir ders vardır o da Ermenice öğretimi idi. Bu ders ilkokuldan yüksekokula ve papaz yetiştiren Ruhban Okuluna kadar her sınıfta her yıl okutulan bir dersti.

Misyonerler, Maraş'taki Zeytun isyanlarından da istifâde etmeye çalışmışlardır. Zeytun isyanları sâyesinde, politik çıkmazlarını kullanarak Ermeniler arasında taraftarlar toplamışlardır. Misyonerler Zeytun isyanlarında asılsız iddialarla İngiltere ve Amerika nezdinde girişimlerde bulunmuşlardır. Bu çalışmalar sonunda kendi ifadelerine göre, misyonerlerin Zeytun'daki itibarları artmış ve işlerinin önü açılmıştır.

Amerikalı Protestan Misyonerlerden Tilman Trowbridge 6 Ekim 1868 yılında Maraş'a gelmiştir. Maraş'ın yoksul bir kent olduğunu belirterek Protestanların

tüm yoksulluklarına rağmen mutlu olduklarını ve durumlarından Şikâyetçi olan olmadığını belirtmiştir. Fakat misyonerlerin çalışmaları ve eğitim faaliyetleri sonucu Ermeniler, içinde yaşadıkları toplumdan, devletten ve milletten hoşnutsuz hâle gelmişlerdir. Bunun sonunda da Maraş'ın işgâli sırasında da yüzyıllarca beraber yaşadıkları bir millete karşı işgâl güçleriyle işbirliği yapmaktan çekinmemişlerdir.

Son olarak, bu konudaki çalışmamızı birkaç cümleyle özetleyecek olursak; şunları söyleyebiliriz: Nasıl ki ülkeler kendi güvenliklerini başka ülkelere ve milletlere havale edemezlerse, kendi eğitimlerini ve kendi geleceklerinin en kıymetli hazînesi olan genç nesillerini, komutası yabancı ülkelerin elinde olan kurum, kuruluş ve örgütlere havale edemezler. Yok eğer havale edecek olurlarsa geçmişte olduğu gibi gelecekte de bunun bedelini çok ağır şekilde öderler.

Misyoner bir kadın Müslüman bir Türk ithiyar ile konuşurken

KAYNAKÇA

AHMET HAMDİ PAŞA, 1914. İngiliz Misyoneri Nasıl Yetiştiriliyor, sadeleştiren M. Cemal Sofuoğlu, Tıbyan Yayıncılık, İzmir, 2006, 120s.

AKYÜZ, Y., 1993. Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e), Kültür Koleji Yayınları, İstanbul, 88s.

ALPASLAN, Y. ve YAKAR, S., 2008. İstiklal Savaşında Maraş, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 160s.

ANADOL, C. ve ABBASLI, N., 2002.100soruda ermeni Meselesi, Kuvayı

Milliye Yayınları, İstanbul, 416s.

ATALAY, B.,1973. Maraş Tarihi ve Coğrafyası, Günümüz Türkçesine Çev. Mehmet Yusuf Özbaş, Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 192s.

AYKIT, D. A., 2006. Misyon ve İnciller Misyonerliğin Tarihsel Kökenleri, Kesit Yayınları, İstanbul, 248s.

BABACAN, H., 2005. “1895 Maraş Ermeni Olayları ve Amerikalı Misyonerler”,

I. Kahramanmaraş Sempozyumu, 6–8 Mayıs, C.II, ss. 645–652, Maraşder-Kahramanmaraş Belediyesi, İstanbul, 1122s.

BAĞDATLILAR, A., 1974. Uzunluk İstiklal Harbinde Maraş, Kervan Yayınları, İstanbul, 147s.

BELGELERLE ERMENİ SORUNU, 1992.Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, Ankara, 500s.

CİLACI, O., 2005. Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 175s.

DABAĞYAN, L. P., 2007. Emperyalistler Kıskaçında Ermeni Tehciri, IQ Kültür Yayıncılık, İstanbul, 816s.

DERİNGİL, S., 2002. İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamit Dönemi (1876–1909), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 249s.

DİNÇASLAN, A. L., 2006. “Zeytun ve Çevresindeki Ermenilerin İsyanları (1895–1921)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kahramanmaraş.

DOĞAN, A., 2005. “Maraş'ta Misyonerlik Faaliyetleri (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı ve XX. Yüzyılın Başlarında)”, I. Kahramanmaraş Sempozyumu, 6-8 Mayıs, C.II ss.635-644, Maraşder-Kahramanmaraş Belediyesi, İstanbul, 1122s.

DOĞAN, A., 2004. “Maraş'ta Misyonerlik Faaliyetleri” , Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 11, s.271-285

ERBAŞ, A., 2004. Hıristiyanlıkta Reform ve Protestanlık Tarihi, İnsan Yayınları, İstanbul, 215 s.

ERDEM, G., 2002. “Misyonerlik ve Misyonerlerin Çalışma Metotları”, Diyanet İlmi Dergi, C. 38, S.2, ss.29–54

ERTUĞRUL, H., 1998. Azınlık ve Yabancı Okullarının Türk Toplumuna Etkisi, Nesil Basım Yayın, İstanbul, 335s.

EYİCİL, A., 1999. Osmanlı'nın Son Döneminde Maraş'taki Ermeni Siyasi Faaliyetleri, Gün Yayıncılık, Ankara, 396s.

GÖNEN, C., 2005. Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı Maraş, Lazer Yayınları, Ankara, 280s.

GÜNDÜZ, Ş., 2006. Misyonerlik, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 141s.

GÜNDÜZ, Ş. ve AYDIN, M., 2002. Misyonerlik Hristiyan Misyonerler Yöntemleri ve Türkiye'ye Yönelik Faaliyetleri, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 142s.

GÜNGÖR, E., 2005. Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 135s.

HALAÇOĞLU, Y., 2004. Ermeni Tehciri, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 192s.

HALAÇOĞLU, Y., 2006. Sürgünden Soykırıma Ermeni İddiaları, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 160s.

HARMAN, Ö. F. ve Diğerleri, 2005. Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, Ensar Neşriyat, İstanbul, 468s.

HAYDAROĞLU, İ. P., 1990. Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 236s.

HAYDAROĞLU, İ. P., 2005. "Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar Neden Sorun Oldu", Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss.71-77.

HAYDAROĞLU, İ. P., 2005. "Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar Ve Misyonerlik

Faaliyetleri", Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss.21-35.

HÜSEYİN NAZİM PAŞA, 1994. Ermeni Olayları Tarihi, C.I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 228s.

HÜSEYİN NAZİM PAŞA, 1994. Ermeni Olayları Tarihi, C.II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 463 s.

İLTER, E., 1995. Ermeni Meselesi'nin Perspektifi ve Zeytin İsyanları (1780-1915), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 247s.

KAŞGARLI, M. A., 1990. Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi, Sosyal ve Stratejik Araştırmalar serisi, Ankara, 180s.

KARABEKİROĞLU, Ş., 2008. Şubat 1920, Fa Ajans, Kahramanmaraş, 328s.

KARPAT, K. H., 2001. İslam'ın Siyasallaşması, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 877s.

KERR, S. E., 1973. The Lions of Marash, Personal Experiences with American Near East Relief, 1919-1922, State University of New York Press, Albany, 321s.

KILIÇ, S., 2005. Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e Kadar), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 197s.

KOCABAŞOĞLU, U., 2000. Anadolu'daki Amerika Kendi Belgeleriyle 19.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğundaki Amerikan Misyoner Okulları, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 212s.

KOÇAŞ, S., 1970. Tarih Boyunca Ermeniler ve Selçuklulardan Beri Türk- Ermeni İlişkileri, Truva Yayınları, Ankara, 338s.

KÖYLÜ, M., 1999. “Günümüz Misyonerlik Faaliyetlerinde Bazı Metodik Yaklaşımlar (A.B.D. Örneği)”, *Diyanet İlmî Dergi*, C. 35, S.2, ss.41–50

KÜÇÜK, A., 2005. “Misyonerlik ve Türkiye”, *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Ankara, ss.37–51.

KÜÇÜK, A., 2003. *Ermeni Kilisesi ve Türkler*, Andaç Yayınları, Ankara, 294s.

KÜÇÜKOĞLU, B., 2005. *Türk Dünyasında Misyonerlik Faaliyetleri- Dünü, Bugünü ve Yarını*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 288s.

MACİT, N., 2006. *Küresel Güç Politikaları Türkiye ve İslam*, Fark Yayınları, Ankara, 668s.

MAZICI, N., 2005. *ABD’nin Güney Kafkasya Sorunu Olarak Ermenistan Sorunu*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 160s.

MUTLU, Ş., 2005. *Osmanlı Devletinde Misyoner Okulları*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 472s.

GÜNAY, N., 2007. *Maraş’ta Ermeniler ve Zeytun İsyanları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 416s.

ÖKE, M. K., 2003. *Yüzyılın kan davası Ermeni Sorunu 1914–1923*, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 488s.

ÖZALP, Y., 1983. *Milleti Sadıka Patırtısı ve Maraş*, Fatih Gençlik Vakfı Matbaası, İstanbul, 255s.

ÖZALP, Y., 1986. *Gazilerin Dilinden Milli Mücadelemiz*, Semih Ofset, Ankara, 661s.

ÖZALP, Y., Tarihsiz. *Mustafa Kemal ve Milli Mücadelenin İlk Zaferi*, Semih Ofset, Ankara, 358s.

ÖZALP, Y., 2005. *Ermeni İntikam Alayı Maraş’ta*, Selçuk Ofset, Kahramanmaraş, 259s.

ÖZBAŞ, M.Y., Tarihsiz. *Dava*, 1920 *Maraşlı-Fransız Harbi*, Sema Matbaası, İstanbul, 358s.

ÖZBAŞ, M.Y., 1994. “Operatör Dr. Sayın Sait Emirmahmutoğlu’nun İki Hatırası”, *Dava Dergisi*, S.3, s.8

ÖZBAŞ, M.Y., 2003. “Misyonerler”, *Dava Dergisi*, S.12, ss.13–15.

ÖZKAN, A. R., 2002. *Fundamentalist Hristiyanlık*, Alperen Yayınları, Ankara, 302s.

PABCFM, Reel 640, No: 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 62, 67, 70, 71,73.

PABCFM, Reel 640, No: 62, “Fifth Annual Report of the Marash Station, April 1860”

PABCFM, Reel 640, No: 65, “Seventh Annual Report of the Marash Station, April 1862”

PABCFM, Reel 640, No: 67, “Tenth Annual Report of the Marash Station, April 1865”

PABCFM, Reel 640, No: 70”, “Thirteenth Annual Report of the Marash Station, April 1868”

PABCFM, Reel 640, No: 71, “Fourteenth Annual Report of the Marash Station, April 1869”

PABCFM, Reel 640, No: 72, “Annual Report of the Marash Station, For 1869-70”

PABCFM, Reel 640, No: 73, “Annual Report of The Marash Station,For 1871”

PABCFM, Reel 642, No: 408, 409, 410, 411, 412, 413, 422, 427, 429, 432, 439, 442, 447, 450, 452, 453, 455, 456, 457, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465.

PABCFM, Reel 643, No: 7, 8, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 41, 64, 68, 94, 113, 125, 137, 153, 157.

PABCFM, Reel 643, No: 18, “21. Annual Meeting of Central Turkey Mission for 1878”

PABCFM, Reel 643, No: 37, “21. Annual Report of The Marash Station, April 1868”.

PABCFM, Reel: 643, No: 37, “21. Annual Meeting of the Central Turkey Mission, Nisan 1878”

PABCFM, Reel: 643, No: 38, “Twenty-Second Annual Meeting of the Central Turkey Mission, April 1879”

PABCFM, Reel: 643, No: 39, “Twenty-first Annual Meeting of Central Turkey Mission, April 1880”

PABCFM, Reel 643, No: 75, “Third Annual Report of Central Turkey College, For 1878–1879”

PABCFM, Reel 643, No: 80, “Report of the Theological Seminary Marash 1871”

PABCFM, Reel 643, No: 81, “Report of the Theological Seminary Marash For 1875”

PABCFM, Reel 643, No: 82, “Report of the Theological Seminary Marash 1879”

PABCFM, Reel 643, No: 83, “Report of the Theological Seminary Marash 1879–1880”

PABCFM, Reel 643, No: 84, “Plan of the Theological Seminary Marash”

PABCFM, Reel 643, No: 88, “Annual Report of the Marash Station, For 1874”

PABCFM, Reel 643, no: 90, “Annual Tabular View of Marash Station for 1876”

PABCFM, Reel 643, No: 92, “Annual Report of the Marash Station, For 1878”

PABCFM, Reel: 643, No: 93, “Annual Report of the Marash Station, For 1879”

PABCFM, Reel 643, No: 95, “Annual Report of Women Works 1872–73, Marash Station”

PABCFM, Reel 643, No: 96, “Annual Report of Women Works 1874, Marash Station”

PABCFM, Reel: 643, No: 98, “Annual Report of Women Works, Marash Station for 1876”

PABCFM, Reel: 643, No: 99, “Annual Report of Women Works 1876–77, Marash Station”

PABCFM, Reel: 643, No: 101, “Annual Report of the Women Works In the Marash Station, 1878–79”

PABCFM, Reel 643, No: 102, “Annual Report of Women Works 1879–80, Marash Station”

PABCFM, Reel 644, No: 240, 241, 251, 265, 268, 297, 301, 311.

PABCFM, Reel 645, No: 42, 46, 47, 48, 54, 55, 60, 62, 63, 64, 69, 82, 101, 131, 139, 396, 424, 525.

SAKAOĞLU, N., 2003. Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 402s.

SERT, S., 2005. Haçlıların Son Kurbanı Ermeniler C. I, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 709s. II. Cilt 636 s.

SEZER, A., 1999. Atatürk Döneminde Yabancı Okullar, TTK Basımevi, Ankara, 154s.

STONE, F. A., 1984. Academies for Anatolia: A Study of the Rationale, Program and Impact of the Educational Institutions Sponsored by the American Board In Turkey: 1830–1980, University of Connecticut, Lanham-New York- London, 363s.

ŞAHİN, R., 1988. Tarih Boyunca Türk İdarelerinin Ermeni Politikaları, Ötüken Yayınları, İstanbul, 272s.

ŞİMŞİR, B. N., 2005. Ermeni Meselesi 1774–2005, Bilgi Yayınevi, Ankara, 471s.

ŞİŞMAN A., 2006. XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 519s.

TEKELİ, İ ve İLKİN, S., 1999. Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 221s.

TOZLU, N., 1991. Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar, Akçağ Yayınları, Ankara, 275s.

YURTSEVER, C., 1983. Ermeni Terör Merkezi Kilikya Kilisesi, Bayrak Yayıncılık, İstanbul, 316s.

YURTSEVER, C., 2004. Kovgun, Çukurovalı Yayınları, Adana, 286s.

VAHAPOĞLU, M. H., 1992. Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 238s.

EKLER

EK I

Maraş'ta 1880 Yılına Kadar Faaliyette Bulunan Amerikalı Misyonerler:

1. G. H. White
2. Mrs. White
3. Tilman Trowbridge
4. Mrs. Trowbridge
5. Dr. A. Goodale
6. G. H. Montgomery
7. Mrs. Montgomery
8. Dr. Ratt
9. Mr. Power
10. Mr. Coffing
11. Mr. Penny
12. Mr. Marden
13. Mrs. Coffing
14. Miss Williams
15. Mr. Christie
16. Mrs. Christie
17. Henry Riggs
18. Miss Spencer
19. Miss Hollester
20. Mr. Bickford

EK II

17 Haziran 1872 Tarihli Maraş Protestan İlahiyat Okulu Mezuniyet Programı:

İlahi 103 Türkçe ilahi kitabı

Dua

Konuşma, Hitabet: "Reformun gerekliliği", Vatan
Nagaryan

Konuşma, Hitabet; "Creation points to god (Allah'ın
yaratma noktaları)" Haratune Nurgıyan

Konuşma, Hitabet: "Sorumluluğu Yerine Getirmenin
Şerefi, imtiyazı", Neros Ansırcıyan

Müzik, 100 İlahi,

Konuşma, Hitabet; "Vaizler İlahiyatçı Olmalıdır",
Bassum Ferrakyan

Konuşma, Hitabet; "Gelecek esrardır çünkü
Tanrı'nın büyüklüğü", Sarkis Enorkyan

Konuşma, Hitabet; "İnsanın İradesi Özgür İradedir."
Stepanos Karagozyan

Konuşma, Hitabet; "İlahi Muhakeme", Ariston
Muskacıyan

Veda ve Mezun olan sınıfa diplomalarının verilmesi,
Başkan (G.T. Montgomery)

Sınav Komitesinin Konuşması

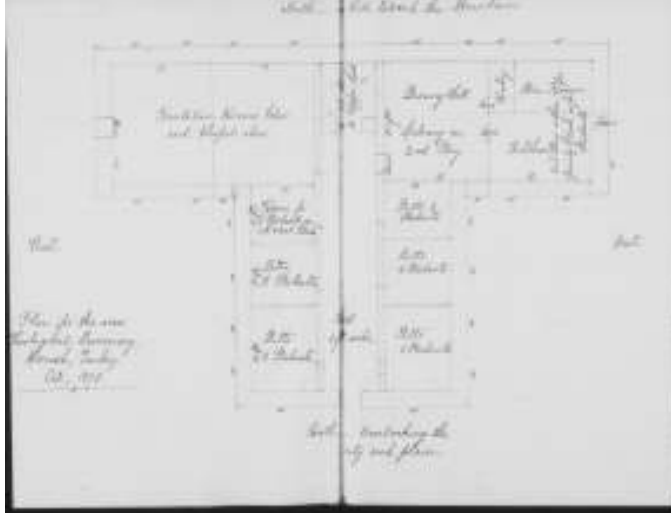
İlahi 34 "All had the power"

Dua ve Takdis

Kaynak: PABCFM, (Reel: 645, No: 68).

EK III

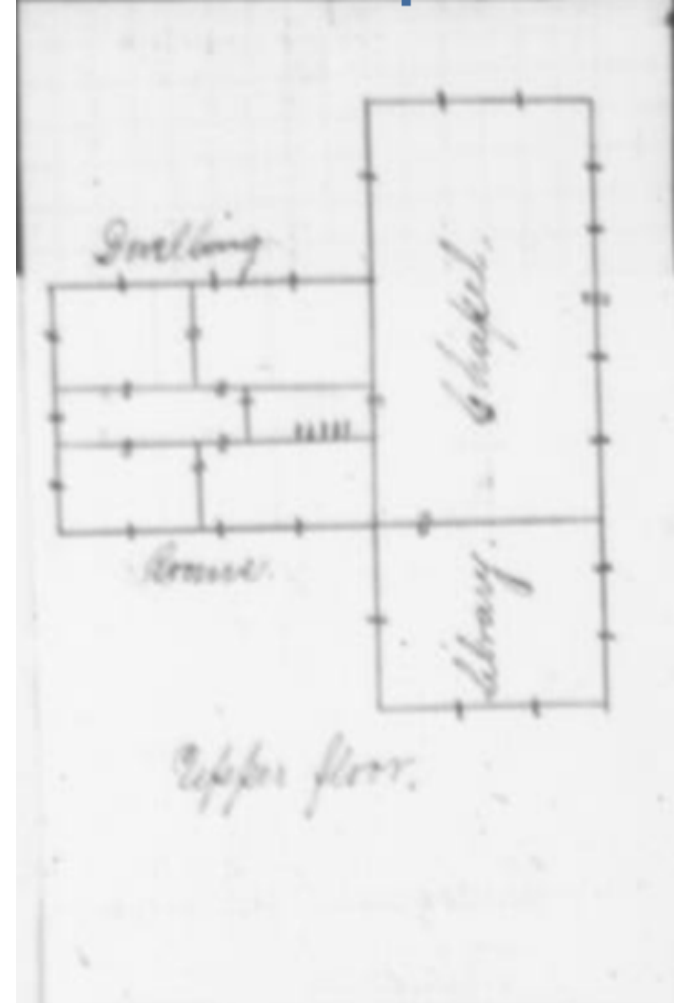
Misyonerlerin İnşa Etmek İstedığı, Maraş
Ruhban Okulu Binasının Planı;

Kaynak: PABCFM, (Reel:643, No:84).

EK IV

Yapılan İki Binanın Planları Aşağıdadır;

Kaynak: PABCFM, (Reel:644, No:265)

EK V

Maraş İstasyonu 1863 Yılı Mali Raporu:

Maraş İstasyonu	Harcama Toplamı
Misyoner Maaşları: Dr. Goodale; 600 dolar Mr. White: 600 dolar	1200 Dolar
Misyoner ve Yardımcıların Turları İçin: 120	120 Dolar
Yerli Papazlara; Maraş: 50 Elbistan: 100 Topluma yardım: 50	200 Dolar
İlkokullara: 80	80 Dolar
Ruhban Okulu Öğrencilerine: 100	100 Dolar
Kira: Maraş'taki kilise için: 48 Papaz Evi: 40 II. İbadet Yeri: 40 Elbistan'daki kilise için: 20 Yarpuz'daki kilise için: 5	153 Dolar
Yardımcılar için alınan kitaplara: 15	15 Dolar
Posta Ücreti: 40	40 Dolar
Yıllık Toplantı: 30 Vesair Harcama: 55	85 Dolar
Maraş İstasyonuna toplam:	1993 Dolar

Kaynak: PABCFM, (Reel:640, No:14).

1863 yılında ise hem Maraş İstasyonunda, hem de Merkezi Türkiye Misyununun bütçesinde azalma olduğu görülmektedir. Bu yıl için Maraş İstasyonuna toplam: 1993 dolar yardım yapılmıştır. Merkezi Türkiye Misyununun bütçesi ise 10.866 dolardır PABCFM, (Reel:640, No:14).

EK VI

Maraş İstasyonu 1875 Yılı Mali Raporu:

Maraş İstasyonu	Harcama Toplamı
Misyoner Maaşları: Mr. Montgomery: 22500 kr.. Mr. Peny: 1/2: 9250 kr.	39500 kuruş
Yerli ajanslara Yardım: 13650	13650 kuruş
Erkek Çocuklar Okulu: Elbistan: 600, Haçin: 1000, Sis: 900 = 2500	2500 Kuruş
Eğitim: Maraş İlahiyat Okulu: 24025 kr. (25 öğrenciye yardım: 16825, Evli 3 öğrenciye: 1350, Yerli öğretmen maaşı: 4800, Teks Kitapları ve Kütüphane için kitap alımı: 1500, Yakacak, aydınlatma ve onarım: 10 Kopyalama ve çeviri: 1500 İlahiyat Okulu Hazırlık sınıfı: 1875 kr. 8 öğrenciye: 4800)	32650 Kuruş
İlahiyat Okulunun Yeni Binası için ek olarak: 30000	30000 Kuruş
Turlar: 6000, Posta: 3000 Evlerde onarım: 1000: 10000	10000 Kuruş
Vesair Harcama:	6375 Kuruş
Maraş İstasyonuna toplam:	134675 Kuruş

Kaynak: PABCFM, (Reel: 643, No: 21).

EK VII

Trowbridge'in Temmuz 1872 ile Ocak 1873 yılları arasında yapacağı Amerika Gezisinin Planı:

Plan of my trip to America.

I.
From July 1st 1872 - Jan 1st 1873.

July.	August.	Sept and Oct.	November and December.
<u>Beruit.</u>	<u>London.</u>	<u>London.</u>	<u>Boston, New Haven, New York.</u> (<u>Britain by Road of America</u>)

II.
1873 Western Trip.

1 st Sabbath.	2 nd Sabbath.	3 rd Sabbath.	4 th Sabbath.
<u>Utica.</u>	<u>Albany.</u>	<u>Detroit.</u>	<u>Ann Arbor.</u>
<u>Monday.</u>	<u>Monday.</u>	<u>Monday.</u>	<u>Monday.</u>
<u>Tuesday.</u>	<u>Tuesday.</u>	<u>Tuesday.</u>	<u>Tuesday.</u>
<u>Wednesday.</u>	<u>Wednesday.</u>	<u>Wednesday.</u>	<u>Wednesday.</u>
<u>Thursday.</u>	<u>Thursday.</u>	<u>Thursday.</u>	<u>Thursday.</u>
<u>Friday.</u>	<u>Friday.</u>	<u>Friday.</u>	<u>Friday.</u>
<u>Saturday.</u>	<u>Saturday.</u>	<u>Saturday.</u>	<u>Saturday.</u>

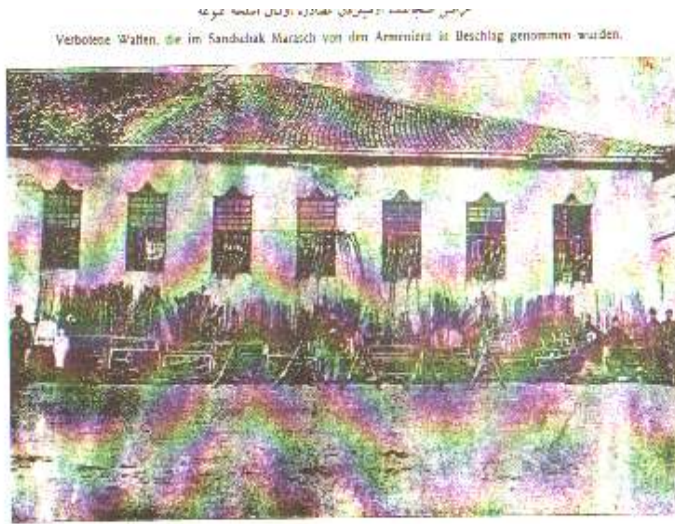
Arrange of two sermons each Sabbath and five meetings during the week, the appointments all to be made in part season by correspondence from New York or Boston.

FOTOĞRAFLAR:

Fotoğraf 1: Amerikalılara ait kolej binası

Fotoğraf.2: Maraş Sancağında Ermenilerden ele geçirilen yasak silahlar

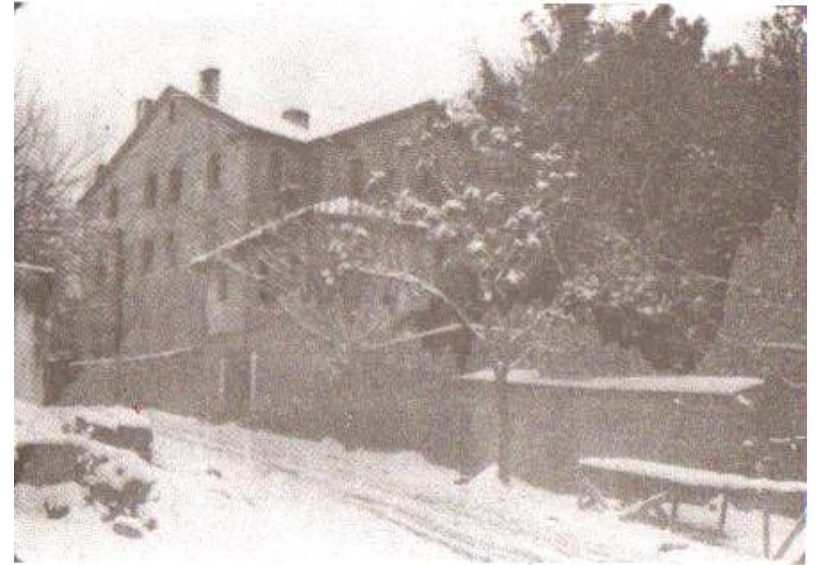
الأسلحة المحظورة التي تم ضبطها من الأتراك في سنجق مارش

Verbotene Waffen, die im Sandschak Marasch von den Armeniern in Beschlag genommen wurden.

Armes prohibées saisies aux arméniens dans le Sandjak de Marasch.
Prohibited arms confiscated from the Armenians at the Sandjak of Marasch.

Maraş Sancağı'nda Ermenilerden ele geçirilen yasak silahlar

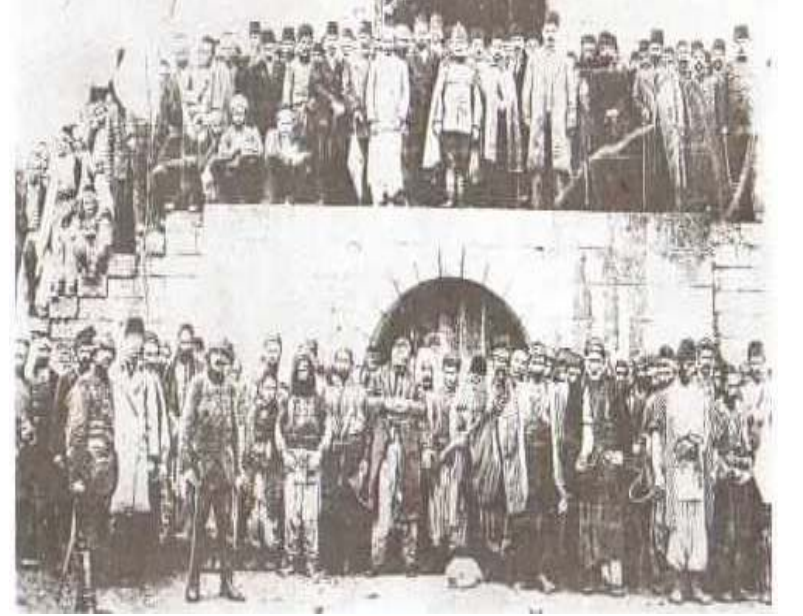
Fotoğraf. 3: Maraş'taki Amerikan Kolejinin idare bölümü

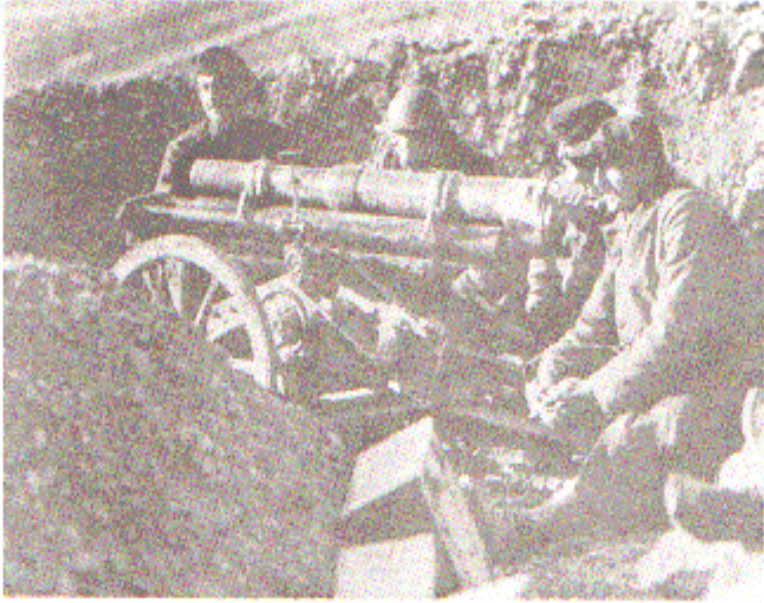
Fotoğraf. 4: Amerikan Misyoner binaları

Fotoğraf. 5: Üst sıradakiler komutanlar ve idareciler
Alt sıradakiler Zeytunlu Ermeni eşkıyaları

Fotoğraf. 6: Amerikan Koleji bahçesine mevzilenmiş Fransızların 75 mm.lik topu ve askerleri

Fotoğraf. 7: Maraş Harbi başladığında Amerikan Kolejiine göç eden Ermeniler

Fotoğraf. 8: Maraş Harbi öncesi Maraş'ın üstten görünümü

Fotoğraf. 9: Ceyhan Nehri üzerindeki târihi Ceyhan Köprüsü ve etrafındaki yapılaşma

Fotoğraf. 10: Târihi Maraş Kalesi ve Taş Medrese

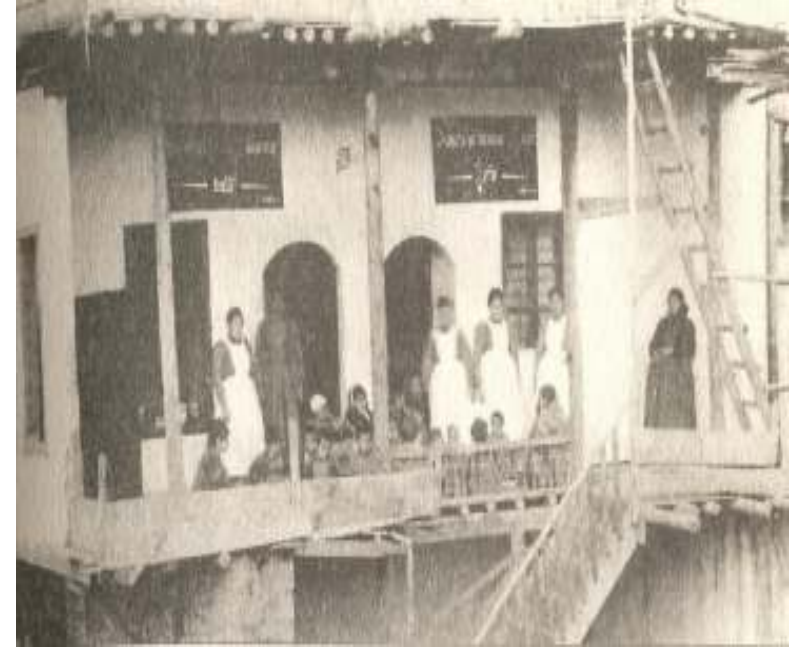
Fotoğraf. 11: Amerikan misyoner binaları

Fotoğraf. 12: Târihi Maraş Ulu Camii

Fotoğraf. 13: Maraş'taki Hülfsbund Hastanesi, 1902. İlk kattaki balkonun üzerinde İncil'in vahiy bölümünden alıntılanan Almanca cümleler bulunmaktadır: "Bak, BEN yakında geliyorum" ve "Amin. Gel, ya Rab İsa." Hastane 1904 yılında şehirdeki bu evden, yeni yapılan bir binaya taşındı

Fotoğraf. 14: Misyonerlerin Maraş taşrasına çıkışı, tahminen 1900. Sağdaki grupta kolonyal şapkalı olan, Hülfsbund misyoneri Paula Schafer.

Fotoğraf. 15: Maraş'taki Hülfsbund yetimhanesinde dullar yatakları temizlerken.

Fotoğraf. 16: Kadınli erkekli bir topluluğun karşısında konuşan bir “İncil Kadını”. Yerli bir İncil yorumcusu, Maraş’ın batısındaki Çürükkoz köyünde yapılan açık havada toplantısında. Harput ABCFM daha 1880’li yılların başında şehirlerde ve köylerde danışma, eğitim ve dinî metinleri yorumlama faaliyetleri için yirmiye yakın “İncil Kadını” çalıştırıyordu.

UKDE KİTAPLIĞI YAYINLANAN KİTAPLARIMIZ

1. Anılar ve İbretler / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
2. Gönül Dostu / *Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
3. Kurtuluştan Bir Kesit / *Esmâ Yakar* (Mevcudu Yok)
4. Ruhların Parmakları / *Mehmet Alperen* (Mevcudu Yok)
5. Bu Sistemden İslama / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
6. Sultan Vahdettin ve Mustafa Kemal Paşa Milli Mücadelede / *Mehmet Fatıhoğlu* (Mevcudu Yok)
7. Sorgulanması Gereken Kavramlar / *Mehmet Sertpolat* (M. Yok)
8. Necip Fazıl ve Mücadelesi / *Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
9. İslamlaşma Bilinci / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
10. Memleketime Dair / *Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
11. İslam Sancısı / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
12. Delil ve Hikmetleriyle İslam Fıkhı / *Ramazan Pak* (M.Yok)
13. Hayatı ve Mücadelesi ile Hafız Ali Efendi / *Yıldırım Alkış-Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
14. Arş Gölgesi / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
15. Tasavvufun Anahtarı / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
16. Kahramanmaraş’ta Bayazıttoğulları / *Bekir Sami Bayazıt* (Mevcudu Yok)
17. Güz Yağmurları / *Kadir Tanır* (Mevcudu Yok)
18. Betül’ün Günlüğü / *Elif Betül Yakar* (Mevcudu Yok)
19. Kurtuluşumuzun Manevi Mimarları / *Mehmet Alperen* (Mevcudu Yok)
20. Kurtuluşa Dair Üç Eser / *Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
21. Kıssa-ı Eshab-ı Kehf / *Yaşar Alparslan* (Mevcudu Yok)
22. Bahçeci Hoca / *Ömer Kaya*
23. Kan Kırmızı Geceler / *M. Akif Baltutan*
24. Cahit Zarifoğlu / *Nazım Elmas*
25. Hac Yolunda Gördüklerimiz / *H. Rıdvan Bağrıaçık* (M.Yok)

26. Kabe Yolunda / H. *Rıdvan Bağrıaçık* (Mevcudu Yok)
27. Yüz Yaşın Sırrı / *Ömer Kaya*
28. Mısır'da Hüküm Süren Çerkez Sultanları / Tercüme: *Kemal Görücü* (Mevcudu Yok)
29. Yerel Yönetimlerde Alternatif Hizmet Sunma Yöntemleri
Kahramanmaraş Belediyesi Örneği / *Serdar Yakar*
30. Mahalli Kelimeler Sözlüğü / *Ömer Kaya - Hacı Abdullah Kozan*
31. Tarihi, Kültürü ve Sosyal Yapısı İle Kahramanmaraş'ta
Ceridoğulları / *Serdar Yakar - Ömer Kaya*
32. Kalbime Sığdıramadıklarım / *Cuma Tahiroğlu*
33. Gül Medeniyeti Kurtlar Sofrasında / *Cuma Tahiroğlu*
34. Fıkıh Usulü / *Ramazan Pak*
35. Gönlümün Sesi / *Cuma Tahiroğlu*
36. Milli Hassasiyet ve Manevi Mesuliyet / *Cuma Tahiroğlu*
37. Alimin Önderliği / *Cemal Nar*
38. Münâcaât ve Na'tlar / *Yaşar Alparslan*
39. Tarihte Alcı - Tecirli (Beğdili - İlbeyli - Elbeyli)
Türkmenleri Soykimlikleri / *Mehmet ADİL (ALCIOĞLU)*
40. Dulkadir Beyliği Araştırmaları I / *Hazırlayanlar: Yaşar ALPARSLAN, Mehmet KARATAŞ, Serdar YAKAR*
41. Heşt Bihişt -Kuruluştan Yükselişe Osmanlı Tarihi- / *İdris-i Bitlisî. Hazırlayan: Mehmet KARATAŞ, Selim KAYA, Yaşar BAŞ*
42. Maraş Yollarında / *Hasan Reşit TANKUT*
43. İstiklâl Savaşında Maraş / *Hazırlayan: Yaşar ALPARSLAN - Serdar YAKAR*
44. Gül Medeniyeti Çölde Bir Pınardır / *Cuma TAHİROĞLU*
45. Maraş Tarihi ve Coğrafyası / *Besim ATALAY, Hazırlayanlar: İlyas GÖKHAN-Mehmet KARATAŞ*
46. Dulkadir Beyliği Araştırmaları II / *Hazırlayanlar: Yaşar ALPARSLAN, Mehmet KARATAŞ, Serdar YAKAR*
47. Aşiretlerin İskanları / *Bekir Sami BAYAZIT*
48. Bir Hukuk Mücadelesi / *Serdar YAKAR*
49. Maraş Emîrleri / *Editörler: İlyas GÖKHAN / Selim KAYA*
50. Kuskün / *Kadir TANIR*